

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**MADDE BAĞIMLILIĞI VE KULLANIMINA
YÖNELİK SÖYLEMİN SOSYOLOJİK
İNCELEMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Furkan ÇIRKIN

İZMİR-2025

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**MADDE BAĞIMLILIĞI VE KULLANIMINA
YÖNELİK SÖYLEMİN SOSYOLOJİK
İNCELEMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Furkan ÇIRKIN

Danışman: Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Barış ÇAĞIRKAN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Emrah BAŞARAN

İZMİR-2025

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Madde Bağımlılığı ve Kullanımına Yönelik Söylemin Sosyolojik İncelemesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/07/2025

Furkan ÇIRKIN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MADDE BAĞIMLILIĞI ve KULLANIMINA YÖNELİK SÖYLEMİN SOSYOLOJİK İNCELEMESİ

Furkan ÇIRKIN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Madde bağımlılığı ve kullanımı; bireylerin sağlığına büyük zararlar veren ve ekonomik ve sosyal hayatlarını yıkıma uğratan, toplumların güvenliğini ve geleceğini tehdit eden, suç ve terör örgütlerinin finansmanını sağlaması sebebiyle devletlerin güvenliklerini tehdit eden günümüzün en önemli sosyal problemlerinden biridir. Birçok farklı disiplinin çalışma alanına giren madde kullanımı ve bağımlılığı, sosyal bilimler için meselenin sosyal ilişkisel boyutlarının anlaşılması açısından önemli bir çalışma konusudur. Bu çalışmada madde bağımlılığı ve kullanımının, madde kullanıcılarının sosyal hayatlarına zarar veren boyutları üzerinde durulmaktadır. Damga, sosyal dışlanma ve sosyal sapma süreçleri etrafında şekillenen bu çalışma, madde kullanıcısı bireylerin toplumsal hayatta yüzleştikleri problemleri ve bu problemler bağlamında yaşadıkları kimlik bunalımlarını odağına almaktadır. Sosyal problemlere ek olarak madde kullanımına bağlı olarak görülen sağlık problemleri, bulaşıcı hastalık riskleri, aşırı doz ölüm vakaları gibi konular da tartışılmaktadır. Madde kullanıcısına yönelik olarak geliştirilebilecek zarar azaltımı politikaları, Avrupa Birliği üye ülkeleri örnekleri bağlamında açıklanmaktadır. Çalışmada ülkemizdeki ve dünyadaki madde kullanımına ve bağımlılığına yönelik yürütülen çalışmalar incelenmektedir. Bu bağlamda Türkiye özelinde; bakanlıkların yürüttükleri çalışmalar ve politikalar ile Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü çalışmalar, bu çalışmalar sonucunda yayınladıkları yıl sonu faaliyet raporları incelenecektir. Bunlara ek olarak TBMM araştırma komisyonları ve ulusal eylem planları gibi kapsamlı çalışmalar meselenin anlaşılmasında başvurulacak kaynakları oluşturmaktadır. Madde

kullanımı ve bağımlılığı tüm dünyanın ortak problemidir. Küresel ölçekli bir problem olması sebebiyle yasadışı madde ile mücadelede uluslararası işbirliği ve dayanışma önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple Türkiye özelindeki raporlara ek olarak dünyadaki genel durumu anlamlandırmak adına uluslararası kuruluşların raporları çalışmanın önemli bir başka veri kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC), Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kurumlarının raporları incelenip, dünyadaki genel durum ve mevcut politikaların bir yorumu sunulacaktır. Çalışmanın son bölümünü, söylem türleri ve analizleri oluşturmaktadır. Ulusal ve uluslararası raporlardan elde ettiğimiz veriler, nitel bir araştırma yöntemi kapsamında yorumsamacı bir bakışla ele alınacaktır. Söylem analizi tekniği ile kurguladığım söylem türleri, madde kullanımı ve bağımlılığına dair mevcut anlayışların kavranmasını amaçlamaktadır. Bu anlamıyla çalışma, Türkiye’deki madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik geliştirilen politikaların daha kapsayıcı bir biçimde genişlemesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Madde, Madde Bağımlılığı, Madde Kullanıcısı, Söylem, Damga, Sosyal Dışlanma

ABSTRACT

Master's Thesis

Sociological Investigation of Discourse on Substance Abuse and Use

Furkan ÇIRKIN

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Sociology Program

Substance use and addiction are among the most pressing social problems of our time. They severely harm individuals' health, devastate economic and social lives, threaten public safety and the future of societies, and pose a significant security risk to states by serving as a financial resource for criminal and terrorist organizations. As a multidisciplinary issue, substance use and addiction are particularly important topics within the social sciences, as they allow for a deeper understanding of the social and relational dimensions of the phenomenon.

This study focuses on the aspects of substance use and addiction that negatively affect the social lives of users. It explores the issues faced by individuals who use substances, particularly within the frameworks of stigmatization, social exclusion, and social deviance, and centers on the identity crises experienced by users in the context of these challenges. In addition to these social problems, the study also addresses health-related issues stemming from substance use, such as increased risk of infectious diseases and fatal overdoses.

Furthermore, harm reduction policies developed to address substance use are examined through examples from European Union member states. In the context of Turkey, the study reviews policies and initiatives implemented by government ministries, activities carried out by the General Directorate of Security, and their respective year-end activity reports. In addition, the study utilizes comprehensive sources such as parliamentary research commission reports and national action plans to better understand the issue.

As a global issue, substance use and addiction necessitate international cooperation and solidarity in the fight against illicit drugs. Accordingly, in addition to national reports specific to Turkey, international reports are also considered vital data sources for comprehending the global context. Reports published by key organizations such as the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), the European Union Drugs Agency (EUDA), and the World Health Organization (WHO) are analyzed to provide a broad perspective on the current global situation and policy landscape.

The final part of this study is dedicated to discourse types and discourse analysis. Data obtained from national and international reports will be interpreted using a qualitative research method and analyzed through an interpretivist lens. The constructed discourse types aim to reveal prevailing understandings of substance use and addiction. In this regard, the study ultimately seeks to contribute to the development of more inclusive and effective policies addressing substance use and addiction in Turkey.

Keywords: Substance, Substance Addiction, Substance User, Discourse, Stigma, Social Exclusion

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
ÖN SÖZ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MADDE KULLANIMINA ve BAĞIMLILIĞINA YÖNELİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.2. BAĞIMLILIK.....	13
1.3. MADDE BAĞIMLILIĞI.....	15
1.4. MADDE BAĞIMLILIĞININ TÜRLERİ.....	21
1.4.1. Fizyolojik Bağımlılık.....	22
1.4.2. Psikolojik Bağımlılık	23
1.4.3. Sosyal Bağımlılık.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

MADDE KULLANICISININ KİMLİĞİNİN TOPLUMSAL İNŞASI

2.1. MADDE KULLANICISI ve BAĞIMLISI KİMDİR?	28
2.2. MADDE KULLANICISININ KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER	32
2.2.1. Maddeye ve Madde Kullanımına Bağlı Problemler	33
2.2.1.1. Enjeksiyon Yoluyla Bulaşan Hastalıklar	34
2.2.1.2. Madde Kullanımına Bağlı Ölümler.....	36
2.2.2. Toplumsal Olarak Şekillenen Problemler	38
2.2.2.1. Damga	39

2.2.2.2. Sosyal Sapma	42
2.2.2.3. Sosyal Dışlanma.....	44
2.3. Zarar Azaltımı Kavramı.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MADDE BAĞIMLILIĞINA ve KULLANIMINA YÖNELİK YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ

3.1. AKADEMİK LİTERATÜRDEKİ ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR	51
3.2. DEVLET KURUMLARININ YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR.....	55
3.2.1. Sağlık Bakanlığı.....	56
3.2.2. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı:.....	57
3.2.3. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı:	58
3.2.4. Gençlik ve Spor Bakanlığı:.....	59
3.2.5. Diyanet İşleri Başkanlığı	60
3.2.6. İçişleri Bakanlığı:.....	60
3.2.7. Milli Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti	62
3.3. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ve EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ NARKOTİK SUÇLARLA MÜCADELE DAİRE BAŞKANLIĞININ YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR ve BULGULAR	64
3.4. ULUSLARARASI KURULUŞLARIN MADDE KULLANIMI VE BAĞIMLILIĞI HAKKINDAKİ RAPORLARI.....	71
3.4.1. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ).....	73
3.4.2. Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA).....	74
3.4.3. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC).....	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MADDEYE, MADDE KULLANICISINA ve BAĞIMLISINA YÖNELİK ÜRETİLEN SÖYLEM TÜRLERİ

4.1. TARİHSEL SÖYLEM.....	86
4.2. KRİMİNAL SÖYLEM.....	90
4.3. DAMGALAYICI SÖYLEM	92
4.4. RASYONALİZE EDİCİ SÖYLEM	94
4.5. DESTEKLEYİCİ SÖYLEM	96
4.6. MEKANSAL SÖYLEM.....	98
4.7. HAKİM SÖYLEM	102
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	111

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tablo 1: DSM-V Madde Kullanım Bozuklukları Tanı Kriterleri.....	17
Tablo 2. Tablo 2: Yıllara Göre Madde Yakalama Miktarları.....	66
Tablo 3. Tablo 3: Yıllara Göre Şüpheli Sayısı.....	68
Tablo 4. Tablo 4: 2023 Yılında Yakalanan Şüphelilerin Suç Türlerine Göre Dağılımı.....	69
Tablo 5. 2022 Yılında Yakalanan Şüphelilerin Suç Türlerine Göre Dağılımı....	69
Tablo 6. 2021 Yılında Yakalanan Şüphelilerin Suç Türlerine Göre Dağılımı...	70
Tablo 7. 2024 Yılında Avrupa’da Yakalanan Uyuşturucu Madde Miktarları (kg)....	77
Tablo 8. 2024 Yılında Avrupa Ülkelerine Göre Yakalanan Uyuşturucu Madde Miktarları (kg).....	78
Tablo 9. Türkiye ve Avrupa’da Yıllara Göre Yakalanan Uyuşturucu Miktarları.....	78
Tablo 10. Yıllara Göre Madde Kullanıcısının Kendi Bağımlılığına Yönelik Görüşleri.....	94

KISALTMALAR

DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EUDA	: Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı
UNODC	: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
NSB	: Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı
TUBİM	: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
DSM	: Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı
TCK	: Türk Ceza Kanunu

ÖN SÖZ

Madde bağımlılığı, gerek ülkemizde gerekse dünyada yoğun bir biçimde görülen, her geçen gün daha fazla yayılan, bireysel bir problem olmasının ötesinde bir halk sağlığı problemi olan ve geleceğimizde daha da fazla tartışmamızın gerektiği bir sorundur. Madde bağımlılığı sorununa birçok farklı akademik alandan üretim yapılmakta; devletler çeşitli politikalar ile bu pandeminin önüne geçmeye çalışmakta; sivil toplum kuruluşları madde bağımlılığından zarar gören bireylere destek sağlama çabaları gütmektedirler. Yüksek lisans eğitimime başladığım zamandan beri üzerine çalışmak istediğim bir konu olan madde bağımlılığı; konu üzerine ne kadar çalışma yapılırsa o kadar fazla çıktıya ulaşabileceğimiz, geliştirilen politikalara katkı sağlayabileceğimiz çok güncel ve etkileri bakımından tehlikeli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Sosyoloji literatürünün ve kavramsal imkanlarının bana sağladığı hareket alanı çerçevesinde madde bağımlılığı üzerine fikir üretme çabamın literatüre de bir katkı sağlayacağını umuyorum.

Furkan Çırkın

İzmir-2025

GİRİŞ

Bağımlılık, günümüzde birçok farklı biçimi olan güncel ve sosyal bir problemdir. Bağımlılık, bireyin gündelik yaşamını kuşatan, gündelik bir pratik olarak karşımıza çıkan, çeşitli başlıklara ayrılmış bir olgudur. Kumar bağımlılığı, seks bağımlılığı, alışveriş bağımlılığı, teknoloji bağımlılığı, alkol ve tütün bağımlılığı, -bu iki bağımlılık madde bağımlılığı başlığı altında da ele alınabilir- madde bağımlılığı gibi birçok biçimi vardır. Birbirinden çok farklı halleri olan bağımlılık, temelde insanın mücadele etmekte zorlandığı sosyal ve psikolojik sorunlarının etrafında gelişen, modern zamanın ve kent yaşamının bir sonucudur. Bireyin yalnızlık hissine, kendini anlamlı kılma ihtiyacına, zevk, keyif ve ödül mekanizmalarına temas eden, bireysel bir meseledir.

Bağımlılık, bireyin gündelik hayatını kuşatan, sosyal yaşam pratiklerine dahil olmuş karmaşık bir problemdir. Bireye, sosyal, ekonomik, psikolojik anlamlarda zarar verir. Bireysel bir sorun olarak başlayan bağımlılık, devamında toplumsal bir soruna dönüşür. Günümüzde birçok farklı türden bağımlılığın tartışılıyor olması, bağımlılığın bir modern zamanlar ve kent yaşamı meselesi olduğunu bize gösterir. Sanayileşme ve kentleşmenin yol açtığı, teknolojik gelişmeler, yalnızlaşma, serbest zamanların ortaya çıkması gibi bir dizi modern mesele, insanın adapte olmakta zorlandığı yeni ve güncel gelişmelerdir. Bu yeni gelişmelerin yarattığı yeni insan, mücadele edemediği olgular karşısında çeşitli bağımlılıklara yenik düşebilmektedir.

Bir üst başlık olarak bağımlılık, birçok alt türü kapsamakla birlikte, bu çalışma, madde bağımlılığı olgusunu odağına almaktadır. Alkol, tütün, kafein gibi maddelerin de bağımlılık yapıcı etkileri gözleniyor olsa da bu çalışmanın bağlamını, illegal statüde bulunan bağımlılık yapıcı maddeler oluşturmaktadır. Madde bağımlılığı, başta bireye sosyal, ekonomik, fizyolojik zararlar veren ve yıkıcı sonuçları olan bir olgudur. Fakat bireysel olarak başlayan bu süreç, toplumsal bir sağlık ve güvenlik sorununa dönüşmektedir. Bu anlamıyla bağımlılık, sosyal bir olguya dönüşmektedir.

Madde ile ilişkili her süreç, maddenin illegal statüsünden kaynaklı bir suç eylemidir. Bu sebeple, madde kullanmak ya da bununla alakalı işlenen diğer türden suçlar, konunun bir sosyal problem olarak değerlendirilmesinin temel gerekçelerindendir. “Çünkü bu suçlar madde kullanma ve bağımlılık sorununu kullanıcıların bireysel problemi olmaktan, bir sağlık sorunu olmaktan çıkarıp, tüm toplumu etkileyen bir düzeye çıkarmaktadır” (Çevik, 2022, s.196).

“Uyuşturucu kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan zararlar; sadece kullanıcı ile sınırlı sağlık sorunlarından ibaret değildir. Sağlığa verdiği zararların yanı sıra çoğu zaman kişinin ailesine, içinde bulunduğu çevreye ve toplumun tamamına yansıyan hukuki, sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir” (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 63).

Madde bağımlılığı, madde kullanan bireylerin yaşamını, sosyal ve ekonomik sağlığını önemli ölçüde yıkıma uğratan, toplumların geleceğine, güvenliğine ve bir aradalığına zarar veren bir meseledir. Bu sebeple madde bağımlılığı, hem devletler özelinde hem de uluslararası boyutta ele alınan evrensel bir sorundur. Hem ülkemizde hem de dünyada madde ile alakalı her aşama, bu yıkıcı ve tehlikeli etkilerini önleyebilmek adına, kurumsal ve bilimsel boyutu ile mücadele edilen bir güvenlik sorundur.

Her madde bağımlılığı vakası, öncesinde madde kullanımı eylemi ile başlayan bir sürecin sonucudur. Her madde kullanımı vakası da öncesinde maddenin imalatı, dağıtımı ve ticareti süreçlerini gerektiren bir eylemdir. Bu anlamıyla madde bağımlılığı meselesi, arkasında organize suç çetelerinin ve terör örgütlerinin küresel suç eylemlerini kapsayan karmaşık bir olgudur.

Birbiri içine geçmiş ilişki ağları ile şekillenen ve hem bireylerin hem de toplumların geleceğini etkileyen madde bağımlılığı, bu büyük yapısı sebebiyle devletlerin tek başlarına mücadele etmekte zorlandığı ve bu sebeple uluslararası iş birliğine ihtiyaç duydukları bir sorundur.

Madde bağımlılığının bu küresel ölçekli tehditleri, devletleri ve toplumları endişlendirirken; madde kullanıcıları için ise çok daha farklı türden sorunları beraberinde getirmektedir. Madde kullanmaya bağlı olarak yaşanan aşırı kilo kaybı, bedensel deformasyonlar, ağız ve diş sağlığı sorunları, kullanılan maddenin iç organlarda yarattığı tahribat, aşırı dozlara bağlı ölümler, ortak enjeksiyon kullanımına

bağlı bulaşıcı hastalıklar, bireyin iç dünyasına, iyi oluş haline, psikolojisine yönelik zararlar; madde kullanıcısının karşılaştığı, maddenin kendisinin yarattığı sağlık sorunlarıdır.

Madde kullanan birey karşılaştığı bu sağlık sorunlarına ek olarak, toplumsal olarak da çeşitli sorunlarla mücadele etmektedir. Madde kullanıcısı için yukarıda saydığımız sağlık problemleri, göze alınabilecek riskler olarak görülürken; kimliğinin açığa çıktığı durumlarda yaşayacağı toplumsal ayıplanma baş edemeyeceği sorunlara yol açmaktadır. Madde kullanıcısının kimliğini açığa çıkması, beraberinde damgalanma ve toplumsal dışlanma ile sonuçlanmaktadır. Bir kez damgaya maruz kalan birey, bu damgadan kendisini kurtaramaz. Kolluk kuvvetlerince yakalanan, hukuki bir yaptırıma uğrayan ya da bir şekilde ailesi, iş arkadaşları veya yakın çevresi tarafından fark edilen madde kullanıcısı için artık geriye dönüş yolları kapalıdır. Kimliği açığa çıkan madde kullanıcısı, sosyal statü kaybına uğrar. Sapkın bir davranışta bulunduğu kabul edilen madde kullanıcısı, toplum için ‘harici’ye dönüşür. Sapkın olarak damgalanan birey, sonunda sosyal, ekonomik ve siyasal alanlardan dışlanma riski ile karşı karşıya kalır. Bu statü kaybı, bireyin temel haklarına dahi erişememesi ile sonuçlanır.

Maddenin, madde kullanıcısının ve bağımlılığının ne ifade ettiği, söylem bağlamında anlam kazanır. Söylemler, toplumsal hayatın her alanına şekil verir. Bir topluluğun düşünme biçimini yansıtır. Söylemler, toplumların bilinçdışını yansıtır ve bilinç düzeyinde, dil aracılığıyla kendisini gösterir. Aynı konu üzerinde farklı toplumsal gruplar, kendi söylem biçimlerini geliştirir. Bu anlamıyla söylemler, karşılıklı bir ilişki biçimini yansıtır. “Diğer bir deyişle: İnsanlar birbirleri ile birlikte ve karşılıklı olarak eylemde bulunur. Her birey, diğerlerinin ne beklediğini hesaba katar. Bu tür karşılıklı beklentiler yeterince sabit ve kalıcı hale gelmişse, bunlara standartlar adını verebiliriz” (Mills, 2016, s. 46). Mills’in standartlar dediği, bu çalışma bağlamında ise söylem kavramsallaştırması biçiminde ele alınan bu ilişki biçimi, dil ile var olur ve iktidar, güç, mücadele, kontrol gibi mekanizmaları harekete geçirir.

Bu çalışma bağlamında, maddenin, madde kullanıcısının ve bağımlısının, toplum, Türkiye’deki resmi kurum ve kuruluşlar ile uluslararası kuruluşlar tarafından

ve madde kullanıcısının bizatihi kendisi tarafından ne biçimlerde anlam kazandığı tartışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde; madde, bağımlılık ve madde bağımlılığı kavramlarının anlamları üzerinde durulmaktadır. Çalışma boyunca, literatürdeki yaygın ‘uyuşturucu’ ön ekinin yerine, madde, madde bağımlısı ve madde kullanıcısı kavramsallaştırması kullanılmıştır. Çalışmada madde bağımlılığı, biyo-psiko-sosyal bir süreç olarak ele alınıp; madde bağımlılığının fizyolojik, psikolojik ve sosyal biçimlerinin tanımlamaları açıklanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; madde kullanıcısının kimliğinin toplumsal olarak nasıl inşa edildiği tartışılmıştır. İlk olarak madde kullanıcısı ve bağımlısının kimliği tanımlanmaya çalışılmıştır. Devamında madde kullanıcısının karşılaştığı; madde kullanımının kendisine bağlı sağlık problemleri olan, bulaşıcı hastalık riskleri ve aşırı doz ölüm vakaları; daha sonrasında madde kullanıcısının toplumsal olarak karşılaştığı problemler olan, damga, sapma, dışlanma kavramları bağlamında ele alınmıştır. Bu bölümün son başlığı olarak madde kullanıcısının karşılaştığı bu problemleri aşmak ve madde kullanıcısı için sağlıklı bir ortam yaratabilmek adına, zarar azaltımı politikalarının önemi ve uygulanan bazı zarar azaltımı örneklerine değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; ülkemizde ve dünyada, madde bağımlılığına yönelik yürütülen çalışmalar incelenmiştir. İlk olarak Türkçe akademik literatürdeki çalışmaların kısa bir özeti sunulmuştur. Daha sonra Türkiye’nin madde bağımlılığına yönelik politikalarının yasal dayanakları, bakanlıklar düzeyinde yürütülen çalışmalar, Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı’nın raporları incelenmiş; uluslararası kuruluşların yürüttüğü faaliyetler, raporlar, ülkeler arası işbirlikleri incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; maddeye, madde kullanıcısına ve bağımlısına yönelik üretilen söylem türleri alt başlıklara ayrılmış ve tüm bu madde olgusuna karşı geliştirilen söylemlerin, toplumun, resmi kurumların ve madde kullanıcılarının kendilerinin perspektifinde kurguladığı biçimleriyle söylemlerin analizi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise tüm bu raporların, söylemlerin, risklerin; çalışmanın kendi bağlamındaki madde kavramsallaştırması ışığında ne anlama geldiği özetlenmiştir.

Araştırmanın Problemi

Madde bağımlılığı olgusu, bugün hem ülkemizde hem de dünyada güncel olarak büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımlılık olgusu, hem devletler tarafından hem de çeşitli ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından anlamlandırılmaya ve bu soruna karşı çeşitli çözüm yolları bulunmaya çalışılmaktadır. Madde kullanımı ve bağımlılığının yarattığı yasadışı kapital ilişki, büyük miktarlarda kara paranın dolaşımında olmasına ve organize suç yapıları ile terör örgütlerine finans kaynağı sağlamaktadır. Hal böyleyken, devletlerin bu yasadışı ilişki ağlarını engellemeye yönelik kapsamlı çabaları mevcuttur. Devletler ve uluslararası kuruluşların nezdinde madde ile alakalı süreçler güvenlik ve suç ilişkileri bağlamında ele alınırken; madde kullanıcısının yaşadığı sağlık problemleri, hukuki yaptırımlar, damgalanma ve sosyal dışlanma gibi meseleler, ikinci planda kalabilmektedir. Madde kullanıcısının bireysel kimliği görmezden gelinip; madde kullanıcısı ya da bağımlısı etiketi altında bir kimliğe uygun görülümektedir.

Araştırmanın temel problemini, madde kullanıcısının yok sayılan kimliğinin yerine inşa edilen yeni kimliğinin, toplumsal köklerini anlama çabası oluşturmaktadır. Bu yeni kimliğin; hangi söylemler etrafında şekillendiği, madde kullanıcısının sosyal hayatını hangi biçimlerde kuşattığı, madde kullanıcısının kendisine, maddeye ve bağımlılığa dair ne türden anlamlar yarattığı sorularına cevap verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Madde bağımlılığı sorunu, kendi içerisinde madde kullanımını, imalatını ve ticaretini barındıran karmaşık bir sorundur. Buna ek olarak, bağımlılığın kendisi de aşılması oldukça zor olan ve bireyin tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinden sonra dahi madde kullanım eylemini tekrarlamaya oldukça müsait bir konudur. Bu çalışma madde bağımlılığını, içerisinde barındırdığı bütün anlamları ile bir bütün olarak yorumlama ve anlama amacı gütmektedir. Aynı zamanda bağımlılığın tek bir anlama karşılık gelmediği, her türden farklı maddenin kendine özgü bağımlılık biçimlerinin olduğu anlayışı ile konu ele alınmaktadır.

Madde bağımlılığının, maddenin illegal statüsünden kaynaklanan kriminal bir anlamın ötesinde, meselenin kriminal özünü ve/veya bireye olan fizyolojik, psikolojik

ve sosyal zararlarını göz ardı etmeden, bu salt kriminal anlamını aşan bir noktadan açıklama gayreti güdülecektir.

Ülkemizde ve dünyada madde bağımlılığının güncel durumu, yeni yaklaşımlar, madde kullanıcısının karşılaştığı sorunlar, madde kullanıcısının kendisine dair geliştirdiği refleksler; söylem analizi yöntemiyle anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Bu amaçla, Türkiye'deki resmi kurum ve kuruluşların faaliyetleri, NSB'nin raporları ve istatistiki verileri, DSÖ, UNODC, EUDA gibi uluslararası kuruluşların çalışmaları ve raporları yorumlanacak; bu yorumlar ışığında mevcut durumun, konuya taraf bütün aktörlerin perspektifleri göz önünde bulundurularak bir anlama çabası güdülecektir.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmanın odağını, dil aracılığıyla inşa edilen söylemler oluşturmaktadır. Söylemlerin gündelik hayatımıza etkileri, madde bağımlılığı bağlamında ele alınmıştır. Maddeye, madde kullanıcısına ve bağımlısına yönelik üretilen anlamların söylem bağlamında yorumlanması, akademik literatürde, kurum ve kuruluşların raporlarında ve çalışmalarında yer bulamamaktadır. Bu sebeple çalışmanın söylemler üzerinden inşa edilmesi, literatüre olan özgün bir katkısıdır. Madde bağımlılığı meselesini söylemler aracılığıyla düşünerek, meseleyi yalnızca kriminal anlamıyla görmenin ötesinde bir perspektif sunma çabası, çalışmanın özgünlüğünün temelini oluşturmaktadır.

Sunulmaya çalışılan bu perspektif, madde bağımlılığı konusunda gelecekte geliştirilecek politikaların yorumlanmasında başvurulabilecek, küçük de olsa bir alternatif yaratma umudu taşımaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Madde bağımlılığı konusunda kesin ve net verilere ulaşabilmek, madde kullanımının çalışma konusunun illegal statüsü ile alakalı olarak, bu alanda çalışmayı ve veri elde etmeyi zorlaştırmaktadır. Çalışma kapsamında başvurulacak veriler her ne kadar açık, güvenilir, kurumsal raporlar ve çalışmalar olsa da yalnızca kayıtlı veriler olması; madde kullanımının kayıt dışı boyutlarının anlaşılamamasına ve genel

hatlarının gözden kaçırılmasına sebep olacaktır. Türkiye bağlamında, Narkotik Suçlarla Mücadele (NSB) Daire Başkanlığı aracılığıyla elde edilen veri, Türkiye Uyuşturucu Madde Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), tarafından raporlaştırılmaktadır. Bu durum büyük çaplı veriye ulaşmakta araştırmacılara yardımcı olmakla birlikte, yalnızca yakalanan ya da açığa çıkan vakaların açıklanmasını sağlamaktadır. Madde kullanımının illegal statüsü dolayısıyla hukuki yaptırımlara sebebiyet vermesi, akademik literatürde yürütülecek çalışmalara katılımcı bulmak ya da katılım gösterenlerin açık paylaşımlarda bulunmasının önünde engel teşkil etmektedir. Bu sebeplerle madde kullanımının ve bağımlılığının genel seyrine dair kesin sonuçlara ulaşmak zorlaşmaktadır. Elde edilen bulgularla, madde kullanımı ve bağımlılığının yaygınlığı üzerine varsayımlarda bulunmaktadır. Bu sınırlılıklara ek olarak, NSB Daire Başkanlığı aracılığıyla elde edilen bulguların kriminal bir söylem etrafında yorumlanması; akademik literatürdeki çalışmaların ise madde kullanımı ve bağımlılığını sosyo kültürel ya da sosyo ekonomik sorunlarla ilişkili ele alması, belirli yaş grupları ve aile ilişkileri üzerinden okuması, ulaşılabilecek verilerin çeşitliliğini daraltmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma yöntem olarak, nitel bir tasarım çerçevesinde kurgulanmıştır. Bu çalışmanın yorumsamacı çabası, nitel araştırma yöntemlerinin sağladığı alan ile örtüşmektedir. Çalışmanın veri kaynağını; ulusal ve uluslararası kuruluşların bünyelerinde kurulan komisyonların ve çalıştayların raporları ile akademik literatürdeki makaleler ve tez çalışmaları oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin analizi, doküman incelemesi yöntemi ile sağlanmıştır. Dokümanlardan elde edilen sonuçlar ise söylem analizine tabii tutulmuştur.

“Doküman incelemesi, nitel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden biridir. Doküman inceleme yöntemi ile araştırmacı, elde edilen belgeleri belirli bir çerçevede tetkik etmekte ve birbiriyle ilişkilendirerek bir bütüne ulaşmaya çalışmaktadır” (Muşmal ve Gürbüz, 2018, s. 217-218). Doküman incelemesi uygulanabilmesi için gerekli olan belgeleri, ulusal düzeyde Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile oluşturulan ‘Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu’ bünyesindeki bakanlıkların faaliyetleri ve bu faaliyetlerin raporları ile Narkotik Suçlarla Mücadele (NSB) Daire Başkanlığı’nın ve

NSB bünyesindeki Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM)'in hazırladığı 'Türkiye Uyuşturucu Raporu' çalışmaları oluşturmaktadır. Uluslararası düzeyde, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA) ve Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) bünyelerinde hazırlanan raporlar oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak, akademik literatürdeki tez ve makale çalışmalarından yararlanılmıştır.

Elde edilen bulguların yorumlanması için ise söylem analizine başvurulmuştur. Madde bağımlılığı, davranış bozukluğu ya da sıklıkla bir hastalık olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma bağlamında ise maddeye bağımlı olma halinden daha çok bu bağımlılık çevresinde geliştirilen anlamın çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu sebeple söylem analizi kullanışlı bir veri analiz yöntemi olarak kullanılmıştır.

Söylem, “belirli bir toplumsal pratiğin türüne bağlı olarak kodlanmış dil kullanımlarının bütünüdür” (Elbirlik ve Karabulut, 2015, s. 33). Söylem analizi, “Dil, dil kullanım biçimleri ve amaçlarına yönelik yürütülen bir nitel araştırma yöntemidir” (Çelik ve Ekşi, 2008, s. 110). Dil, söylemler için bir araçtır ve söylemler, dil aracılığı ile inşa edilir, bireyin gündelik hayatını kuşatır.

Sözen (1999)'e göre söylem analizi, “dili bir eylem, iletişim formu, sosyal pratik olarak görme ve yorumlama özelliği taşır.” (s. 82). Sözen (1999), aynı çalışmasında söylemi, “Söylem, sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik alanlar gibi sosyal hayatın diğer yönleriyle de ilişkilidir. Söylem bir meta-eylemdir” (s. 20) şeklinde tanımlar. Söylemin bu sosyal anlamı, madde bağımlılığının algılanma biçiminde kendisini gösterir. Madde bağımlılığı, madde kullanımının bir sonucu olarak, fizyolojik, psikolojik ve sosyal bağımlılık biçimleri şeklinde ortaya çıkan bireysel bir sorun iken; madde bağımlılığına yönelik üretilen söylemler, bağımlılığın ne olduğundan daha çok toplumun gözünde büründüğü anlam üzerinden kendisini gösterir. “İnsanların ne söyledikleri önemlidir; fakat nasıl söyledikleri daha da önemlidir. Konuşanlar kimlerdir ve onlar nasıl konuşuyorlar? Bu türden sorular, söylem analizinin cevap aradığı temel sorulardır” (Sözen, 1999, s. 15).

Söylem analizinin aradığı bu cevaplar, dilin sosyal ve kültürel pratikler içine yerleşme biçimlerinin anlaşılması ile karşılığını bulabilecektir. Bu pratiklerin içine yerleşen dil ise söyleme dönüşür. Dilin kendi başına bir varlığı yok iken “sosyal gerçekliğin içerisinde konuşan dil, gerçekliği temsil etmez, yansıtmaz ama

yapılandırır, dönüştürür ve biz de dil ile sosyal gerçekliği oluştururuz.” (Taylan, 2011, s. 68).

“Bir meta-analiz olarak söylem analizi, farklı söylemlerin etkileşimini yeniden ortaya çıkarma amacı taşır; önemli olan söylem yapılanmasında yer alan ve söylemin fonksiyonlarını teşkil eden ‘güç’, ‘hakimiyet’ ve ‘çelişki’ gibi unsurları keşfetmek, birer meta eylem olarak söylemde kullanılan ‘taktik’, ‘strateji’ ve ‘politik’ yapılanmaları belirleyebilmektir” (Sözen, 2017, s. 130).

Özetle, raporlar ve çalışmalardan elde edilen bulgular doküman incelemesi tekniği ile yorumlanacak; buradan çıkan sonuçlar ise söylem analizi yardımıyla, anlam kazanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MADDE KULLANIMINA ve BAĞIMLILIĞINA YÖNELİK

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. MADDE

Madde kullanımını ve bağımlılığını anlamak veya tespit edebilmek için ilk olarak maddenin sınırlarını belirlemek gerekmektedir. Bu çalışma içeriğinde bağımlılık olgusunu merkezine almakla birlikte; yalnızca belirli bir tip bağımlılığı tartışmaya açmaktadır. Örneğin alkol kullanımı da tıpkı esrar, kokain, metamfetamin gibi intoksikasyon, bağımlılık, ruhsal ve sosyal bozulma riskleri taşımakla beraber; alkolün kendisinin yasal statüsü ve toplumdaki yaygın kabulü açısından çalışmanın dışında kalmaktadır. “Alkol, uyuşturucu maddelerin kapsamı dışında bırakıldığı için, toplum, alkollü içkiyi esrarlı sigaradan, barbitürat kapsülünden veya eroinden farklı addetmektedir” (Günel, 1976, s.10).

Bu duruma bir diğer örnek ise, uyarıcı ve bağımlılık yapıcı etkileri bulunan kafeindir. Kahve ve çayın ana etken maddesi olan kafein insan zihnine uyanıklık; bedene ise zindelik verir. Wolfgang Schivelbusch, Keyif Verici Maddelerin Tarihi (1980) eserinde, özellikle kahvenin toplumsal açıdan yarattığı dönüşüme işaret eder. Öyle ki, kahve, orta çağ Avrupası’nın bira ve şarap tüketiminin yerine; Protestan etiğinin tamamlayıcı bir unsuru olarak giriş yapar. İnsan bedenini ve zihnini uyaran bu ‘madde’; alkolün yarattığı uyuşukluğu ortadan kaldırır ve Protestan öğretiler ışığında insan bedenini ‘çalışır’ hale getirir. Schivelbusch’un ifadesiyle, “Kahve bedenine işleyerek, rasyonalizm ve Protestan etiğinin ideolojik-tinsel açıdan yaptığını kimyasal-farmakolojik açıdan gerçekleştirir” (Schivelbusch s. 23-88). Her ne kadar kafein bu çalışmada tartıştığımız bağımlılık yapıcı maddeler gibi insan ya da toplum sağlığını yıkıcı özelliklere sahip olmasa da bağımlılık yapıcı bir yönü vardır. Bu sebeple

konuyu, salt bağımlılık yapıcı maddeler olarak tartışmak bizim için yine zorlaşmaktadır.

“Yakın zamanlara kadar, uyuşturucu madde çeşitleri oldukça az ve belli iken, bugün, gerek tabii (doğal) gerekse sentetik (yapay) pek çok çeşidi ortaya çıkmıştır” (Günel, 1976, s. 14). Bu durum günümüzde madde kullanımı ve bağımlılığının tanımını yaparken ortak bir tanımda birleşmemizi zorlaştırmaktadır. ‘Nedir bu madde?’ sorusunu sorduğumuzda; meselenin ‘illegal statüsüne mi odaklanmalıyız?’; ‘bağımlılık yapıcı etkilerini mi konuşmalıyız?’; ‘bireyin fiziksel, sosyal, ekonomik yaşamına zararlarını mı tartışmalıyız?’; yoksa ‘toplum güvenliğini tehdit eden noktalarına mı odaklanmalıyız?’ gibi birçok soruyu beraberinde getiren madde olgusu, bize, daha kendisinin üzerindeki tanımın zorluğundan ötürü oldukça karmaşık bir yapı sunmaktadır.

Bu çalışma bağlamında madde kavramını her kullandığımızda aslında illegal statüdeki maddelerden bahsetmekteyiz. Türkiye’de ve dünyanın neredeyse tamamında keyif verici ve bağımlılık yapıcı bu maddeler illegal statülerdedir. Fakat buradaki illegal statü maddelerin özünden öte; devletler tarafından kurgulanmış bir yapıdadır. Bu illegal statüler maddeye içkin değil; sonradan üretilmişlerdir. Sonradan üretilen bu anlam, konu üzerinde uzlaşmayı zorlaştırmakta ve konunun tartışılması gereken başka yanlarını ortaya çıkarmaktadır.

Maddelerin ne olduğu konusunda, sınırları en net belirleyen hususu hukuki dayanaklar oluşturmaktadır. Bu hukuki dayanaklar, uluslararası sözleşmeler ile belirlenmiştir. Birçok ülkenin katılımı ile imzalanan sözleşmeler ve protokoller, devletlerin yasalarını belirlemesinde bir çatı görevi görmektedir. Türkiye; 1961 tarihli Uyuşturucu Maddelere Dair Tek Sözleşmesi, 1971 tarihli Psikotrop Maddeler Sözleşmesi ve 1988 tarihli Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Dair Sözleşmeye taraftır (Meclis Araştırma Komisyonu, 2018, s. 178).

Uluslararası sözleşmeler, illegal maddelerin neler olduğu, madde üretimi ve ticaretinin tespiti ve önlenmesi, yeni ortaya çıkan ya da çıkabilecek potansiyel bileşenlerin saptanması gibi tanımlaması zor konularda bir hareket noktası sunmaktadır.

Ülkemizdeki kanuni düzenlemeler de taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar etrafında düzenlenmiştir. Bu düzenlemeleri üç başlık altında ele alabiliriz.

- 26 Eylül 2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK),
 - TCK Md. 188 uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti,
 - TCK Md. 190 uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırmak,
 - TCK Md. 191 kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak,
- 03 Mart 1986 tarihli ve 3298 sayılı Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanun.
- 12 Haziran 1933 tarihli ve 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 4).

Böylece illegal maddelerin doğal maddelerden başlayarak tüketim haline gelinceye kadar geçecek her aşamadaki kimyasal ve sentetik şekilleri illegal madde kapsamına alınmıştır.

Uyuşturucu maddelerle ilgili tıp, kimya, eczacılık, sosyoloji, psikoloji ve hukuk gibi değişik alanlarda pek çok tanım yapılmış olmakla birlikte bilinen en genel tanıma göre uyuşturucu maddeler belirli dozda alındığı zaman kişinin sinir sistemi üzerinde etkide bulunan, akli, fiziki ve psikolojik dengesini bozan, fert ve toplum içerisinde iktisadi ve sosyal çöküntü meydana getiren, alışkanlık ve bağımlılık yapan, kanunların; kullanılmasını, bulundurulmasını ve satışını yasakladığı narkotik ve psikotrop sözcükleriyle de tanımlanan maddelerdir (Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, 2003).

“Madde kötüye kullanım ve bağımlılığa yol açabilecek, değişik yollarla alınabilen duygudurum, algılama, biliş ve diğer beyin işlevlerinde bir değişiklik yaratan her türlü kimyasal madde olarak tanımlanabilir” (Koçum, 2012, s.3). Maddeler doğal veya sentetik olabilir veya uyuşturucu, uyarıcı veya halüsinojen etkiler gösterebilir. Hepsini tek bir başlık altında toplamak ya da tanımlamak zor olsa da temel olarak özelliklerini sıralamaya çalışabiliriz. Akbulut’a göre (1997); bir maddenin uyuşturucu madde sayılabilmesi için;

- a. Zehirleyici etkisi olması
- b. Müsekkin ve Uyuşturucu etkisi olması
- c. Keyif verici niteliği olması

- d. Gittikçe artan miktarda kullanılmaya ihtiyaç duyulması
- e. Kullanılması halinde alışkanlık ve iptila doğurması yanında, kesilmesi sonucu kriz vermesi

f. Milletlerarası sözleşmelerde belirtilmesi, gerekir. (s. 114)

“Uyuşturucu maddeye ilişkin tanımların kesin sınırları çizilemediği gibi çeşitleri açısından da belirli sınırlar içerisine koymak oldukça zordur” (Ateş ve Banazılı, 2020, s. 65). “Uyuşturucu madde etkisi gösteren doğal bitkilerden elde edilenler dışında, her gün sayıları bilinmeyen sentetik maddelerin artış göstermesi, sınırlamada diğer bir güçlüğü ortaya çıkarmaktadır” (Günel, 1976, s. 9). Doğal biçimde elde edilen maddelerin türlerini ve sayısını belirlemek mümkün olmakla beraber, sentetik olarak üretilen maddeler, illegal maddelerin listesini her geçen gün kabartmaktadır. Uluslararası kuruluşlar ve devletler de sürekli olarak yeni biçimleri piyasaya sürülen maddelerle daha kapsamlı mücadele edebilmek için, madde üretiminde kullanılan öncül maddelerin saptanması ile yeni ortaya çıkabilecek maddelere karşı da mücadele imkanlarını geliştirmektedirler.

Madde kavramı, en temelde, bağımlılık yapıcı etkileri gözlenen, bırakıldığı durumlarda yoksunluk belirtileri ortaya çıkan, toplumların güvenliğini ve geleceğini tehdit eden, tütün ve alkol dışında yasalarca illegal statüde bulunan, doğal veya sentetik her türden keyif verici maddeyi kapsamaktadır. Bu çalışma bağlamında ise madde kavramı, bağımlılık yapıcı etkileri gözlenen, hukuki statü olarak illegal kapsamda olan, madde kullanan kişi için özellikle sosyal zararları ön plana çıkan madde kullanımı ve devamında gelişen bağımlılık süreçlerini karşılamaktadır.

1.2. BAĞIMLILIK

Maddenin ne olduğuna dair bir açıklama yaptıktan sonra, madde bağımlılığı başlığına geçmeden önce, bağımlılığın ne olduğunu anlamamız gerekmektedir. Madde bağımlılığı, bağımlılığın yalnızca bir alt başlığıdır. Fakat diğer türden bağımlılıklara göre çok daha yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Madde bağımlılığını daha iyi görebilmek adına, öncelikle bağımlılık olgusuna bir üst başlık olarak değinmek, konu bütünlüğü açısından önemlidir.

Bağımlılık, oldukça geniş bir üst başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan birçok şeye bağımlı olabilir ve genelde birçok farklı şeye aynı anda bağımlı olma eğilimi gösterir. “Günlük yaşamda bağımlılık sözcüğü ile karşılaşıldığında genelde akla ilk olarak alkol, uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığı gibi konular gelse de aslında bu kavramın daha geniş bir alanı kapsadığını söylemek mümkündür” (Bulut, 2021, s. 22). Sabit bir bağımlılık tanımı olmadığı gibi, var olan tanımlamaların da kapsamını genişletmek elbette mümkündür. “Bu açıdan bakıldığında, günümüzde insanlığın bilim dünyasında sürekli olarak ilerleme kaydetmesi, özellikle teknoloji ve teknolojiye bağlı ekonomik faaliyetlerde de gelişim göstermesi sebebiyle her alanda olduğu gibi bağımlılığın tanımının değiştiği ve kapsamının da genişlediği görülmektedir” (Bulut, 2021, s.22). Bu durum; “alveriş bağımlılığı”, “internet bağımlılığı”, kumar bağımlılığı”, seks bağımlılığı” ve “yeme-içme bağımlılığı” gibi tıbbi yardım gerektiren başka bağımlılık türleri de (Uzbay, 2009, s.5) yaratmaktadır.

Bir üst başlık olarak bağımlılık; madde bağımlılığı, internet ve sosyal medya bağımlılığı, kumar bağımlılığı, seks bağımlılığı gibi birçok bağımlılığı kapsayabilmektedir. En temel haliyle bağımlılık, kişilerin bir nesne kişi ya da duruma bilişsel, fiziksel olarak kontrolünü kaybeder boyutta yokluğunda kendisini durduramama durumu olarak ifade edilebilir (Ögel, 2019).

“Kelime olarak bağımlılık bireyin tek başına bir şey yapamaması, başka bir varlığın, maddenin ya da kendi iradesi dışında başka bir gücün etkisi ile hareket edebilmesi veya düşünebilmesidir” (Yıldırım, 2008, s. 5). Bireyi uyuşturan madde, nesne veya kişi olmadan bireyin özgürce hareket edip kararlar verebilmesi mümkün değildir. Bu tanımlamaya ek olarak bir diğer tanım da ise; “Genel anlamı ile bağımlılık bir nesneye, kişiye, ya da bir varlığa duyulan önlenemez istek veya bir başka iradenin güdümü altına girme durumu olarak tanımlanabilir ve insan mental aktivitesi ile ilişkili patolojik bir davranışı yansıtır” (Uzbay, 2009, s. 5). Bu anlamlarıyla bağımlılık, kişinin kendi fizyolojik, psikolojik ve sosyal sağlığına zarar veren, bağımlı olduğu madde, kişi ya da duruma erişemediğinde yoksunluk belirtileri hissedebileceği her türden sürece işaret eder.

İnsanda gelişen bu farklı türden bağımlılıkların temelde ortak bir noktası vardır: Yapılan eylemlerin her defasında keyif verici ya da ödüllendirici bir öze dayanması. “Keyif verici maddelerin insan organizmasında yol açtığı etkiler, tinsel, kültürel ve

sosyal olarak temeli atılan şeyi kimyasal olarak tamamlar. Her sabah bir fincan kahve içmek ve cumartesi akşamları sarhoş olmak bireyi eğlendirdiği ölçüde kamusal hayata da bağlar” (Schivelbusch, 2019, s. 12). “Bağımlılık yapıcı maddeler beyin ve bağlantılı organları (merkezi sinir sistemini) doğrudan veya dolaylı etkileyerek sahte bir iyi oluş hali yaratırlar. Sahte iyi oluş hali ise, bağımlılık yapan maddelerin beyin ödülleme sistemi üzerindeki etkisidir” (Yıldırım, 2008, s. 5). Herhangi bir türden bağımlılık, eylemi gerçekleştirdiği anda bireye, ödül sunar. Bu ödül her ne kadar sahte bir iyi oluş hali ile ilişkili sunulsa da insan fizyolojisinde uyarılan ödül yolları için bu sahtelik hali önemli değildir. Fizyolojik olarak uyarılan reseptörler, bireyde yapılan eylemi tekrar gerçekleştirmesi için bir istek oluşturur. Bu isteğin ağır bastı durumlarda ise bağımlılık hali gelişir.

1.3. MADDE BAĞIMLILIĞI

Madde bağımlılığı, bağımlılık olgusunun bir alt başlığıdır. Günümüzde birçok farklı bağımlılık türü görülmesine rağmen; madde bağımlılığı, yıkıcı etkileri dolayısıyla devletlerin, uluslararası kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının ve akademik alanın üzerinde yoğunlaştığı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde bağımlılığı üzerine yapılmış farklı çalışmalarda tanımlamalar, birçok noktada ortaklaşmaktadır. Fakat madde bağımlılığının tanımlamalarına geçmeden önce; literatürdeki ‘uyuşturucu madde bağımlılığı’ ya da ‘uyuşturucu madde’ kullanımlarına bir açıklık getirmek ve bu çalışmadaki madde bağımlılığı ya da madde kullanımı vurgusunun gerekliliğine değineceğiz.

Madde bağımlılığı konusu konuşulurken hem toplumda hem kurum ve kuruluşlarda hem de bilimsel çalışmalarda ‘uyuşturucu’ öncülünün kullanıldığını sıklıkla görmekteyiz. Madde bağımlılığı, kendi içerisinde uyuşturucu, uyarıcı, hayal gördürücü maddelerin kullanımını içermektedir. Daha fazla alt başlık açmak gerekirse doğal kaynaklı maddeler, sentetik maddeler, uçucu maddeler gibi farklı başlıklara da ayırabilmekteyiz. Bu sebeple madde kullanımını ve bağımlılığını yalnızca uyuşturucu özelliğine indirmek kafa karışıklığına sebep olmaktadır.

‘Bu terminolojiyi günlük yaşamda ve bilimsel alanda kullanmak iki bakımdan sakıncalıdır: Birincisi; bağımlılık yapan maddeler, özellikle ilk denendikleri dönemde, doza bağımlı olarak, uyuşturucu değil uyarıcı etkilere sahiptir. Santral sinir sistemini

uyuşturucu etkileri yüksek dozlarda ortaya çıkar. Dolayısı ile aslında başlangıçta uyuşturucu değil de uyarıcı (forizan) etkileri nedeni ile kötüye kullanılan ürünleri uyarıcı yerine uyuşturucu olarak tanımlamak bilimsel olarak yanlış bir yaklaşımdır. İkincisi; “uyuşturucu bağımlılığı” terimi kokain ve amfetamin gibi uyarıcı maddelerin bağımlılık yapmayacağı izlenimini vermekte ve bu durum uyarıcıları deneme kararsızlığı içindeki gençleri yanıltmak için kullanılmaktadır’ (Uzbay, 2009, s. 9).

Bu sebeple madde bağımlılığı ve madde kullanımı üst başlıklarını kullanmak, konunun içerdiği riskleri daha net tartışabilmek ve konuyu bütünlüklü bir biçimde kavramak için önemlidir. Bu duruma ek olarak, alkol bağımlılığı, tütün bağımlılığı, kafein bağımlılığı gibi maddelerin bağımlılıklarını da literatürde tartışılmaktadır. Fakat bu çalışma bağlamında maddelerin illegal statüde olanları tartışmanın odağını oluşturmaktadır.

Madde bağımlılığı konusundaki bu kafa karışıklığına değindikten sonra, literatürdeki madde bağımlılığı ile alakalı tanımlamalara geçebiliriz. İlk etapta araştırmacıların yaptığı tanımlamaları ele alırken ‘uyuşturucu madde bağımlılığı’ kalıbını kullanan çalışmalarda bir düzenlemeye gitmeden devam edeceğim. Çalışmanın devamında ise kavramı kendi bağlamımda ele alacağım.

“Narkotik maddeler; uyuşturucu, uyarıcı ve hayal gösterici etkileri olan, kişide kullanıma bağlı olarak ve zamanla daha fazla kullanıma isteği uyandıran, fiziksel ve psikolojik bağımlılık geliştiren, alınmadığında ise yoksunluk belirtilerine neden olan maddelerdir. Uyuşturucu bağımlılığı ise yasal veya yasa dışı bir maddenin tüm olumsuzluklarına rağmen kullanılmaya devam edilmesidir” (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024 s. 63).

“Ağrı dindirici özelliğinden dolayı birçok çeşidi tıp alanında kullanılan ancak bilinçsiz bir şekilde ilk kez vücuduna alındığında bile bağımlılık yapabilen, insanların duygu, düşünce ve davranışları üzerinde olumsuz birtakım değişikliklere neden olan, bireylere gerek maddi gerekse manevi olarak külfet yükleyen maddelere uyuşturucu maddeler denir” (Ateş ve Banazılı, 2020, s.76).

“Madde bağımlılığı, bağımlılık yapıcı maddeler ile bazı ilaçların alışkanlık sonucu giderek artan miktarlarda fiziksel ve ruhsal açıdan gereksinim duyularak alınmasıdır. Alınan madde veya ilaç bireyde sahte bir rahatlık ve mutluluk duygusu oluşturduğundan, yeniden ve artan dozda alma ihtiyaı doğurarak, maddeye karşı

tolerans seviyesini yükseltir. Bu durum en önemli ve belirgin bağımlılık işaretidir” (Yıldırım, 2008, s. 5).

“Madde bağımlılığı, keyif verici bir maddenin, belirgin bir etkiyi yaratmak için alınması sürecinde kişinin bedensel, ruhsal ya da sosyal olarak zarar verici etkilerini görmesine rağmen, madde alımının kontrol edilemediği, madde alınmadığı zaman yoksunluk belirtilerinin ortaya çıktığı, bilişsel, davranışsal ve fiziksel semptomlar bütünü olarak tanımlanmaktadır” (Arıkan, 2001).

“Bağımlılık, bir maddenin amacı dışında ve o maddeye karşı gelişen tolerans sonucu, gittikçe artan miktarlarda alınması, kişinin yaşamında sorunlara neden olmasına rağmen kullanımının sürdürülmesi ve madde alımı azaltıldığında ya da bırakıldığında yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması ile giden tablodur” (Uğurlu, C. Ve C. Şengül, 2012, s. 38).

Bağımlı kişi kendisine zarar veren bu durumdan uzak durma çabası gütse de fizyolojik, psikolojik veya sosyal süreçlerle bu mesafeyi koruyamaz ve bağımlılığa yenik düşer. Başka bir deyişle; “ruhsal ve bedensel sağlıklarına ya da sosyal yaşamlarına zarar vermesine karşın, insanların belirli bir takıntılı durumu yinelemeye yönelik engellenemeyen bir istek duymaları ve bunu sürdürmeleri halidir” (Uzbay, 2009, s.5).

“Madde bağımlılığı, madde kullanımı sırasında ortaya çıkan ve kişinin önceden değer verdiği davranışlarına öncelik kazanan birçok fizyolojik, davranışsal ve bilişsel değişikliklerle belirli bir durumdur. Bağımlılık sendromunun ana tanımlayıcı karakteri (tıbben önerilmiş olsun olmasın) psikoaktif madde, alkol, tütün almak için arzu (sıklıkla güçlü, bazen önüne geçilmez) duymadır” (Sağlık Bakanlığı Tanı Kılavuzu, s. 17).

DSM-V tanı kitabında madde bağımlılığı kavramı, madde kullanım bozukluğu biçiminde ele alınır. Madde kullanım bozukluğu tanısı, bireyin madde kullanımına bağlı olarak gösterdiği davranışsal ve fizyolojik belirtilere göre konur. DSM-5’e göre madde kullanım bozukluğu tanısı; kontrol kaybı, sosyal bozulma, riskli kullanım ve farmakolojik etkiler olmak üzere dört ana başlıkta ve bu başlıklar altındaki toplam 11 kriter etrafında açıklanır. Aşağıdaki tabloda bu başlıklar ve ilgili kriterler özetlenmiştir:

Tablo 1: DSM-V Madde Kullanım Bozuklukları Tanı Kriterleri

Kriter Grubu	Açıklama	İlgili Kriterler
1. Kontrol Kaybı	- Planlanandan fazla kullanım - Azaltma çabalarının başarısız olması - Madde için fazla zaman harcanması - Craving (yoğun istek)	1–4
2. Sosyal Bozulma	- İş, okul veya evde sorumlulukları yerine getirememe - Sosyal ilişkilerde bozulma - Etkinliklerden uzaklaşma	5–7
3. Riskli Kullanım	- Tehlikeli durumlarda madde kullanımı - Sağlık sorunlarına rağmen kullanımı sürdürme	8–9
4. Farmakolojik	- Tolerans: Etki için daha fazla maddeye ihtiyaç duyma - Yoksunluk: Bırakıldığında belirtilerin ortaya çıkması	10–11

Not: Bu kriterlerden belirli bir sayıda bulunması, bozukluğun hafif, orta ya da ağır düzeyde olduğunu gösterir (DSM -V, 2013, s. 483-483).

Madde bağımlılığı konusunda önemli hususlardan birisi, madde kullanan bireyin, bağımlı tanısını aldıktan sonra ne yapacağıdır. Belirli kriterler çerçevesinde bir tanı koymak çoğu durumda oldukça kolaydır. Fakat alınan tanının ne anlama geldiği önemli bir sorundur.

“Madde kullanımı tek başına bir hastalık değildir. Ancak madde kullanımının psikolojik ve fiziksel olarak bağımlılığa yol açması madde kullanımını bir sorun haline getirmektedir” (Derin ve Tapan, 2017, s.27). Bu sebeple madde bağımlılığını tartışırken; ortak kriterlere, tanı kılavuzlarına ve farklı alanlardan üretilmiş tanımlamalara ihtiyaç duyuyoruz.

Madde bağımlılığı, madde kullanan bireyin, kullandığı maddenin etkilerinden aldığı keyiften -fizyolojik olarak vücuttaki reseptörler ile kullanılan maddenin etkileşime girmesi, psikolojik olarak mevcut sorunlarından uzaklaşmak ve rahatlama hissi, sosyal olarak madde kullanılan ortamdan kabul alması ya da mevcut sosyal çevresinin madde kullanımını gerektirmesi- hareketle, tekrarlayan bir biçimde ve sürecin devamında hem tekrar sıklığının hem de kullanılan madde miktarının artması ile madde kullanımını devam ettirme sürecidir. Madde bağımlısının kullandığı maddeden aldığı keyif, zehirli bir keyif hali olsa da birçok durumda bu zehirli mutluluk hali, madde bağımlısı için aldığı zarardan daha ağır basmaktadır.

Madde bağımlılığına yönelik yapılan farklı çalışmalardaki tanımlamalarda, tekrarlanan bazı kavramların sıklıkla karşımıza çıktığını görmekteyiz. Sahte bir mutluluk ve keyif hissi, kullanım sıklığının ve kullanılan miktarın artışı ve bu durumlarla ilişkili olarak gelişen tolerans, madde kullanım sonrasında görülen belirli fizyolojik ve psikolojik isteklere duyulan arzu, madde kullanımı bırakıldıktan sonra görülen yoksunluk belirtileri; madde bağımlılığının temelindeki meseleler olarak belirlemektedir.

Madde kullanımından bağımlılığına giden süreçte, tolerans, en basit faktörlerden birini oluşturmaktadır. “Tolerans, yineleyen uygulamadan sonra, belirli bir ilaç veya maddenin belirli bir dozunun daha az bir etki oluşturduğu veya orijinal dozla elde edilen etkiyi gözlemek için giderek daha fazla dozun gerektiği fizyolojik bir durumdur” (Kaya, 2014, s. 80). Diğer bir değişle, tolerans, maddeyi kullanan bireyin, o maddeye karşı zamanla geliştirdiği bağışıklığı aşabilmesi için kullanılan madde miktarını arttırmasıdır. Bu bağışıklık, kullanılan maddenin fizyolojik ve

psikolojik etkilerini zamanla daha az hissetme halidir. Aynı etkileri görebilmek için daha fazla miktarda madde kullanma isteği, devam eden süreçte madde kullanım eylemini bağımlılık boyutuna getirmektedir. Tolerans, insan biyolojisine ve maddelerin doğasına içkin bir durumdur. Her türlü madde kullanımı, her insanda bir tolerans yaratır. Madde bağımlılığına giden süreci hızlandırır.

Madde bağımlılığının bir kez başladıktan sonra devam etmesine ve meselenin kendi içerisinde bir döngü yaratmasına sebep olan fizyolojik durum ise yoksunluk belirtileridir. Yoksunluk belirtileri ne kadar güçlü ve yıkıcı ise madde bağımlılığından geri dönmek de o kadar zor olmaktadır. Bu sebeple toplumsal olarak bağımlılığın en çok korkulan noktası, madde kullanan bireyin, kullandığı maddenin yoksunluk semptomlarını aşamaması ve madde kullanımını sürdürmesi olarak görülmektedir. “Yoksunluk, uzun bir süreden beri düzenli olarak kullanılan bir ilaç ve maddenin birden kesilmesi veya miktarının azaltılması sonucunda oluşan maddeye özgü bir sendromdur. Bu sendrom bağımlılığın fizyolojik belirti ve bulgularının yanında düşünme, hissetme ve davranışlarda bozukluklar gibi fizyolojik değişikliklerle de karakterizedir” (Kaya, 2014, s. 79-80). Yoksunluk belirtileri her ne kadar fizyolojik bağımlılıkla daha ilişkili gibi görünse de madde kullanımının kesilmesine bağlı olarak yaşanan; stres, kaygı, sinirlilik hali gibi psikolojik etkileri de gözlenmektedir. Yoksunluk etrafında gelişen semptomlar, her madde için farklı yoğunlukta yaşanmaktadır. Bu sebeple bir kişinin madde bağımlılığını tartışırken, hangi maddelere bağımlı olduğu büyük bir öneme sahiptir.

“Madde bağımlılığı veya madde kötüye kullanımı tanısı, maddeyi kullanan kişinin ruhsal ve bedensel sağlığı bu yüzden zarar gördüyse konmalıdır” (Sağlık Bakanlığı Tanı Kılavuzu, s.16). Bireyin tanıyı alması, madde kullanımı ve bağımlılığından alacağı zararı azaltmak anlamında hayati bir öneme sahiptir.

Her ne kadar bu tezin konusu, illegal maddelerin yarattığı bağımlılık üzerine olsa da diğer türden bağımlılıklar ile çalışmanın ana konusu olan bağımlılıklar arasında ortaklaşan bir durum mevcuttur. Her bir bağımlılık türü, kişinin kendini anlamlı hissetme ihtiyacını gidermekte ortaklaşmaktadır. Fakat illegal madde bağımlılığının yarattığı damgalama biçimi, diğer bağımlılık türlerinin ‘legal’ olmasından kaynaklı olarak madde bağımlılığı meselesini farklı bir noktaya taşımaktadır.

1.4. MADDE BAĞIMLILIĞININ TÜRLERİ

Madde bağımlılığı, bir bütün halinde ve tek bir biçimde ele alamayacağımız bir olgudur. Madde bağımlılığı, biyo-psiko-sosyal bir olgudur. Her maddenin bireyde yarattığı etki bu üç süreç etrafında şekillenmektedir. Esrar, kokain, metamfetamin, afyon, LSD ve daha birçok uyuşturucu, uyarıcı ya da halisünojen maddenin birbirinden oldukça farklı ilerleyen biyolojik, psikolojik ve sosyal bağımlılık süreçleri vardır. Bireyin bağımlılığını ele alırken önce kullanılan madde veya maddelerin neler olduğunu anlamak ve buna göre bir yaklaşım geliştirmek bu sebeple oldukça önemlidir. Örneğin, metamfetamin, eroin gibi maddelerde fizyolojik bağımlılık çok hızlı gelişmekte; esrar gibi sosyal ilişkilerin çok içine geçmiş maddelerde sosyal bağımlılık kendisini göstermekte; halisünojen maddelerde ise psikolojik bağımlılık kendisini daha ön planda gösterebilmektedir. Bunlara ek olarak madde temin etme sürecinin kendisi başlı başına bir ilişki ağı yarattığından sosyal bağımlılık her türlü bağımlılık sürecinde kendisine yer bulmaktadır. Bu üç bağımlılık biçimi birbirlerinden ayrı olarak düşünülmemelidir. Bunlara ek olarak birçok madde kullanıcısında çoklu madde kullanım bozukluğu görülmektedir. Bu durum da bizi madde bağımlılığını çalışırken, madde kullanıcılarının, bu üç türdeki madde bağımlılığıyla mücadele ettikleri gerçeğini hatırlatmaktadır. “Bu sorun madde bağımlılığı sorunu olup biyolojik olduğu kadar bireysel ruhsal ve toplumsal katılımcı unsurların da etkilenmesiyle tümleşik bir yapı özelliği kazanmaktadır. Dolayısıyla sorunu çok boyutlu tanıyıp çok yönlü değerlendirmek gerekir” (Balseven ve ark, 2002, s. 91).

Madde bağımlılığı, ilk etapta, madde kullanımına bağlı olarak gelişen fizyolojik bir bağımlılık türüne işaret eder. “Bir süre madde kullanılmasıyla gelişen biyolojik süreçlerin sonunda ilgili maddeye bağımlılık oluşur. Bağımlılığın farkına varılıp uzaklaşmaya çalışıldığı durumlarda ise biyo-psikolojik süreçlerin ve sosyal durumun etkisiyle madde kullanımı uzun zaman sürdürülür” (Çevik, 2022, s. 197). Yalnızca bir türe bağlı bir madde bağımlılığından bahsediyor olsak, bağımlılıktan kurtulmak, aşılması çok daha kolay bir süreç olabilecek iken; meselenin psikolojik ve sosyal boyutu çok daha karmaşık bir süreci beraberinde getirmektedir.

Bağımlılığın üç farklı biçimi vardır. Bunlar; fizyolojik, psikolojik ve sosyal bağımlılık biçimleri olarak ifade edilebilmektedir. “Bu boyutların önem dereceleri

eşittir, çünkü bağımlılığın anlaşılmasında iç boyutta etkilidir” (Sertpolat, 2020, s.20). “Madde kullanımının bağımlılığa dönüşmesi temelde biyolojik bir olgudur. Bireyin ruhsal özellikleri ve çevresel nedenler farklı biçim ve düzeyde sürecin alacağı en son şeklin belirlenmesinde rol oynarlar. Bu nedenle de bağımlılık genel itibariyle biyo psiko-sosyal bir sorun olarak karşımıza çıkar” (Yıldırım, 2008, s.6). Bu üç biçim madde kullanıcısı için iç içe geçmiş bir durumdadır ve bağımlı açısından ayırt etmesi zor alanlardır. Fakat madde kullanıcısını ve bağımlısını anlamak için ya da madde kullanımı meselesini tam haliyle kavrayabilmek için bu üç bağımlılık biçimini tanımlamak gerekmektedir.

1.4.1. Fizyolojik Bağımlılık

Fizyolojik bağımlılık, kullanılan maddeye yönelik biyolojik süreçler etrafında gelişen bağımlılığa işaret etmektedir. Kişi, kullandığı maddenin kendisine zarar verdiğini bilmesine veya maddeyi kullanmak istememesine rağmen kendisini durduramadığı bir sarmalın içerisinde bulabilmektedir. “Maddenin belirli bir süre vücutta bulunmasına bağlı olarak santral sinir sistemindeki nöronlar, reseptörler ve reseptör sonrası olaylarda meydana gelen adaptif değişiklikler sonucu oluşur. Fiziksel komponent aslında bir nöro-adaptasyon durumudur. Madde kesilmediği sürece belirtili vermez ve fark edilemez” (Koçum, 2012, s.6). “Diğer bir deyişle fiziksel bağımlılık; bireyin aldığı maddeye bağlı olarak bedeninde biyokimyasal ve fizyolojik değişikliklerin oluşması olarak tanımlanmaktadır” (Öz, 1996).

Fizyolojik bağımlılık, madde bağımlılığı denildiğinde ilk akla gelen ve en çok korkulan süreçtir. Psikolojik ya da sosyal bağımlılıkların şiddeti, madde kullanıcıları arasında farklı biçimlerde kendisini gösterse de fizyolojik bağımlılık her insanda aynı semptomları ve etkiyi yaratır. “Oluşan fiziksel bağımlılığın derecesi, maddenin kesilmesinde yoksunluk sendromunun şiddeti ile ölçülmektedir” (Tunçbilek, 2018, s. 11). Yoksunluk belirtileri ne kadar şiddetli ise fizyolojik bağımlılık da o kadar kuvvetli yaşanmaktadır.

Buradaki maddeye yönelme güdüsü fizyolojik olarak ortaya çıkmaktadır. Kişi maddeyi kullanmayı kestiğinde yoksunluk belirtileri baş gösterir. Yoksunluk uzun süre madde kullanılmasının sonunda madde kullanımına son verildiğinde ortaya çıkan fiziksel ve ruhsal sorunlardır (Korkut, 2004). ‘Başka bir ifadeyle fiziksel bağımlılık

kullanılan ilacın ya da maddenin kesilmesi ya da azaltılması sonucu yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması ve kullanılan miktarın giderek artması durumudur’ (Köknel, 1998). Madde kullanımı kesildiği durumlarda, madde kullanıcısı çoğu durumda baş ağrısı, kas ağrıları, huzursuzluk, terleme, titreme, kusma gibi yoksunluk belirtilerinden kurtulmak gibi sebeplerle madde kullanmaya devam etme eğilimi gösterebilmektedir. Maddenin kesilmesi veya azaltımında yoksunluk belirtileri oluşmuyorsa, bu durumda fiziki bağımlılıktan söz edilememektedir (Tunçbilek, 2018, s. 12). Uzun süre kullanılan bir maddenin birden kesildiği durumlarda ağır nöbetler geçirebilir. Bu sebeple bu türden bağımlıların tıbbi gözetim altında ve belirli ilaç takviyeleriyle birlikte madde kullanmayı bırakmaları hayati öneme sahiptir.

1.4.2. Psikolojik Bağımlılık

Psikolojik bağımlılık, madde kullanıcısının madde ile kurduğu ilişki çerçevesinde şekillenir. Madde kullanıcısının madde kullanımına yüklediği; madde kullanırsam rahatlarım, madde kullanırsam sorunlarımdan kurtulurum, maddeden aldığım keyif beni mutlu eder gibi motivasyonlar ile madde kullanmaya devam etme eğilimi gösterebilir. “Psikolojik bağımlılık, keyif verici maddenin kullanımına alışma, onun olmadığı zaman onu istemesi, onun yoksunluğundan olumsuz olarak etkilenmek, gerginlik ve kaygı durumudur” (Tunçbilek 2018, s.12).

Madde kullanıcısı, maddeyi kendi iç dünyasında çeşitli sebeplerle rasyonalize eder. Burada fizyolojik bağımlılıktan farklı bir nokta vardır: Maddeyi kullanan kişi, maddenin vücudunda uyardığı reseptörlerden ziyade madde kullanım anına dair ruhsal duygu durumuna yönelik bir anlam yaratır. Maddeyi kullandığı zamanlardaki içerisinde bulunduğu ortamla kurduğu ilişki, yüzleşmek durumunda olduğu sorunlardan uzaklaşma, kendi içerisindeki huzursuzluk hissini bastırma gibi sebeplerle madde kullanmayı istemeye devam edebilmektedir. Psikolojik bağımlılık büyük oranda madde kullanıcısının maddenin olumsuz yönlerini görmezden geldiği ve sahte bir iyilik algısı hissine kapıldığı bir yanılgıyla ortaya çıkmaktadır.

‘Psişik (psikolojik) yön; maddenin pozitif pekiştiri yapmasına bağlıdır. Kişide maddeyi almaya devam etme arzusu vardır. Madde alma özlemi kişiyi şiddetli bir madde arama davranışına iter. Madde alımının kontrolü ile ilişkili irade kaybolmuştur.

Madde kişiyi kontrol eder hale gelmiştir. Psikik bağımlılığın derecesi kişiye ve maddeye bağlı olarak farklılık gösterir' (Koçum, 2012, s.6).

“Psikolojik bağımlılık, kullanıcının sahip olduğu sıkıntı ve huzursuzluktan kurtulması için sıklıkla ve tekrarlayan aralıklarla kullanılan maddeyi aramasıdır. Madde tekrar alındığında bireyde doyum ve rahatlama oluşur” (Tunçbilek, 2018, s.12). “Kullanılan maddenin etkileme süresi, etkileme şiddeti ne kadar büyükse o ölçüde bağımlılık gücü taşır. Kullanan kişinin yapısal ve ruhsal özellikleri de belirleyici niteliğe sahiptir” (Yıldırım, 2008, s. 6).

“Uyuşturucu kullanan bireylerde madde kullanım sonrasında duygusal açıdan bireyi etkilemesi beklenmektedir. Meydana gelen bu etkiler doğal değildir. Duygusal anlamda bireyin; kızgın, üzgün, mutlu, sevinçli, şaşkın, agresif, halüsinasyon görmesine neden olabilir” (Sertpolat, 2020, s. 21).

1.4.3. Sosyal Bağımlılık

Sosyal bağımlılık, madde kullanıcısının maddeyi kullanmak için girdiği sosyal etkileşimlerinin bir sonucudur. Becker'ın Hariciler (2021) çalışmasında bahsettiği gibi, madde bağımlılığı bir sürecin sonucudur. Her ne kadar eroin, metamfetamin, amfetamin gibi maddelerin tek seferde kullanımında dahi bağımlılık riski yüksek olsa da madde kullanıcısı; maddeyi temin etmek, maddeyi kullanmayı öğrenmek, etkilerini hissetmeyi öğrenmek gibi birçok süreçten geçer. Bu süreçler de kişinin bir sosyal ilişkiler ağına içerisinde dahil olmasını gerektirir. Maddeyi bir kez kullanan kişi, önüne açılan bu yeni dünyada, merak, kabul edilme arzusu ya da sadece içerisinde bulunduğu ortamdan keyif alması gibi sebeplerle sosyal bir bağımlılık biçimi de geliştirebilir. Burada yaşanan sosyal içerilme hissi; özellikle kentlerde yaşanan yalnızlık hissine bir çare olarak görülüp daha derin bir bağımlılık biçimine dönüşebilmektedir.

Sosyal bağımlılık konusunda değinmemiz gereken ikinci bir konu ise hayatın olağan akışı içerisinde çevresinde madde kullanımının ve ticaretinin yoğun olduğu gruplardır. Bu dezavantajlı gruplar ilk paragrafta bahsettiğimiz aksine; madde kullanımını sosyal hayatın bir gerçekliği olarak deneyimlemekte ve bu sebeple madde bağımlılığı riskine daha yakın olabilmektedirler. Türkiye’de Emniyet Genel Müdürlüğünün verilerine göre son yıllarda sürekli bir artış halinde olan madde

kullanımı olgusu; toplumsal olarak madde kullanmaya dair bir yatkınlık yaratmakta ve madde kullanmayı normal olarak gören sosyal gruplar oluşturmaktadır. Bu durum maddeyi ilk kez kullanacak kişiler üzerinde toplumsal açıdan negatif fakat madde bağımlılığı olgusu içerisinde pozitif olarak adlandırabileceğimiz bir biçimde etki yaratmaktadır. Bu durum da sosyal bağımlılığın bir diğer biçimini yaratmaktadır. Bu konu özelinde Milli Eğitim Bakanlığı, Yeşilay, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İşleri Bakanlığı gibi birçok bakanlık çeşitli eğitimler düzenlemekte ve madde bağımlılığının risklerini anlatma çabası gütmemektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

MADDE KULLANICISININ KİMLİĞİNİN TOPLUMSAL İNŞASI

Sosyal hayat, dil ile inşa edilen bir gerçeklik biçimidir. Toplumun ortak bir uzlaşısı sağladığı kimliklerin altında her birimiz çeşitli kimliklere ve rollere bürünürüz. Bu uzlaşıların her biri kurgusaldır. Fakat toplumun içinde yaşayan birey için oldukça hayatidir. Toplumun içerisindeki her birey hem bu kurgusal kimlikleri inşa eder hem de bu kurgusal kimlikler tarafından kuşatılır. Toplumlar düşünürken bu ortak kimlikler üzerinden harekete geçer. Toplumun fertlerinin kendi kimlikleri ile toplumla uyumlanma çabaları arasındaki gerilim her dönemin en kritik çatışmasıdır.

Goffman Damga (2021) çalışmasında, toplumun inşa ettiği bu kimlikleri birer sıfat olarak ele almaktadır. Goffman, “... gerçekte ihtiyaç duyulanan bir sıfatlar dili değil bir ilişki dili olduğunun” (s.29) altını çizerek. Toplum, sıfatlar aracılığıyla normatif bir biçimde sosyal hayatı şekillendirebilir. Fakat bu sıfatların arkasında yatan anlam, kurulan ilişki biçimlerinin toplumsallığıyla anlam kazanmaktadır. Aynı cümlelerin devamında “... dolayısıyla kendi başına arzu edilen veya edilmeyen bir şey değildir.” der. Buradan hareketle, toplum içerisindeki aktörler, kendilerine biçilen bu rolleri kabul etmek ya da etmemek yönünde bir söz hakkına sahip değildirler. Kendilerine biçilen bu rol tarafından kuşatılırlar.

Toplumun varsaydığı özellikler ile bizzat kimliklerin sahiplerinin kendi özellikleri birçok durumda örtüşmezler. Özellikle toplumca sapkın olarak görülen gruplar; toplumların geleceği, sağlığı, güvenliği gibi konularda birer tehdit olarak görüldükleri için keskin biçimlerde sınırları çizilir. Bu durum ‘sapkın’ gruplar için kendilerini ifade edebilecekleri sosyal, siyasi ve ekonomik alanların ellerinden alınmasıyla sonuçlanır. Kendilerine yer bulamayan gruplar ise daha çok marjinalleşme eğilimleri gösterir.

Eşcinseller, etnik azınlık grupları, göçmenler ya da bizim çalışmamız bağlamında madde kullanıcıları sapkın gruplar olarak görülürler ve toplumun biçtiği kimlikler ve hayali sınırlar içerisinde yaşamaya itilirler. Bu gruplar sosyal ve siyasi

dışlanmadan çekindikleri için toplumun kurguladığı kimlikleri benimseme eğilimi gösterirler. Yalnızca kendilerini ifade edebilecekleri alanlar bulduklarında kendi kimliklerine yönelik kendi yorumlarını ifade edebilirler. Örneğin LGBTİQ+ gruplar kentlerin ‘kurtarılmış’ bölgelerinde kendi kimliklerini açık ederler ya da Onur Haftası gibi belirli günlerde seslerini yükseltebilirler; etnik gruplar gruplarının milli günlerinde taleplerini dile getirebilirler.

Madde kullanımı ve bağımlılığı, toplum tarafından uzak durulması gereken büyük bir tehdit olarak görülmektedir. Bu bir anlamda doğru bir noktaya da işaret etmektedir. Madde bağımlılığı, özellikle kullanılan maddelerin güçlerine de bağlı olarak, kurtulması çok zor bir sürecin yolunu açmaktadır. Buna ek olarak maddelerin insan vücuduna verdiği fizyolojik yıkım; psikolojisinde yarattığı tahribat ya da ekonomik olarak yarattığı çöküş önemli birer tehdittir. Madde bağımlılığının bu tehlikeli yanları, madde kullanıcıları üzerinde çok büyük bir baskı yaratmaktadır. Toplum kendini korumak amacıyla geliştirdiği refleks, büyük bir grubun damgalanmasıyla, toplumdan dışlanmasıyla ve devamında içinde bulundukları topluma yabancılaşmasıyla sonuçlanabilmektedir.

Madde kullanıcıları, kendi eylemlerinin en başta yasal olmayan statüsünden ötürü sağlıklı tartışma ortamlarını bulmaktan oldukça uzaktırlar. Konu üzerinde yürütülen çalışmalarda, madde kullanıcılarının perspektiflerine yer vermek konunun bütünlüklü olarak anlaşılabilmesi için oldukça önemlidir. Madde kullanıcılarına yönelik üretilen dil ve kimlik, gerçekliğin yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır; madde kullanıcılarının kendi söylemleri ise -tıpkı her kurgusal yapıda olduğu gibi- konunun bir bütün haline ulaşmasını sağlayacaktır. Becker (2021), Hariciler çalışmasında 1937 Esrar Vergisi Yasası’nı ele alır. Burada Federal Narkotik Büro öncülüğünde hazırlanan tasarı kongreye sunulur. Konuyla alakalı; kenevir bitkisinin yapraklarını ya da liflerini ip, halat, boya, cila ya da yağ üretimi gibi endüstriyel üretimde kullanan sanayi temsilcileri; sağlık sektöründe ve ilaç endüstrisinde kullanılıyor olduğu için sağlık alanından temsilcilere yer verildiğini görmekteyiz. Bunlara ek olarak kenevir tohumunun özellikle güvercinler üzerindeki olumlu etkilerinden dolayı kuş yemi üretiminde önemli bir yer tuttuğunu belirten kuş yemi üreticileri de kongrede kendilerine yer bulmuşlardır. Göz ardı edilen tek grup esrar kullanıcıları olmuştur. Güçsüz, örgütsüz ve karşı saldırı için gerekli meşru temellerden

yoksun esrar içicileri oturlara temsilci göndermemişler ve onların bakış açısı kayıtlara geçmemiştir... Böylece, büronun girişimi ardından hayata geçirilen uygulamanın bizatihi kendisi yeni bir hariciler sınıfının -esrar kullanıcıları- oluşumuna katkı sunan yeni bir kural inşa etmiştir (s. 178).

“Suç literatüründe genellikle suçlu bakış açısı göz ardı edilmektedir; ancak suç davranışının altında yatan nedenleri kavrayabilmek açısından suçlunun bakış açısı hayati derecede önem arz etmektedir. Toplumda genel olarak bulunan suçlularla ilgili kanılar gerçeklerle her zaman uyuşmayabilirler” (Macit, 2017, s.182). Genelde suçlu bakış açısı, özelde ise madde kullanıcısının bakış açısını anlamak; yapılan eylemi ya da suçlu davranışı kabul etme zorunluluğunu beraberinde getirmez. Aksine, kabul edilmeyen bu davranışların ardındaki örüntüleri anlamlandırabilmemizi sağlar.

Madde kullanıcısı kullandığı maddelerin fizyolojik ya da psikolojik etkilerinin yanı sıra sosyal etkilerinin de kurbanı olabilmektedirler. Madde kullanıcısını anlamak için içinde bulunduğu grubun toplum tarafından hangi biçimde görüldüğünü anlamlandırabilmemiz gerekmektedir.

2.1. MADDE KULLANICISI ve BAĞIMLISI KİMDİR?

Madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda gerek Türkiye’nin gerek dünyanın içerisinde bulunduğu durumu anlayabilmek için istatistiki veriler araştırmacılara önemli kaynaklar sağlamaktadırlar. Fakat madde kullanımı ve devamında gelişen bağımlılık süreci şüphesiz bireyin kimliğinden bağımsız bir biçimde ele alınamaz. İnsanların neden madde kullandığı ve yaşadıkları fiziksel, psikolojik, sosyal ya da ekonomik bozulmalara rağmen neden madde kullanmaya devam ettikleri sorusunu anlamlandırmak için madde kullanıcısının öznel deneyimlerini anlamlandırmamız gerekmektedir. Madde kullanımına yönelik geliştirilen politikalar madde kullanımını en aza indirmeye ve toplumsal güvenliği sağlamaya yönelik olduğu kadar bireyin kendisinin maddelerden aldığı zararı da minimuma indirmesine yönelik geliştirilmelidir.

Bağımlılık yapıcı maddeler, insan vücudunda fizyolojik olarak yarattıkları etkiler ile bağımlılık haline geliştiriyor olsalar da madde kullanan bireyin, madde kullanmaya devam etmesinin tek sebebi bu fizyolojik bağımlılık değildir.

“Günümüzde insanlar ruh durumlarında pozitif etki yaratmak, korku duygularını bastırmak, özgür hissetmek, duygularından kaçmak ya da bunları bastırmak gibi çeşitli maksatlarla madde kullanmaktadırlar” (Derin ve Tapan, 2017, s. 27). Bu madde kullanma sebepleri, büyük oranda toplumsal yaşam ile birlikte şekillenen karmaşık yapılara işaret eder. Bu sebeple madde bağımlılığını anlamak için madde kullanıcısının kendi öznel deneyimlerini tartışmaya dahil etmek gereklidir. Madde kullanımının; bireyde yarattığı etkiler, bireyin maddeye yüklediği anlam, toplumsal olarak şekillenen algı her bir madde kullanıcısında farklı çıktılar yaratmaktadır. “Bu yönüyle bağımlılık hastalığını tek başına biyolojik süreçleri içeren bir hastalık olarak görmek asla doğru olmayacaktır” (Bulut, 2021, s.25).

Madde kullanımı büyük oranda devamında bir bağımlılık sürecine dönüşmesiyle birlikte, her kullanıcı madde bağımlısı olmayabilir. Ya da her bağımlı aynı türden bir bağımlılık türü geliştirmeyebilmektedir. Bununla birlikte her madde de aynı türden bağımlılık yapıcı etkilere sahip değildir. Bu noktada hem madde kullanıcısını tanımak hem de kullanılan maddelerin türlerini saptamak gerekmektedir.

“Keyif verici maddelerin insan organizmasında yol açtığı etkiler, tinsel, kültürel ve siyasal olarak temeli atılan şeyi kimyasal olarak tamamlar. Her sabah bir fincan kahve içmek ve cumartesi akşamları sarhoş olmak bireyi eğlendirdiği ölçüde kamusal hayata da bağlar” (Schivelbusch, 2018, s.12). Schivelbusch burada kahve ve alkol üzerinden yola çıksa da madde kullanıcısı için diğer türden maddeleri kullanmak da aynı anlama işaret eder. Madde kullanan kişi, kendi başına üstesinden gelemediği; içinde yaşadığı toplumun siyasal ya da sosyal problemlerinden ya da kendi iç bunalımlarından kaçmak için veya maddelerin keyif verici etkilerini hissetmek ve sosyal hayatın içine karışmak için madde kullanmaya yönelebilmektedir. Bu madde kullanımının devamında ortaya çıkan bağımlılık olgusu ise hem bireyin hem toplumun sağlığında ve güvenliğinde çeşitli tehditler yaratmaktadır.

Bir madde kullanıcısının, madde bağımlısına dönüşmesi bir süreci kapsamaktadır. Maddeyi ilk kez kullanan bir kişi bağımlı olmaz; bağımlı olabilmesi için geçmesi gereken süreçleri geçebilirse bağımlılık hali başlayabilir. Maddeyi nasıl kullanabileceğini ve etkisini hissedebilmeyi öğrenme, temin edebileceği bağlantıları sağlama, kullanabileceği uygun ortamları bulma, maddeyi kullandıktan sonra sosyal yaşamla bağlantısını devam ettireceği yolları bulma gibi bir dizi süreçlerden geçer. Bu

süreçlerin belli noktalarında başarısız olan kullanıcı madde bağımlılığı yolundan dönebilir.

Özellikle maddeyi içebilmeyi başarma ve etkilerini hissedebilmeyi öğrenme bu bağımlılık sürecinin önündeki ilk adım olarak karşımıza çıkmaktadır. “Tütünün alkole benzetilmesinin bir nedeni de ilk kez kullananlarda son derece nahoş bir etki yaratmasıdır. İlk kez tütün içenlerde baş dönmesi, mide bulantısı, ter boşalması görülür. Alkolde de olduğu gibi ancak alıştıktan sonra tadına varılır” (Schivelbusch, 2022, s. 107). Bu ‘nahos’ etkilere rağmen madde kullanıcısının eylemine devam etmesi, maddeden keyif alacağı bilgisinin toplumsal olarak üretilmiş olmasından geçmektedir. İlk deneyimler kötü olsa dahi devam eden süreçte alacağı keyfe dair bilgi, madde kullanıcısına, toplumsal bilinçdışının bir armağanı olarak işlenmiştir. Toplumsal ve kurumsal olarak üretilen; madde kullanmanın ve bağımlılığının korkusu, madde kullanıcısının, maddenin kendisinden aldığı keyiften vazgeçemeyeceği korkusuyla aktarılmaktadır.

Becker Hariciler (2021) çalışmasında esrar kullanıcıları üzerinden birtakım çıkarımlarda bulunmaktadır. Becker’e göre, “Kullanımın devam etmesi için yalnızca etkileri ortaya çıkarmak üzere madde kullanmak değil, aynı zamanda bu etkileri algılamayı öğrenmek de gereklidir. Bu şekilde esrar, keyif için kullanılabilecek bir nesne anlamını kazanır... Bu deneyim sürecinin içinden, kullanıcının her denemesinde kafa yapmasını sağlayan maddenin etkilerini deneyimlemekte kullanacağı, istikrarlı bir kavramlar dizisi gelişir” (s. 77). Bu tanımdan hareketle Becker, çalışmasında madde kullanıcılarının geçtiği üç aşamadan bahsetmektedir: Tekniği öğrenmek, etkileri algılamayı öğrenmek ve etkilerden keyif almayı öğrenmek. Becker (2021)’e göre “Hiçbir örnekte, keyifsizlik yaratan etkiler, keyif verici olarak yeniden tanımlanmış halleriyle kabul edilmezse kullanım devam etmez” (s. 48) der. Yani aslında bağımlılık öğrenilen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramsallaştırma -esrarın keyif verici etkisi- bir kez geliştirildikten sonra ise, esrar kullanmaya başladığında var olmayan yeni bir yatkınlık ya da dürtü geliştirir (Becker, 2022, s. 84).

Bu yeni yatkınlık ya da dürtü de bağımlılık hali anlamını taşımaktadır. Becker’in çalışmasındaki örneklerde görüyoruz ki fizyolojik bağımlılık riskine sahip esrar maddesinde ancak kişi keyif verici madde olarak tanımlayabilirse ya da sosyal olarak

üretmiş o anlamı kabul ederse belli bir forma bürünebilmektedir. Esrarın fizyolojik bağımlılık etkisi özellikle kimyasal maddelere kıyasla çok daha düşük olduğunu göz ardı etmeden, bu tarzda bir yorum yapılabilir.

‘Kullanımın devam etmesi için, maddenin etkilerini algılama kabiliyetinin korunması şarttır. Eğer bu kabiliyet kaybedilirse esrar kullanımı kesilir. Bu tespiti iki tür kanıt desteklemektedir. Öncelikle, aşırı alkol, uyuşturucu hap veya madde kullanıcısı olan kişiler, genellikle esrarın etkisi ile kullandıkları diğer maddelerin etkilerini birbirinden ayırma kabiliyetlerini kaybettikleri için esrar kullanma devam etmezler. Esrarın onlarda artık kafa yapıp yapmadığını bilemezler. İkinci olarak kişinin aşırı miktarda esrar kullandığı ve kafasının sürekli olarak iyi olduğu nadir örneklerde ise, kafa yapmak ile yapmamak arasındaki ayırım ortadan kalktığı için, kullanıcı hali hazırda kullandığı maddenin kendisine bir etki yapmadığını düşünme eğilimindedir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda ise kullanıcı, kafa yapmak ile yapmamak arasındaki ayrımı yeniden anlayabilmek için, esrar kullanmayı bir süreliğine tamamen bırakabilir’ (Becker, 2022, s. 78).

Becker’in paragrafında görüyoruz ki madde kullanıcısının geliştirdiği bağımlılık hali tek bir biçimde okunmamalıdır. Zaman zaman dalgalanmalara müsait, bazen ara verdiği, bazen başka maddelere yöneldiği görülebilmektedir. Ara verme sebebi maddenin etkisini hissedememek ve devamında bu etkiyi daha yoğun hissedebilmek için olması da aslında bağımlılık dediğimiz konunun kullanım bozukluğuna işaret etmektedir. Madde kullanıcısı bilinçli bir biçimde hareket etmekte ve bazen etkisini daha yoğun hissedebilmek için hazzı erteleyebilmektedir. Bu da aslında bağımlılığın sadece fizyolojik olmadığını bize göstermektedir.

Bağımlılığın evrelerine bir başka bakış ise Elif Koçum (2012)’un tez çalışmasında yine üç başlığa bölünmüştür. İlk evre kişinin madde ile ilk tanışma anıdır. Kişiden kişiye değişiklik görülebilen bu evrede, kişi madde kullanmaya devam etmeyi seçebilir ya da ilk kullanımından sonra tekrar kullanmayı reddedebilir. Kişinin maddeyi kullanmayı devam edebilmesi için vücudu o maddeye alışmalı ve fizyolojik olarak tekrar arzulanabilir olmalıdır. İkinci evre, madde kullanımının bir davranış biçimine dönüştüğü evredir. Bu evrede, maddeyi kullanan kişi aktif olarak maddeyi tekrar kullanabilmek için arayış içerisinde. Üçüncü evre ise artık bağımlılığın yerleştiği son evredir. Artık madde bireyin üzerinde hakimiyet kurmuş ve kişiyi kontrolü altına almıştır (s. 1).

Madde kullanıcılarının geçirdiği ve sonunda bağımlılık olgusuna dönüşen bu sürece Detlef Bluhm da tütün kullanımı açısından bir ekleme yapar. Bluhm (2001)’a göre “tütün içmek reşit olmanın bir göstergesidir”. “İlk sigaranın, pipo ya da puronun

içilmesi yeni bir tatla tanışma arzusundan ziyade, yetişkinler mertebesine ulaşma isteğidir. Genellikle ilk denemede çok iyi tecrübeler edinilmez ve tütünün, birer felaket olan bu ‘ilk tecrübeler’ rağmen tüm dünyada yaygınlaşmış olması hala bir sırdır.” der (s. 37-38).

Bluhm’un örneğinde de görüldüğü gibi madde kullanıcısı kullandığı maddeye farklı anlamlar yükleyebilmektedir. Bluhm’un sır dediği şey, aslında, madde kullanımının toplumsal olarak şekillenen anlamına işaret eder. Tütün örneğinde kişi bir yetişkinlik göstergesi olarak bir anlam yükleyebilmektedir. İlk etkilerinden memnun olmasa dahi kendisi zorlayarak bu alışkanlığı sürdürme eğiliminde olabilir. Kullanıcı maddeye yüklediği anlam ile kendi makul ve rasyonel zeminini yarattıktan sonra; maddeyi kullanmayı öğrenmeye, etkilerini hissedebilmeye başlar ve devamında bağımlılık olgusu gelişir.

2.2. MADDE KULLANICISININ KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER

Madde kullanan bir birey en temelde, yaşadığı ülkenin yasal süreçlerinden etkilenmektedir. Bu durum madde kullanımının ve bağımlılığının kontrol altında tutulması ve toplum üzerinde yarattığı tehdidi kontrol altına alınması açısından gerekli bir tedbir olarak ele alınabilir. Buna ek olarak madde kullanıcısı kullandığı maddelerin vücudunda yarattığı fiziksel bozulmalarla ve uzun dönemli etkilerle de baş etmek zorundadır. Bu iki mesele madde kullanımı sürecinin olağan bir parçası olmakta ve madde kullanan bir kişi bu süreçleri göze alarak eylemine devam etmektedir. Fakat bu iki meselenin ötesinde madde kullanıcısı bireyler, damgalanma korkusu, madde kullanımının açığa çıkması sonucunda yaşayacağı; ekonomik alandan, sosyal alandan dışlanma gibi sonuçlarla da yüzleşmektedirler. Bu korkular özellikle sağlık hizmetlerine erişimlerinde geri adım atmalarına neden olmakta ve özellikle aşırı doz ölümlere varacak durumlarda dahi sağlık hizmetlerine başvurmamalarına neden olabilmektedir. Madde kullanıcısı birey için, kullanılan maddenin bedenine vereceği zararlar kabul edilebilirken; madde kullandığının açığa çıkması çok daha büyük bir sorundur. Öyle ki sağlık hizmetlerine başvurmaktan dahi geri durabilmektedirler.

Madde kullanıcısı bireylerin karşılaştığı problemleri iki başlık altında ele almak mümkündür. İlk başlık, madde kullanmanın kendisinin yarattığı sağlık problemleri etrafında şekillenmektedir. Damar yolu ile alınan maddeleri kullanırken ortak enjektör

kullanma sonucu bulaşan HIV, Hepatit B, Hepatit C gibi virüsler; madde kullanımına bağlı olarak gelişen aşırı doz vakaları; yakın bir zamanda madde kullanan bir kişinin ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetine erişmekten çekinmesi; hapisane veya tedavi merkezleri sonrası yüksek dozda madde kullanması gibi sorunlar bu başlıkla alakalıdır.

İkinci başlık ise çok daha soyut ve toplum tarafından icat edilen bir başka soruna işaret etmektedir. Madde kullanan bireyin, madde kullanımının açığa çıkmasının sonucunda mücadele etmesi gereken damgalanma, sosyal dışlanma gibi sorunlar ve bunların sonucunun vardığı sosyal sapma süreçleri, madde kullanıcısı için çok daha yıkıcı sonuçlar yaratmaktadır. Damgalanma ve dışlanmaya maruz kalan birey, sosyal kaynaklardan, istihdam olanaklarından veya çok daha temelde barınma hakkından mahrum kalabilmektedir. Damgalanma ve dışlanma süreçleri kaynağını toplumsal yapıdan almaktadır. Devlet kurumları, hüküm almış suçlular için topluma geri kazandırılma çalışmaları; devlet kurumlarında istihdam edilen eski hükümlü kontenjanı gibi haklarla ya da AMATEM gibi tedavi merkezleriyle bir noktaya kadar hüküm almış kişiye- ya da bu çalışma bağlamında madde kullanıcısına/bağımlısına- bazı olanaklar sağlama çabası gütmektedir. Fakat madde kullanıcısı toplum içerisine adım attığında üzerinde oluşacak damganın farkındadır. Bu damgalama ve sosyal olarak dışlama, toplumun kendisini 'korumak' için geliştirdiği bir refleks olarak görülebilsede yaratılan bu biz ve onlar ayrımı beraberinde madde kullanıcısı bireyler için kendi içlerinde bir sosyal içerilme süreci yaratmaktadır. Bu ikili yapı, araştırmacılar ve politika üreticiler için meseleyi çok daha karmaşık bir hale getirmekte ve anlamlı ve bütünlüklü bir yaklaşım geliştirmeyi oldukça zorlaştırmaktadır.

2.2.1. Maddeye ve Madde Kullanımına Bağlı Problemler

Madde kullanımı ve bağımlılığı, toplum güvenliğine ve bütünlüğüne büyük bir tehdit olarak görülmektedir. Bunun da ötesinde madde kullanan bireyler için çeşitli sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Madde kullanımı ve devamında gelişen bağımlılık, madde kullanan bireylerin sağlığına büyük zararlar vermekte, çoklu madde kullanım durumlarında bireylerin doz aşımına yol açmakta, bireyin fizyolojik yapısında büyük hasarlar yaratmaktadır. Özellikle kullanılan maddelerin saflığını bilinmemesi sebebiyle aşırı doz ölümler, ortak enjektör kullanımı sebebiyle bulaşıcı

hastalıkların yayılımı ya da steril olmayan enjektör kullanımı sonucu damar içi enfeksiyon riskleri, ağız ve diş sağlığı gibi sağlık problemleri madde kullanıcıları için ciddi tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1.1. Enjeksiyon Yoluyla Bulaşan Hastalıklar

Enjeksiyon ile madde kullanımı, morfin ve opioid türevlerinin kullanım metotlarından olduğu için, madde bağımlılığının en yüksek görüldüğü gruba işaret eder. Bağımlılığın bu denli yoğun bir boyutunu temsil eden bu madde kullanımı, bu türden madde kullanan bireylerin riskli davranışlar sergilemesine ve çeşitli bulaşıcı hastalıklara savunmasız kalmalarına neden olur. Toplum tarafından algılanan biçimiyle, bu grup, madde bağımlılığının geri dönüşü olmayan bir noktasına işaret etmektedir. Enjeksiyon ile madde kullanan madde kullanıcıları, diğer türden madde kullananlar arasında dahi en riskli ve dışlanmış grubu oluşturmaktadırlar. “Bu kişiler, sağlık, sosyoekonomik durum ve hukuki alanlarda çeşitli zorluklar yaşamakta; genellikle olumsuz sonuçlarla karşılaşmakta; özellikle de genel nüfusa kıyasla daha yüksek ölüm riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar” (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi, [UNODC], 2015, s. 4).

“Enjeksiyon yoluyla uyuşturucu kullanan bireyler (People Who Inject Drugs- PWID), güvenli olmayan madde kullanımı nedeniyle en ciddi sağlık riskleriyle karşı karşıya kalan gruplardandır. Bu bireylerde ölümcül olmayan ve ölümcül doz aşımı riski oldukça yüksek olup, genel sağlık durumları zayıftır ve erken yaşta ölüm riski artmıştır” (Mathers ve ark. 2008). Tahminlere göre her yedi PWID'den biri HIV ile yaşamaktadır; her iki kişiden biri ise hepatit C virüsü ile enfektir (UNODC, 2016). PWID grubu, HIV ve hepatit enfeksiyonları açısından en yüksek risk altındaki kilit nüfus gruplarından biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, uyarıcı madde (örneğin metamfetamin) enjekte eden bireylerin, opiyat enjekte edenlere kıyasla daha yüksek düzeyde riskli cinsel davranışlar sergiledikleri ve bu nedenle HIV bulaşma risklerinin daha yüksek olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur (Werb ve ark. 2016).

Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA)'nın Avrupa Uyuşturucu Raporu (2024)'te belirttiği şekilde; enjeksiyonla madde kullanan kişiler, uyuşturucu kullanım gereçlerinin paylaşımı yoluyla enfeksiyon kapma riski altındadır. Bu risk, her dönem için geçerli olan kronik bir sorundur. UNODC'nin Dünya Uyuşturucu Raporuna

(2016) göre, “madde kullanan yaklaşık 29 milyon kişinin, madde kullanım bozukluklarından muzdarip olduğu tahmin edilmektedir ve bu kişilerin 12 milyonu enjeksiyon yoluyla madde kullananlardır. Bu grubun %14,0’ünün HIV ile yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu durum, madde kullanımının sağlık üzerindeki etkilerinin ne denli yıkıcı olduğunu göstermektedir” (s. 9). “Enjeksiyonla madde kullanan kişiler, buna yönelik malzemelerini ortak kullanmaları durumunda viral hepatit B ve C (HBV ve HCV) ve İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü (HIV) gibi enfeksiyonlara yakalanma riski ile karşı karşıyadır. Bu enfeksiyonlar, ölüm de dâhil olmak üzere sağlıklı ilgili ciddi zararlara yol açabilecek kronik hastalıklara neden olabilmektedir” (Avrupa Birliği Uyuşturucu İzleme Ajansı [EUDA] ,Avrupa Uyuşturucu Raporu 2024).

EUDA’nın 2024 raporuna göre, 2022 yılında Avrupa Birliği’nde enjeksiyonla uyuşturucu kullanımıyla bağlantılı yeni HIV tanılarının %40’ından fazlasının geç teşhis edilmiştir. Tanının geç alınması, hastaların tedaviye daha zayıf yanıt vermelerine sebep olmakta ve bunun sonucunda yüksek ölüm oranları ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple enjeksiyonla madde kullanan kişilere yönelik sağlık politikaları geliştirmek hayati öneme sahiptir. EUDA’ya göre gönüllü ve gizli bulaşıcı hastalık testi, bakım ve tedavi hizmetlerine bağlantı için bir ön koşuldur (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024).

“Avrupa Birliği’nde enjeksiyonla uyuşturucu kullanımına bağlı yeni HIV bildirimlerinin sayısı bir önceki yıl 662 iken 2022 yılında 968’e yükselmiştir. Marjinalleşmiş popülasyonlar arasında gecikmeli tanı ve tedavi başlangıcı, Avrupa Birliği’nde tespit edilen en son HIV kümesinin belirgin bir özelliğidir” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024). Hem EUDA hem de DSÖ, enjeksiyon ile bulaşan hastalıklar için üye ülkelerle ortak çalışmalar yürütmektedirler. HIV bildirim vakalarına yıllara göre baktığımızda dalgalanmalar görüyor olsak da EUDA’nın 2024 raporuna göre, 2010 yılından bu tarihe kadar HIV bildirimlerinde %38’lik bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş istatistiğine rağmen, DSÖ’nün %75’lik azalma hedefinin hala oldukça gerisinde bir tabloyla karşı karşıyayız.

“Son on yılda 6 AB ülkesindeki 7 Avrupa şehrinde yasa dışı sentetik uyarıcıların enjekte edilmesiyle ilişkili HIV vakaları görülmüştür” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024). HIV, Hepatit B ve C gibi bulaşıcı hastalıkların yayılması toplum sağlığına da ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bu türden bulaşıcı hastalıklar, yalnızca madde kullanıcılarını etkileyen bir sorun değil; aynı zamanda madde kullanmayan insanlar

için de büyük bir risk oluşturmaktadır. Madde kullanıcılarına sağlanacak önleyici tedavi tedbirleri, bu denli yıkıcı hastalıkların toplum geneline yayılmasının önüne geçebilecek bir çabadır. Madde kullanımına yalnızca cezalandırıcı bir biçimde yaklaşmak, madde kullanım oranlarını azaltmadığı gibi, aynı zamanda hem madde kullanıcılarının sağlığına hem de toplum sağlığına tehdit yaratmaktadır.

Birçok ülkede cezaevleri, bulaşıcı hastalıkların yayılması açısından yüksek risk barındıran ortamlardır ve bu durum, cezaevi sağlığı bağlamında önemli bir halk sağlığı sorunu teşkil etmektedir. Mevcut literatürde, cezaevlerinde opiyatlar başta olmak üzere çeşitli uyuşturucuların, özellikle enjeksiyon yoluyla kullanımının yaygın olduğuna dair bulgular mevcuttur (UNODC, 2016). “Bu ortamlarda HIV, hepatit B ve C ile tüberküloz gibi enfeksiyon hastalıklarının yaygınlığı, genel toplum ortalamasının oldukça üzerindedir” (Dolan ve ark. 2016, s. 1096).

Buna karşın, söz konusu risk ortamlarına ve etkili müdahalelere dair bilimsel kanıtların mevcudiyetine rağmen, pek çok ülkede cezaevlerindeki önleme, tedavi ve bakım hizmetlerinde ciddi yetersizlikler görülmektedir. Bu durum hem cezaevinde bulunan bireylerin sağlığını hem de tahliye sonrası toplum sağlığını tehdit etmektedir.

2.2.1.2. Madde Kullanımına Bağlı Ölüm

Madde kullanımı, bireyin sağlığında hem uzun vadeli hem de kısa vadeli bozulmalar yaratmaktadır. Madde kullanan bireyin yaşadığı; aşırı kilo kaybı, vücudundaki fiziksel deformasyonlar, ağız ve diş sağlığındaki bozulmalar, bağışıklık sisteminin zayıflaması, ruhsal çöküntüler gibi etkiler, madde kullanımının yarattığı, uzun vadeye yayılmış etkilerdir. Uzun vadeli etkilerin yanı sıra; kullanılan maddenin etkisine ve gücüne bağlı olarak yaşanan, kısa vadeli etkiler de söz konusudur. Aşırı doz ölüm vakaları, madde kullanıcısı için ciddi risk oluşturan önemli bir sorundur.

“Uyuşturucuya bağlı ölümler terimi, doğrudan uyuşturucu tüketimine atfedilebilen ve bazen aşırı doza bağlı ölümler olarak da adlandırılan ölümleri kapsamayı amaçlayan bir gösterge için kullanılmaktadır” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024).

Madde kullanımına bağlı ölümleri sınıflandırmak, birçok durumda kriminologlar için karmaşık olabilmektedir. Aşırı doz madde alımını, hangi vakalarda

yanlışlıkla veya bilinçsiz bir şekilde alındığını; hangi vakalarda intihar amacıyla alındığını belirlemek net bir biçimde yorumlanamamaktadır. “Aşırı doza bağlı ölümlerin birçoğu kaza olarak rapor edilirken diğerlerinin nedeni belirlenememiştir. Bununla birlikte bazı ülkelerde niyete dair daha fazla bilgi mevcuttur ve bildirilen aşırı doza bağlı ölümlerin nispeten yüksek bir oranı (toplamda 6’da 1) kasıtlı (yani intihar niyetiyle) olarak sınıflandırılmıştır” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024). Eğer intihar düşüncesiyle aşırı doz madde alımı yaşanmışsa; buradaki sorun bireyin kendisiyle ve çevresiyle yaşadığı, çok daha farklı sorunlara işaret ederken; ek olarak hali hazırda madde kullanmıyor ise maddeye ulaşımın kolaylığı ile alakalı bir dizi soruna bizi götürmektedir. Fakat madde kullanan birey, yanlışlıkla veya bilinçsiz bir biçimde aşırı doza maruz kalmış ise bu durumda; mevcut yasadışı marketteki maddelerin saflık oranları, madde kullanıcısına sunulan maddenin söylenildiğinden başka maddelerin verildiği sorunlara işaret etmektedir.

“Yeni psikoaktif maddeler ve yasa dışı uyuşturucu piyasalarına artan entegrasyonu, sentetik kannabinoidlerle karıştırılan bitkisel esrar, katinonlar ve ketaminle karıştırılan uyarıcılar veya eroinle karıştırılan ya da eroin olarak hileli satılan yeni sentetik opioidler gibi yeni halk sağlığı sorunları yaratmaktadır” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024). Yasadışı madde pazarının bu bilinemez ve kontrol edilemez yanı, satıcıların karlarını maksimuma çıkarma güdüsüyle birleşince; madde kullanıcıları için yeni tehditler yaratmaktadır.

Özellikle güçlü uyuşturucu ya da uyarıcı maddelerin yaygınlığı, madde kullanımına bağlı ölümleri arttırmaktadır. “Bu maddelerin toz hâlinde veya diğer uyuşturucular gibi satılan karışımlarda yanlışlıkla tüketilmesi zehirlenmelere ve ölümlere yol açabilmektedir. Bu durum, çoklu uyuşturucu tüketiminin daha karmaşık modelleriyle birlikte aşırı doza bağlı ölümleri ve uyuşturucuya bağlı zehirlenmeleri azaltmak için etkili müdahaleler geliştirmenin hâlihazırda önemli olan zorluklarını daha da artırmaktadır” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024).

Madde kullanımına bağlı ölümlerin bir diğer sebebi, çoklu madde kullanımı durumlarıdır. Halihazırda insan bedeninin sınırlarını zorlayan bu güçlü maddeler, birbirleriyle etkileşime girerek beklenmedik sonuçlar yaratabilmektedir. Kullandığı maddenin içeriğine karıştırılan başka etken maddelere ek olarak farklı türden de madde kullanan bir madde kullanıcısının maruz kaldığı uyuşturucu ve uyarıcı etkiler, insan

bedeni için baş etmesi zor yoğun etkilere sebebiyet verebilmektedir. “Tüm ölüm vakaları hakkında ayrıntılı toksikolojik bilgiler bulunmamakla birlikte mevcut bilgiler çoklu uyuşturucu toksisitesinin norm olduğunu göstermekte, ayrıntılı toksikolojik bilginin bulunduğu durumlarda ise genellikle birden fazla maddenin varlığına işaret etmektedir” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024).

Rehabilitasyon süreçlerinden sonra veya hapisneden tahliye olduktan sonra madde kullanımı, madde kullanıma bağlı ölüm vakalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. “Hapisten tahliye edilen kişilerin kısa zaman diliminde, özellikle doz aşımı nedeniyle, uyuşturucu kaynaklı ölüm riski belirgin şekilde artmaktadır” (UNODC, 2016, s. 9-10). Uzun süre maddeden uzak kalmış kişi, denetim ve gözetimden kurtulduktan sonra; kontrolsüz bir şekilde eski alışkanlıklarına dönmek istediğinde, vücudu bunu kaldıramamakta ve aşırı doz riskiyle karşılaşabilmektedir. Bunun önüne geçmek için yürütülen çalışmalara örnek olarak Türkiye’deki denetimli serbestlik uygulamaları gösterilebilir. Denetimli serbestlik ile tahliye olmuş madde kullanıcıları, denetimli serbestlik kapsamında geçen sürede, düzenli olarak idrar testi vermektedir. Bu uygulama, hem kişinin tekrar madde kullanmasını engellemeye yönelik hem de bu türden aşırı doz vakalarının önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

2.2.2. Toplumsal Olarak Şekillenen Problemler

Madde kullanan bireyler için tek tehdit sağlık problemleri etrafında gelişen semptomlar değildir. Yüzleşmek zorunda oldukları damgalanma ve dışlanma tehditleri, madde kullanıcıları için çok daha ciddi problemlerdir. Toplum tarafından yöneltilecek sosyal tehditler ve bu tehditlerin sonucu olarak madde kullanan bireyin yaşadığı psikolojik sorunlar, madde kullanıcılarının tüm hayatını kuşatmaktadır. “Bağımlı bireyler yalnızlık, dışlanmışlık duygusu, ruhsal bunalımlar yaşayabilmekte, intihar, suç ve şiddet davranışları içine girebilmektedirler” (Derin ve Tapan, 2017, s. 27-28).

Toplumsal bilinç dışından gelen bu içselleşmiş refleks, madde kullanıcıları için oldukça yıkıcıdır. Her toplumsal dışlanma biçimi, yeni bir toplumsal grup yaratmakta ve dışlanan grubun kendi içerisinde bir toplumsal içerilme biçimine dönüşmektedir. “Madde bağımlılığı kişinin sosyal yaşamını derinden etkileyerek, bireyi sadece madde kullanıcıları ile çevrili, yaşadığı toplumdan soyutlanmış bir yaşam içerisine itmektedir.

Sosyal olarak dışlanan madde bağımlısı bireyler böylelikle diğer madde kullanan bireylerle birlikte alt kültür eğilimi içine girmektedirler” (Duman, 2001, s.88). Bir alt kültüre dönüşen madde kullanımı, bağımlılıkla mücadele eden bireylerin, bağımlılıklarından kurtulmalarının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Madde kullanmayı bıraktıktan sonra dahi eski bir madde kullanıcısı damgasını taşıyacağını bilen birey, kendisinin kabul gördüğü alt kültürün içerisinde kendini var etmeye devam etme eğilimi gösterebilmektedir.

Madde kullandığı açığa çıkan birey, ilk olarak damgalanmaya maruz kalmaktadır. Damga artık onun beraberinde taşıdığı bir ‘rozete’ dönüşür. Bu noktadan sonra bireyin kendi kimliği yavaş yavaş kaybolmaya başlar ve toplumun uygun gördüğü damga etrafında ona yeni bir kimlik inşa edilir. Bu yeni kimlik bireyde bir sosyal sapma yaratır. Bireyin kendisine yönelik biçtiği kimlik ile toplumun ona biçtiği kimlik arasındaki açılma; bireye, toplumun sapma davranışı olarak gördüğü diğer sapkın davranışları gerçekleştirmesine kolaylık sağlar. Kendi içerisinde bir ikilik yaratan bu durum, damgalanmış ve sapmış bireyin artık sosyal olarak dışlanması süreci ile sonuçlanır.

Toplumsal olarak şekillenen bu süreçler, damga, sapma ve dışlanma kavramları etrafında, madde kullanan bireye biçilen bir kimlik olur. Bu kavramlar etrafında düşünmek, madde kullanımı ve bağımlılığı konusunu anlamakta bize yol gösterir. “Söz konusu kavramlar toplumda belli nedenlerden dolayı dışarda bırakılmış; ekonomik, politik, kültürel, sosyal ve mekânsal gibi çok farklı alanlarda gerek söylemsel gerekse toplumsal eylem boyutunda dezavantaja sahip bireyleri veya grupları tanımlamak için yaygın olarak kullanılmaktadır” (Timurturkan ve ark. 2017, s. 139).

2.2.2.1. Damga

Madde kullanan birey, asıl kimliğinin ne olduğu fark etmeksizin, madde kullanıcısı kimliğini saklama çabası gütmektedir. Bu ilk etapta anlaşılabilir bir durumdur. Dünyanın tamamına yakın bir kısmında yasaklı olan maddeleri kullandığının açığa çıkması, başlı başına yasal sorunları beraberinde getirecektir. Fakat kimliğini saklamasının tek nedeni bu değildir. Madde kullanan bir bireyin kimliğinin açığa çıkması, ki bu birkaç şekilde yaşanabilir; kolluk kuvvetleri tarafından

yakalanması veya ailesinin, iş çevresinin ya da yakın çevresinin bu eylemi gerçekleştirirken yakalaması ya da maddelerin kişi üzerindeki fizyolojik etkilerinin fark edilmesi şekillerinde gerçekleşebilir, madde kullanan birey için geri dönülmez bir süreci başlatır. Artık madde kullanıcısının kendi kimliği silikleşir ve yerine, madde kullanıcısı ya da daha yaygın biçimiyle bağımlı damgası yerleşmeye başlar. Bireyin üzerindeki damga artık onunla birlikte gelen, üstünden atamayacağı bir yüke dönüşür.

Madde kullanan bireyi tartıştığım bu çalışmada, basitçe madde bağımlısı kavramsallaştırmasını kullanmak dahi bizatihi bir damgalama olacağını düşündüğümünden, kelimelerimi dikkatli seçmemin oldukça önemli olduğunu düşünüyorum. Bu çalışma bağlamında, sosyolojinin önemli kavramsallaştırmalarından olan damga kavramını, Goffman'dan hareketle tartışmanın önemli olduğu kanaatindeyim.

“Damgalama konusunda ilk akla gelen Goffman, nasıl ki donuk bir sosyolojiden bahsedemiyorsak, damga da değişken, etrafını çevreleyenlerle kurulan ilişkilerden doğan bir süreci, ilişkiyi ifade ettiğini belirtir. Toplumda damgalanan kişi toplumun diğerleriyle olan ilişkilerinde itibarsızlaştırılan, değersiz görülen kişidir” (Ünsaldı, 2014). Damgalanan birey, damgalandığının farkındadır. Bu, ona toplum tarafından dayatılır. Bu sebeple damgalanan birey, kendi savunma reflekslerini yaratma eğilimi gütmektedir. Yeni bir ilişki ağının içerisine girdiğinde mümkün olduğunca damgalanmış yanını gizlemeye çalışır. Goffman farklı damgalanma biçimlerinden bahseder. Fiziksel engeller ya da deformasyonlar veya etnisite, dil, ırk gibi kimlikler, açığa çıkmaya çok hazır olsalar da toplum tarafından sapkınlık olarak görülen, suçlular, bağımlılar, işsizler, eşcinseller gibi gruplar güvende hissetmedikleri durumlarda kendi kimliklerini gizlemeye çalışırlar.

“Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, damga, toplumun elindeki en acımasız silahlardan biridir. Damgalanmış birey, kendi kişilik özellikleri her ne olursa olsun, hükme önceden verilmiş bir kimliğe ait görülür. Bu terim -damga- günümüzde genellikle asıl semantik köküne benzer bir anlamda kullanılsa da gözden düşmenin bedensel belirtilerinden ziyade gözden düşmenin bizatihi kendisi için kullanılır” (Goffman, 2014). “Gözden düşen birey, itibarını yeniden kazanmanın mümkün olmadığının farkındadır. Birey bu dezavantajlı konumuyla sosyal ilişki ağları içerisinde daha az kabul görmekte ve daha az istenilir olmaktadır” (Timurturkan ve ark. 2017, s. 140).

Damganın bu güçlü etkisi, damgalanan bireyin tüm sosyal hayatını kuşatır. Gündelik hayatını, bu sosyal tedirginlikle kurgulaması gerektiğinin farkındadır. Gözden düşmenin beraberinde getirdiği; sosyal ve ekonomik güvencesizlik, temel haklardan ve imkanlara erişimden mahrumiyetle sonuçlanır. Damga, bu yönüyle herhangi bir grubu marjinalize eder. Hakim paradigmanın dışında kalan birey, mahrum kaldığı haklarla, hissettiği güvencesizlikle; kendi içine kapanmaya ve daha uç noktalara gitmeye yani daha marjinal eylemlerde bulunmaya itilir.

Goffman (2022), birbirinden oldukça farklı üç damgalanma tipinden bahseder: Birincisi, bedenin korkunçlukları; ikincisi, zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları gelir -bunlar, örneğin ruh bozukluğu, hapis yatmak, bağımlılık, eşcinsellik, işsizlik, radikal siyasi davranışlar gibi bir listeden çıkarılır; üçüncüsü ise ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalardır (s. 31). Bu çalışmanın bağlamında ise tam olarak ikinci tip damgalamadan bahsediyoruz. Madde kullanıcılarının ya da bağımlıların -hem de aynı zamanda suçlu da oldukları göz önüne alınırsa- zayıf irade, ahlaksızlık, tutkulu bir sapkınlık gibi anlamlarda damgalandıklarını görebilmekteyiz. Goffman’a (2022) göre, “... damganın tüm bu muhtelif tür ve derecelerinde aynı sosyolojik özellikler bulunur: Sıradan, düzenli bir sosyal ilişkide kolayca takdir toplayabilecek bir kişi, merak uyandıran bir özelliğe sahip olabilir ve bu özellik diğer niteliklerini ikinci plana iterek söz konusu bireyle karşılaşanlarımızın ona sırt çevirmesini sağlayabilir” (s. 31). Bu durum, damgalanan birey için en sorunlu meseledir. Kendi kimliği her ne olursa olsun, yok sayılacağına farkındadır. Günümüzün hızla akan dünyasında, üzerine durup düşünülmeden yargıya varılacak bir ‘karaktere’ bürünür artık.

Damga, bir iktidar biçimidir. Damgalayan ve damgalanan olmak üzere ikili bir ilişkiye işaret eder. Damgalama, toplum tarafından gerçekleştirilir. Damgalanan ise bireydir. Damgalayan, güç ve otorite sahibi iken damgalanan bu güçten yoksundur. Goffman (2014):

‘Damgalı birey, kendindeki farklılığın, halihazırda insanlar tarafından biliniyor ya da anında insanların dikkatini çekebiliyor olduğunu mu; yoksa kendindeki farklılığı insanların ne bildiğini ne de bu farklılığın onların hemen dikkatini çekebilir olduğunu mu farz eder?’

Birinci durumda, gözden düşürülmüş, itibarsızlaştırılmış olan, ikinci durumdaysa gözden düşürülmesi, itibarsızlaştırılması ihtimal dahilinde olan söz konusudur.’ (s. 30) der.

Bu iki ihtimal, birey için paranoya yaratır: Damgalanmanın korkusu ya da henüz damgalanmamış ama damgalanabilir olmanın tedirginliği. Bu korkunun temeli, damganın bizi kendisi tarafından atılır. Kurulmuş ya da kurulacak her sosyal ilişkide, bu korku kendisini hissettirecektir. Bu sebeple damgalanan veya damgalanma riski olan birey, kendini yeni sosyal ilişkilere kapatma eğilimi gösterir. Sadece kendisi gibi olan grubun içerisinde kapalı bir yaşantı sürdürür.

Toplumun elinde örtük bir ‘silah’ görevi gören damga, ihtiyaç duyulduğu zaman aleni bir biçimde de kullanılabilir. Damga, toplumdaki ‘biz’ ve ‘onlar’ ayrımını pekiştiren oldukça işlevsel bir araçtır. Toplumun ihtiyaç duyduğu birlik duygusunu, ortak bir düşmandan kaynağını alarak sağlamak için, devletler eliyle, kurumsal bir zeminde kullanılabilir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Richard Nixon döneminde başlayan ‘War on Drugs’ (1971) hareketi, yasaklı olan bir ‘şey’e karşı yürütülen bir politika olarak ortaya çıkmışken; ilerleyen dönemler için, kriminalize edilmek istenen gruplara yöneltilen bir damga biçimini almıştır.

2.2.2.2. Sosyal Sapma

Toplumun üzerinde uzlaştığı değerler bütünü kabul eden bireyler, toplum için makbul paydaşlar iken; bu değerleri reddeden kişi veya gruplar sapkın olarak nitelendirilir. Becker, toplumdan sapan kişileri hariciler olarak tanımlar ve bu kişilerin, aslında toplumun onaylamadığı davranışı yaparken yakalanması ve sapkın damgasını alması ile asıl sürecin başladığını ifade eder. Bireyin yakalanmadan önce yalnızca kendisinin bildiği bir durum, artık toplum tarafından açığa çıkarılmış ve toplum, ona yeni bir kimlik inşa etmeye başlamıştır. Ve artık kişi yakalanmadan önceki kişiden farklı biri haline gelmiştir. Artık toplum ona deli, bağımlı vb. gibi etiketler kullanarak ona göre davranmaya başlayacaktır (Becker, 2021). Becker’ın ifadesiyle, kuralı ihlal eden kişi, harici olarak algılanır (s. 21). Harici olan, toplumdan dışlanmaya uygun bir hedef haline gelir.

Sapma, içerisinde damgayı da taşır. Aslında damga, sapma davranışının bir sonucu olarak kişiye ‘uygun’ görülür. Sapma davranışı, eylem ile alakalı bir kavram

iken; damga, bir etiket biçimidir. Hem damga hem de sapma, toplumsal normlarla ilişkili bir iktidar biçimidir.

Becker Hariciler çalışmasında bu iktidar ilişkisine değinir. ‘Sapkınlık, toplum tarafından yaratılmıştır... Genel kanıya göre sapkınlığın nedenleri, sapkının içinde yaşadığı toplumsal durumdan ya da bu davranışlara sebep olan ‘toplumsal etkenlerden’ kaynaklanmaktadır. Ben daha ziyade şunu kastediyorum: Toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratırlar.’ (s.29). Bu bağlamda sapma, bugün sapkın bir davranış olarak nitelendirilen durumun ya da eylemin, bir başka zaman sapkın bir davranış olarak görülmemesi olarak yorumlanabilir.

“Sapkınlık davranışa içkin bir nitelik değildir; davranışta bulunan kişiler ile o davranışa tepki gösterenler arasındaki ilişkiye içkin bir niteliktir” (Becker, 2021, s. 35). Davranışın özülle alakalı olmayan sapkınlık, normları belirleyen iktidar biçimleriyle alakalıdır. Bu normatif yapı, toplumların bir aradalığını sağlayan araçsal bir yapıdır. “Durkheim sapmanın tüm toplumlarda bulunmasından dolayı normal olduğunu ve sağlıklı toplumların özelliği olduğunu ileri sürmüştür” (Kara, 2014, s. 21). Fakat gücü elinde bulunduran için işlevsel bir araç olan bu ilişki biçimi, hariciler için güvencesizlikle, sosyal ve ekonomik alanlardan dışlanma ile sonuçlanır.

Madde kullanımı, sapkın bir davranış olarak görülür. Bu sebeple madde kullanıcısı da sapkındır. Toplumun kendini korumak için geliştirdiği bu tutum, hariciler için yıkıcıdır. Toplum tarafından bu denli dışlanan bir grup, kendi içerisinde daha sıkı ilişkiler geliştirir. Bir grubu sapkın olarak görmek ve onu reddetmek, o grubun varlığını ortadan kaldırmadığı gibi, toplumun yüzleşmek zorunda kalacağı daha sıkı bir grup dinamiği yaratır.

Bir kez sapkınlıkla etiketlenmiş kişi, toplum gözünde, potansiyel olarak diğer sapkın davranışları da gösterebilecek bir kişiye dönüşür. “Kişiye atfedilen etiketler beraberinde ona karşı, yapmasa dahi yeni etiketler de getirir. Kişi toplumun onay vermediği bir davranışı yapıp kuralların dışına çıktıysa direkt kuralları da pekâlâ çığneyebilir” (Demirel, 2022, s.606). Toplumun değer ve norm yargılarını kabul eden fakat yalnızca belli bir türden sapkın eylemi gerçekleştiren birey, toplum tarafında kimliğini kaybeder. Bir madde kullanıcısı, toplumsal değer yargıları ile bütünleşik bir biçimde yaşayabilir. Fakat toplum tarafında sapkın bir davranış olan eylemi açığa

çıkıldığında, kendi kimliği çözünür ve toplumun belirlediği anlamın içine hapsolür. Bu keskin sınırlar, ‘sapkın’ kişi için toplumla bütünleşebilmesinin önüne büyük duvarlar inşa eder. Toplum bir noktada bireyi, suçı iten bir yapıya dönüşür.

2.2.2.3. Sosyal Dışlanma

Madde kullanıcısı için damgalanma ve sapma ile başlayan, madde kullanımının neden olduğu sosyal sorunlar, toplumsal hayattan dışlanma ile sonuçlanır. Dışlanma, yalnızca tek bir biçimde değil, toplumsal hayatın birçok alanından dışlanma biçiminde görülür. “Sosyal dışlanma tanımlanmaya çalışılırken en çok vurgu, ekonomik boyut üzerine yapılmakla beraber; kavram politik, sosyal, kültürel boyutta da incelenmektedir” (Tijen, 2009, s. 22).

Sapkın bir davranış sergilediği kabul edilen madde kullanıcısı, üzerindeki damgayla birlikte, sosyal alandan, ekonomik alandan, siyasal alandan dışlanma riskleri ile karşı karşıya kalır.

Birçok dışlanma biçimi görülebilir ve her birinin kendi içerisinde dinamikleri ve nedenleri vardır. “Sosyal dışlanmanın ortaya çıkışında rol oynayan nedenler arasında yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, göç, sosyal güvencesizlik ve eğitim oranının düşüklüğü yer almaktadır” (Tijen, 2009, s. 17). Göçün sonucunda yaşanan sosyal dışlanma, ırk ve etnisite temelli bir gerekçeye sahip iken; işsizlik, yoksulluk gibi dışlanma örüntüleri sınıfsal temellere dayanır. “Ancak sosyal dışlanma tanımlarındaki ortak unsur, çeşitli yoksunluklar nedeniyle bireylerin gereksinimlerini karşılayamamalarıdır” (Tijen, 2009, s.23). Bu gereksinimler, barınma, çalışma, beslenme, vatandaşlık hakları gibi bireyin temel haklarını kapsamaktadır.

Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler, hali hazırda dışlanmalarına neden olan sorunları ile mücadele ederken, ek olarak toplumun onlara yüklediği dışlanma biçimleri ile de mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Madde kullanıcıları için de bu durum geçerlidir. “Madde bağımlılığı tek başına başlı başına bir sorun iken, dışlanmayla birlikte bu sorun çok daha fazla sosyal soruna neden olmaktadır. Madde bağımlısı bireyler sosyal dışlanma sonucu madde bağımlılığının getirdiği soruna ilave olarak başka sorunlarla da yüz yüze gelmektedir” (Derin ve Tapan, 2017, s. 33). Bağımlılıktan kurtulmak başlı başına zor bir süreç iken, dışlanmaya maruz kalan

kullanıcılar, ekonomik alandan dışlanarak maddi kaygılarla yüzleşmekte; sosyal alandan dışlanarak yalnızlaşmakta; siyasal alandan dışlanarak hukuk önünde savunmasız kalabilmektedirler.

“Madde bağımlılığı, sosyal dışlanmanın hem nedeni, hem de dışlanmanın sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak görülebilmekte ve bireyin içinde yaşadığı sosyo-kültürel çevre ile açıklanabilmektedir” (Timurturkan ve ark. 2017, s. 147). “Bununla birlikte, madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma birbirinin kesin bir nedeni değildir. Çünkü sosyal dışlanma, tüm madde kullanıcıları için geçerli değildir” (Derin ve Tapan, 2017, s. 30). Madde kullanıcısının içerisinde bulunduğu sosyal çevre, madde kullanımını kabul ediyor ise, madde kullanıcısı belli sınırlar içerisinde sosyal dışlanma tehdidini bertaraf edebilmektedir. “Bu yönüyle son noktada bağımlı hale gelen bir birey, zaman içerisinde sadece bağımlı olduğu unsurlara dayalı bir yaşam biçimi oluşturmaya başlayarak gündelik yaşamın birçok alanından kendini soyutlayabilmekle beraber, sosyal çevresi tarafından da soyutlanabilmektedir” (Bulut, s.25). Fakat bu durum madde kullanıcısının çok daha kapalı bir grup içerisinde kalmasına ve toplumsal hayatın diğer alanlarından soyutlanması ile sonuçlanabilmektedir. Sosyal dışlanmanın yarattığı bu tehdit, madde kullanıcısının kendisini var edebildiği bir başka grup tarafından sosyal olarak içerilmesine sebebiyet vermektedir.

Bu anlamıyla sosyal dışlanma, beraberinde sosyal bütünleşmeyi getirmektedir. Birey kabul göreceğini bildiği gruplar ile daha sıkı ilişkiler kurma eğilimi gösterir. Bunun sonucunda da toplum ile ‘ötekiler’ arasındaki ayrım gittikçe artar.

Sosyal dışlanmanın yol açtığı bu süreçler, madde bağımlılığının önüne geçilmesinde büyük bir engel haline dönüşmektedir. “Sosyal dışlanmayla mücadele, madde bağımlılığının hem önlenmesinde hem de bağımlılığın tedavi ve rehabilitasyonunda önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır” (Derin ve Tapan, 2017, s. 34).

2.3. Zarar Azaltımı Kavramı

Bu başlık altında zarar azaltımı kavramını, yukarıda bahsettiğim risklerin önlenmesine yönelik geliştirilebilecek bir yaklaşım olarak ele alacağım. Bir politika olarak zarar azaltımı, madde kullanıcısının madde kullanmasına bağlı olarak yaşadığı

sağlık problemlerini minimize etmeye çalıştığı kadar; madde kullanıcısı bireylerin kimliğini gizlemesine yardımcı olacak hukuki toleransları da içermektedir. Bu toleranslar damgalanma, sapma, dışlanma gibi riskleri de azaltmakta ve sosyal olarak toplumla daha entegre bir madde kullanıcısı profili yaratmaktadır. Bu yaklaşım madde kullanıcısının gördüğü zararları azaltmakla birlikte, toplumların gelecekleri için de sağlıklı bir ortam yaratmaktadır. Madde kullanıcısının ‘canavarlaştırılmadığı’ durumlarda, toplumun empati kabiliyeti madde kullanıcısını da kapsayacak ve toplum kendini daha güvende hissedebileceği bir ortama kavuşabilecektir. Bu toplumsal içerilme hissi, madde bağımlılığının geri dönüşünde de işlevsel bir rol oynayacaktır.

Zarar azaltımı, madde kullanan bireylerin, madde kullanma eylemlerine devam edeceklerine dair bir ön kabul ile yola çıkan; ortaya çıkabilecek zararları en aza indirmeyi amaçlayan yaklaşımlar dizisini içermektedir. “Bu yaklaşım, pek çok kişinin madde kullanımı ile karşı karşıya geleceğini kabul etmekte ve bunun olası zararlarını azaltmak üzere geliştirilmiş stratejileri sunmaktadır” (Karataşoğlu, 2013, s. 330). “Zarar azaltımı, uyuşturucu kullanımının bireylere, topluluklara ve toplumlara verdiği sağlıksal, sosyal ve ekonomik zararları azaltmayı amaçlayan müdahaleleri, programları ve politikaları kapsamaktadır” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024). “Zarar azaltımı kavramında esas olan anlayış, uyuşturucu kullanan kişilerin kullanımdan kaynaklanan sağlık sorunlarıyla, ikinci derecede ortaya çıkabilecek zararlardan kişi ve toplumu korumaktır” (TBMM Araştırma Komisyonu 2008, s. 260).

Madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele girişimleri dört ayrı başlıkta ele alınabilir: Önleme, Zarar Azaltımı, Tedavi, Rehabilitasyon (Karataşoğlu s.329). Bu dört başlıktan, tedavi ve rehabilitasyon çalışmaları, her türden yaklaşımın içerisinde olan tamamlayıcı süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat tedavi, rehabilitasyon ve devamındaki süreçlerin belirleyicisi hükümetlerin temel yaklaşımları çevresinde şekillenmektedir. Devletler, hem arzı ve talebi önleme çalışmaları hem de zarar azaltımı çalışmaları yürütmekte olsalar da yaklaşımlarının temelinde bu başlıklardan birisi bulunmaktadır.

Önleme çalışmaları, maddenin arz ve talebiyle daha ilişkili olup; vatandaşların madde ile temasını kesin bir biçimde kesme çabası taşımaktadır. Amerika’nın önderliğindeki “uyuşturucuya karşı savaş” politikaları (TBMM Araştırma Komisyonu, 2008, s. 260), İsveç’in madde kullanımına hiçbir şekilde tolerans tanınmaması

anlamında “zero tolerance” politikaları (Azak, 2014, s. 101) önleme faaliyetlerinin devlet politikaları bağlamındaki örneklerdendir. Sıfır tolerans yaklaşımları, madde arzının kendi talebini yaratacağı fikrinden de beslenmektedir. Bu yaklaşımlar, ilk bakışta anlaşılabilir gibi görünse de devletlerin, vatandaşlarının yasadışı maddeler ile temas etmesinin kesin bir biçimde önüne geçemedikleri de elde edilen verilerle açıkça görülmektedir.

Zarar azaltımı politikaları, madde ile hangi sebepten ötürü olursa olsun temas etmiş bireylerin; madde kullanmaya devam etseler dahi alacakları zararı en aza indirmeye çalışılan birtakım politikaları içerir. EUDA’nın 2024 raporunda ele aldığı biçimiyle; aşırı dozda madde kullanımına bağlı riskleri azaltmak, marjinal ve sosyal olarak dışlanmış gruplarda madde kullanan kişilerin karşılaştığı sağlık ve sosyal sorunlarla baş edebilecekleri alanlar yaratmak, iğne ve şırınga programları ile enjeksiyon ile madde kullanımı ile ilişkili riskleri azaltmak gibi politikalar, zarar azaltımı süreçlerinde öne çıkan uygulamalardır (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024).

Bu bağlamda; enjeksiyon yoluyla madde kullanan kişilerin bulaşıcı hastalıklardan korunabilmesi için temiz enjeksiyon aletlerine erişmesi, kullanılan maddelerin saflık oranlarının test edilebileceği test kitleri sunulması ile aşırı doz ölüm vakalarının önlenme çalışmaları, sağlık hizmetlerine başvurulduğunda ortaya çıkabilecek adli süreçlerin askıya alınması gibi politikalar zarar azaltımına örnek teşkil etmektedir.

Zarar azaltımı politikalarını daha somut biçimlerde görebilmek için EUDA’nın raporlarından faydalanabiliriz. 2024 yılı itibarıyla Avrupa’da 12 ülke, madde kontrol tesisleri kurduklarını bildirmişlerdir. Bu tesislerde, madde kullanıcıları, yasadışı yollarla aldıkları maddelerin içeriklerini kontrol edebilecekleri testlere ulaşım imkanı bulmaktadırlar. Birçok madde, sunulduğunun aksine, içerisindeki farklı katkıları ile piyasaya sürülmesinden ötürü, aşırı doz ölüm risklerini beraberinde getirmektedir. Bu kontrol tesisleri sayesinde, madde kullanıcısının bilmeden aldığı bu risk, önlenabilir bir hale gelmektedir. Raporda belirtildiği şekliyle buradaki amaç; birey (kontrol için maddeyi teslim eden kişi) ve nüfus (aynı maddeye maruz kalabilecek diğer kişiler) düzeyinde zararı önlemek veya azaltmaktır (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024).

Raporda göze çarpan bir diğer gelişme ise madde tüketim odalarının tartışılmaya açılmasıdır. Madde kullanım odaları, madde kullanıcıları için tahsis

edilmiş alanlar, karavanlar, konteynırlar gibi mekanları kapsamaktadır. Şehrin içerisinde toplumla çok iç içe mekanlar olan, parklar, meydanlar gibi alanlarda madde kullanılmasının önüne geçmek ve aynı zamanda madde kullanıcısı için güvenli bir ortam yaratılması amaçlanmaktadır. Bu uygulama kapsamında 2023 yılında 10 Avrupa ülkesi ve Norveç, bu türden tesisleri kurduklarını bildirmişlerdir. Fakat bu uygulama, diğer zarar azaltımı politikalarından daha fazla bir biçimde tartışma konusu haline gelmiştir. Operasyonel anlamda uygulanabilirliği ve güvenilirliği konusunda yeterli çalışma ve veri henüz mevcut değildir (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024).

“Genel olarak uzun süredir kurulmuş ve nispeten iyi kanıtlanan hizmet modelleri de dâhil olmak üzere zarar azaltımı hizmetlerinin kapsamı ve bunlara erişim imkânı, AB ülkeleri arasında önemli ölçüde değişmektedir ve bazı ülkelerde tahminî ihtiyaçlara kıyasla yetersiz kalmaktadır” (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024). Avrupa Birliği bünyesinde yürütülen çalışmalardan ve raporlardan çıkan sonuçlarla üretilen zarar azaltımı uygulamaları, birliğe ya da anlaşmalara taraf ülkeler tarafından, her zaman tam bir kabul ile karşılanmamaktadır. Yerel olarak ülkelerin yaklaşımları veya bölgelerin gereklilikleri, bazı durumlarda bu politikaları, fazlaca radikal ve uygulanabilirlik konusunda çok riskli olarak değerlendirmelerine sebebiyet verebilmektedir.

“Zarar azaltımı politikaları konusunda öne çıkan ülkelere olan Hollanda, madde kullanıcıları ve bunların çevresinde bulunanların sağlıklarının korumasına yönelik öncelikle zarar azaltımı politikalarını uygulamaktadır” (Azak, 2014, s. 98). “Bu anlamda Hollanda modeli, madde kullanımını, toplumdan izole olmuş anormal özellikler gösteren bireyin sorunu olarak görmez. Aksine, uyuşturucu kullanıcıları, yardıma ihtiyacı olan hastalar olarak kabul edilmekte ve cezalandırılması gereken suçlular olarak görülmemektedir” (TBMM Araştırma Komisyonu, 2008, s. 260). Madde kullanımının kendisi hali hazırda birçok sorunu beraberinde getirdiği için maddeyle bir şekilde temas etmiş bireyi kriminalize etmeden ele almak; toplumların sağlığı ve bir aradalığı için daha sağlıklı bir yol gibi görünmektedir. Madde kullanıcılarının adli süreçlerle mücadele etmesi, devam eden hayatlarında maddeye daha fazla ve sağlıksız bir biçimde yönelmeleri ile sonuçlanabilmektedir.

Türkiye’nin madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik geliştirdiği politikaları ise önleme başlığı altında ele alabiliriz. “Türkiye, madde kullanımı ve bağımlılığı ile ilgili

olarak “önleme politikasının” yürütüldüğü bir ülkedir” (Yoldaş, Demircioğlu, 2020, s. 89). Türkiye’nin bu yaklaşımı, ulus aşırı madde ticareti rotalarının güzergahında olmasından etkilenmektedir. Türkiye, yasadışı uyuşturucu ticareti güzergâhlarından coğrafi konumu dolayısı ile etkilenmektedir. “Türkiye batı ülkelerinden doğu ülkelerine, doğu ülkelerinden batı ülkelerine doğru çift yönlü uyuşturucu madde trafiğinde güzergâh üzerinde bulunmaktadır” (Azak, 2014, s. 121). Türkiye’nin bu coğrafi konumu, mücadele politikalarını da şekillendirmektedir. Türkiye, çevre ülkelerdeki karışıklıklardan kaynaklı güvenlik riskleriyle de bağlantılı olarak; organize suç ve terör örgütlerinin finansmanını da sağlayan yasadışı madde ticaretinin, arz, talep ve imal süreçlerinin tamamına karşı, sıfır tolerans ile önleme politikaları kapsamında yaklaşmaktadır.

Madde kullanımına ve bağımlılığına yönelik geliştirilen politikalarda önemli olan, çoğunlukla olumsuz sağlık sonuçlarıyla ilişkilendirilen davranışlarla ilgili riskleri azaltmak ve daha genel olarak sağlık ve refahı teşvik etmek için madde kullanan kişilerle yargılayıcı olmayan bir şekilde çalışmaktır. Madde imalatı ve arzı boyutunda daha katı ve önleyici politikalar, devletlerin güvenlikleri için kaçınılmaz bir seçenek olsa da madde kullanıcıları ya da bağımlılarına yönelik geliştirilen politikalarda zarar azaltımının öncelenmesi oldukça hayati bir öneme sahiptir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MADDE BAĞIMLILIĞINA ve KULLANIMINA YÖNELİK YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ

Madde bağımlılığı ve kullanımı hem geçmişte hem de günümüzde oldukça büyük bir problem olarak kendini hep göstermiştir. Yapılan çalışmalarda görüyoruz ki hem dünyada hem Türkiye’de madde kullanımı, imalatı, ticareti ve bunların sonucunda gelişen madde bağımlılığı devletlerin önüne geçmekte zorlandığı ve tekil olarak devletlerin çabalarının ötesinde uluslararası iş birliğini gerektiren bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanımının bağımlılık boyutuna geçmesi kişiyi fiziksel sağlığını, sosyal ve ekonomik hayatını ciddi manada etkileyebilmektedir. Bağımlılığın kitlesel bir hale dönmesi de toplumların geleceği açısından ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Madde imalatı ve ticaretinin yarattığı kirli ekonomi, terör örgütlerinin ve büyük suç çetelerinin gelir kaynağı haline gelmekte ve bu durum devletler açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu gibi sebeplerden ötürü madde kullanımı ve bağımlılığı konusu birçok bağlamda ele alınmaktadır. Akademik literatürde psikoloji, psikiyatri, sosyoloji, tarih, hukuk gibi disiplinler yoğun ilgi duymaktadırlar.

Uluslararası ölçekte, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Dünya Sağlık Örgütü bu konu özelinde çalışma ofisleri oluşturmuşlar; madde kullanımı, bağımlılığı, imalatı ve ticareti gibi konularda devletleri aşan küresel çaptaki bu problemi, devletler arası iş birliği ile çözme gayreti gütmektedirler. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) ve Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) başlıkları altında kapsamlı raporlar hazırlamaktadırlar. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), bünyesinde oluşturduğu komisyonlar ile madde kullanımı ve bağımlılığının tıbbi boyutunu incelemekte; AB ve BM bünyelerinde kurulan komisyonlara bilimsel bilgi sağlamaktadır.

Türkiye özelinde ise birçok bakanlık konuyla alakalı çalışmalar yürütmekte, eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapmaktadırlar. Özel olarak ise Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı'na bağlı olarak Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), illegal maddelerin arz ve talep boyutundaki gelişmelerini takip etmekte, ilgili tüm ulusal kurum ve kuruluşlar ile iş birliği içerisinde, uyuşturucuyla mücadelede Türkiye'nin risk profilini ortaya koyacak verileri toplamaktadır.

3.1. AKADEMİK LİTERATÜRDEKİ ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR

Akademik literatürde madde kullanımı ve bağımlılığı konusuna birçok alanın önem verdiğini görmekteyiz. Psikiyatri, biyomedikal ve psikofarmakolojik disiplinler, madde kullanımının biyolojik, farmakolojik ve kimyasal yönleriyle ele almaktalar ve özellikle meseleyi ilaç endüstrisi açısından değerlendirmektedirler. Klinik psikoloji, sosyal psikoloji, tarih, hukuk, sosyoloji gibi sosyal bilim disiplinleri ise konunun kullanıcı ve toplum ilişkileri bağlamında açıklamaya çalışmaktadırlar.

Madde kullanımına ve bağımlılığına yönelik akademik literatürün birkaç tema bağlamında karşımıza çıktığını görmekteyiz. Madde kullanımının niceliksel bağlamının, madde kullanıcı sayıları, yakalanan madde miktarları, yakın gelecekte öngörülen bağımlılık vakaları, madde kullanıcılarının sosyo-demografik özellikleri gibi konuları merkezine alan çalışmaları görebilmekteyiz. Bir diğer tema, madde kullanımının sosyal bir problem olarak ele alındığı; sosyal dışlanma, damgalanma, suç gibi kavramlar etrafında işlendiği çalışmaları görmekteyiz. Bu çalışmalar, özellikle madde kullanıcısının da perspektifini içermesi açısından oldukça değerli çalışmalardır. Madde kullanımının ve bağımlılığının suç ile ilişkisi ve suç teorileri bağlamında nasıl ele alınabileceğini bu çalışmalar özelinde görebiliyoruz. Bunlara ek olarak bir de madde ticaretinin yarattığı ulusal ve uluslararası illegal trafiğin etkilerini ele alan ve meselenin özellikle organize suç ve terör örgütleriyle olan ilişkilerini merkeze koyan çalışmalara da rastlamaktayız.

Türkçe literatürde ilk kapsamlı çalışmalardan birisi olarak Tülin İçli'nin 'Uyuşturucu Madde Bağımlıları ile Sosyolojik Bir Çalışma' (1984) ve 'Uyuşturucu Madde Suçlarında Bazı Sosyal Faktörler' (1985) çalışmalarını görüyoruz. Her iki

çalışmada da Burhaniye Kapalı Cezaevi'nde uyuşturucu suçlarından yatan suçlular ile anket tekniği kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İlk çalışma bağlamında; hükümlülerin yaşa göre, eğitim durumuna göre, medeni hallerine göre, gelir düzeylerine göre, mevcut suçlarından önceki sabıka durumlarına göre, uyuşturucu maddeyi kullanma şekillerine göre dağılımları incelenmiştir. İkinci çalışma da ise daha geniş bir örneklem grubu ile; hükümlülerin doğum yerlerine göre, yaş gruplarına göre, çocuk sayılarına göre, eğitim durumlarına göre, mesleklerine göre, işlenilen suçun türüne göre ve varsa önceki suçlarının türlerine göre dağılımları incelenmiş ve tartışılmıştır. Bu çalışmalar madde kullanıcılarının oluşturduğu demografik özellikleri sistemli bir halde ele alarak, madde kullanıcısının profilini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmalar madde kullanıcılarının madde ve toplum ile kurdukları ilişkiyi anlamlandırmaktan ziyade madde kullanıcısının nasıl bir grubu teşkil ettiğini görmeyi amaçlamaktadır.

Muhammet Çevik'in 'Bir Sosyal Problem Olarak Uyuşturucu Bağımlılığı' (2022) çalışmasında, madde bağımlılığının kendisini bir sosyal problem olarak ele almaktadır. Madde bağımlılığını diğer sosyal problemlerle ilişkisi içerisinde incelemekte ve madde kullanıcısının bu ilişki ağları içerisindeki yerini anlamaya çalışmaktadır. Çevik'e göre sosyal problemler karmaşık ve birbiriyle ilişkili bir yapıdadır. Sosyal problemler başka olumsuzluklara ve başka sosyal problemlere yol açma potansiyelini sahiptir. Bir sosyal problem olarak madde kullanımı da madde kullanıcısı için diğer sosyal problemlerle ilişki kurmasına; başta ruhsal ve bedensel sağlığının bozulmasına, aile ilişkilerine, şiddete ve başka suçlara itilmesine sebep olmaktadır.

Murat Derin ve Metin Gani Tapan'ın 'Madde Bağımlılığı ve Sosyal Dışlanma' (2017) çalışmasında, toplumun madde kullanıcısına yönelik geliştirdiği pratiklerinin sosyal dışlanma kavramı etrafında ele alındığını görmekteyiz. Madde kullanıcısı için sosyal dışlanmanın madde bağımlılığını geliştiren ve pekiştiren bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. Derin ve Tapan'a göre madde kullanımı tek başına bir hastalık değildir. Ancak madde kullanımının psikolojik ve fiziksel olarak bağımlılığa yol açması madde kullanımını bir sorun haline getirmektedir. Madde kullanımının sorun olarak algılanmaya başladığı nokta; madde kullanıcısının sosyal normların dışında hareket etmeye başladığı nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanıcısı sosyal

normları ihlal etmediği sürece dikkat çekmez ve böylelikle ‘bağımlı’ olmadan madde kullanmaya devam edebilir. Derin ve Tapan sosyal dışlanmayı üç başlığa ayırmakta: Ekonomik Alandan Dışlanma; Toplumsal Alandan Sosyal Dışlanma; Siyasal Alandan Dışlanma. Ve sonuç olarak sosyal dışlanmayla mücadelenin, madde bağımlılığının hem önlenmesinde hem de bağımlılığın tedavi ve rehabilitasyonunda önemli bir boyutu oluşturacağını söylemektedirler. Buradan hareketle aslında tek tek maddelerin kendisiyle değil; madde kullanma eylemini meydana getiren koşullarla mücadelenin önemini görüyoruz.

Mine Bolatlı (2021) ‘Sosyoloji Teorileri Açısından Türkiye’de Uyuşturucu Suçlarının Açıklanması’ başlıklı çalışmasında; maddelerin sınıflandırılması, madde bağımlılığının ne olduğu, Avrupa’da ve Türkiye’de madde kullanımı, Türkiye’nin uyuşturucu ve uyarıcı maddelerle ilgili yasal çerçeveleri, Türkçe literatürdeki çalışmaların kısa bir özeti gibi başlıklarla madde kullanımını çok kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Bolatlı çalışmasında, uyuşturucu madde suçlarını sosyal yapı, sosyalleşme ve etiketleme/damgalama teorileri açısından ele almaktadır. Madde kullanımının daha çok kriminal yönü üzerinden yani işlenen suç üzerinden ele alındığını görmekteyiz. Madde kullanıcısı işlediği suç bağlamında toplumla bir ilişki kurmakta ve bu durum toplumdan uzaklaştırılmasına neden olmaktadır. Sosyal yapı teorileri bağlamında; Merton’ın Anomi teorisi ve gerilim ve uyum modelleri ele alınmaktadır. Burada suçun işlevselliğini yapılan vurguyu da görüyoruz. Sosyalleşme teorileri bağlamında suçun bir alt kültür olarak ele alındığı teorileri görüyoruz. Burada öne çıkan isimler ise Cohen, Cloward, Ohlin, Tharasher, Anderson, Miller ve Wolfgang’dır. Damgalama/etiketleme teorileri bağlamında ise özellikle sembolik etkileşimci yaklaşımları görüyoruz. Mead ve Cooley, Becker ve Goffman bu başlık altında genelde suç ve suçluyu özelde ise madde kullanıcısını sapma davranışları üzerinden açıklamaktadırlar. Çalışmanın çok kapsamlı olması ve meselenin sadece veriler üzerinden veya kurumsal perspektiften ele alınmaması Türkçe akademik literatür için büyük bir önem teşkil etmektedir.

Ruken Macit’in ‘Uyuşturucu Satıcılarının Bakış Açısından Suçlu Olma Süreci (Diyarbakır Örneği)’ (2018) başlıklı doktora çalışmasında, madde bağımlılığı konusunda çok fazla yer verilmeyen bir perspektifi -madde satıcılarının perspektifini- görüyoruz. Madde kullanımı ve bağımlılığının önemli bir boyutunu teşkil eden

maddeyi temin etme noktasına büyük bir yer ayırmamız gerekiyor. Çünkü madde kullanıcısı maddeyi temin etmek için çok fazla zaman harcıyor ve risk alıyor. Aynı zamanda uzun süreli madde kullanımı sonunda kullanıcı maddeyi daha kolay temin edebilmek için aynı zamanda maddeyi satıcısına da dönüşebiliyor. Çalışma bağlamında, Türkiye'nin illegal madde ticaretindeki yeri ve tarihsel gelişimi de ele alınıyor. Özellikle sınır ülkelerde yaşanan karışıklıklar Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemekte ve illegal madde trafiğinin hedef noktası haline getirmektedir. Doğudan Avrupa'ya gidecek olan maddeler de Avrupa'dan Doğu'ya gidecek olan maddeler de Türkiye üzerinden geçmekte ve bu durum da Türkiye'yi her yıl daha fazla miktarlarda illegal madde yakalamasına rağmen önüne geçemediği bir sarmalın içerisine itmektedir. Çalışma bağlamında 20 eski hükümlü madde satıcısıyla görüşmeler gerçekleştiren Macit, madde satıcılarını, araştırmanın temel öznelere olarak nitelendirmektedir. Ek olarak onların konuyla ilgili algı, düşünce, gözlem ve deneyimleri problemin anlaşılması ve açıklanması açısından son derece önemli ve değerlidir şeklinde konunun önemini belirtmektedir. Araştırmanın sonucunda elde ettiği bulguları: Uyuşturucu satıcılarının sosyo-demografik özellikleri, uyuşturucu satıcılarının ailevi, arkadaşlık, eğitim ve dinsel yaşantıları, medyanın uyuşturucu satıcıları üzerindeki etkisi, uyuşturucu satıcılarının uyuşturucu madde ve uyuşturucu ticaretine olan bakış açıları, uyuşturucu satıcılarının suçlu olma süreçleri, uyuşturucu ticaretine ait kurallar, uyuşturucu ticaretinde Diyarbakır'ın ve Diyarbakırlı olmanın etkisi, uyuşturucu satıcılarının mevcut durumları ile ilgili değerlendirmeleri, uyuşturucu satıcılarının geleceğe dair planları başlıkları altında değerlendirmiştir. İlegal madde ticaretinin bütün noktalarına değinen bu çalışmada uyuşturucu satıcılarının perspektifinden bütün süreci görüyor ve demografik özellikleri olduğu kadar kendilerine dair geliştirdikleri yorumlara da ulaşabiliyoruz.

Mustafa Çalışkan'ın 'İstanbul'da Narko-Terörizm ve Toplumsal Düzeni Tehdit Boyutları' (2019) başlıklı çalışmasında, madde ticareti ve imalatının terör gruplarıyla olan ilişkisini ve terör gruplarının buradan elde ettikleri kazanç üzerinde durulduğunu görüyoruz. Türkiye'nin narkotik madde üretim merkezlerinden birisi olan Altın Hilal Bölgesi'ne komşu olması ve aynı zamanda Balkan Rotasının üstünde olması; hem her yıl Avrupa'ya oranla Türkiye'de çok fazla illegal maddenin yakalanmasına sebebiyet veriyor hem de Türkiye'yi madde bağımlılığı konusunda çok daha kapsamlı politikalar

üretmeye itiyor. Türkiye'nin bu coğrafi yapısından da en çok terör örgütü PKK yararlanıyor ve örgüte maddi kazanç sağlıyor. Çalışkan'ın çalışmasından hareketle görüyoruz ki madde imalatı ve ticareti sadece ülkelerin kendi başlarına önüne geçebilecekleri bir mesele değildir. Oldukça karmaşık ve birbiri içerisine geçmiş ilişki ağlarıyla mücadele etmek için uluslararası destek oldukça önemlidir.

3.2. DEVLET KURUMLARININ YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR

Madde kullanımı, bağımlılığı, imalatı ve ticareti tüm devletler için büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanımı ve bağımlılığı hem bireyin hem de toplumun, sağlığını, güvenliğini ve geleceğini etkilerken; madde imalatı ve ticareti, yasadışı suç ve terör örgütlerinin finans kaynağı olması sebebiyle, devletlerin güvenliği tehdit etmektedir. Yasadışı maddelerle ilişkili bu süreçler, bu sebeplerle bireysel önlemlerle aşılabılmenin çok ötesinde devletlerin etkin politikalarıyla üstesinden gelinmesini gerektiren bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler dahi tek başlarına tüm süreçlerle mücadele etmekte zorlanmaktadır; uluslararası birçok anlaşma ve ortak iş birlikleri ile birlikte hareket etmektedirler. Devletlerin ürettiği bu politikalar da hem bilimsel çalışmalarla hem de ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ortak çabalarıyla yürütülmektedirler. Türkiye'de birçok devlet kurum ve kuruluşu bu meseleyle mücadele etmekte ve çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedirler. 2019 senesinde Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle 'Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu' toplanmış ve bakanlıkların ortak hareket etmesi hedeflenmiştir.

“Türkiye’de birçok kurum ve kuruluş uyuşturucuyla mücadele alanında (arz azaltımı, talep azaltımı, önleme, koruma, rehabilitasyon vb.) faaliyet göstermektedir. Hali hazırda gerek ulusal gerekse uluslararası alandaki koordinasyon ile politikaların hazırlanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) tarafından yerine getirilmektedir” (Akgül ve Kaptı, 2010, s. 84). “Bağımlılıkla mücadele kapsamında temel sorumlu kurum Sağlık Bakanlığı olarak görülse de İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve ülkedeki bu alanda faaliyet yürüten Sivil Toplum Kuruluşları hep birlikte nitelikli çalışmalar yapmaktadır” (Demirel, 2022, s. 608). “Bu bağlamda 2019/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle Bağımlılıkla

Mücadele Yüksek Kurulu'nun (BMYK) Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında toplanmasına karar verilmiştir. Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu; Adalet, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler, Çevre ve Şehircilik, Gençlik ve Spor, Hazine ve Maliye, İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık, Tarım ve Orman, Ticaret, Ulaştırma ve Altyapı Bakanları ile Cumhurbaşkanlığı Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu Başkanvekilinin katılımıyla yeniden oluşturulmuştur” (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 3).

Kamu kurum ve kuruluşları, madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda bakanlıklar düzeyinde çeşitli merkezler, programlar, projeler yürütmektedirler.

3.2.1. Sağlık Bakanlığı

Her türden bağımlılık tedavi edilebilir bir sağlık sorunudur. Bu sorun bireysel olduğu kadar, aynı zamanda bir halk sağlığı problemidir. Bu anlayışla bağlantılı olarak herhangi bir bağımlılığın tedavi ve önlenme süreçlerinin ana yürütücülüğünü Sağlık Bakanlığı üstlenmektedir. Sağlık Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Tütün ve Madde Bağımlılığı ile Mücadele Dairesi Başkanlığı oluşumuyla, bağımlılık ile alakalı bilgilendirme faaliyetleri, tedavi ve rehabilitasyon imkanları, danışma hizmetleri sunmaktadır.

Ülkemizdeki madde kullanımının ve bağımlılığının önlenmesi ve azaltılması amacıyla, Sağlık Bakanlığı çalışmalarını sürdürmektedir. Anayasamızın 58. maddesi gereğince, gençlerin kumar, bağımlılık gibi her türlü kötü alışkanlıktan korunması devletin bir görevidir. Aynı zamanda bir sosyal devlet anlayışı olarak, madde bağımlılarının, tedavi ve rehabilitasyon süreçlerine ücretsiz bir biçimde ulaşması temel bir haktır. “Bu kapsamda; madde bağımlılığı tedavi merkezleri ile bu kurumlarda çalışan eğitimli personellerin sayısı ve çeşitliliği artırılarak madde bağımlılığı merkezlerinin tüm yurttan yaygınlaşması amaçlanmaktadır. Bu amaçla ülkemizde hizmet sağlayan; 36 Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM), 8 Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM), 111 Ayaktan Tedavi Merkezi, 3 Bağımlılık Danışma ve Eğitim Merkezi (BADEM) / Danışmanlık ve Tedavi Merkezi (DANTE) ve 21 Sosyal Uyum Merkezi bulunmaktadır” (Sağlık Bakanlığı, 2023).

Madde bağımlılığını önleme faaliyetleri kapsamında, Sağlık Bakanlığı, madde bağımlılarına yönelik çalışmalarına ek olarak, madde bağımlılarının yakınlarına da destek hizmeti sunmaktadır. Hem bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri sürdürmekte hem de tedavi ve rehabilitasyon süreçleri ile alakalı bilgilendirme amacı gütmektedirler. “Ayrıca bu çalışmalar kapsamında madde bağımlısı kişilere ve yakınlarına destek sağlamak amacı ile Sağlık Bakanlığı öncülüğünde, ilgili 12 Bakanlığın ortak çalışmasıyla 7 gün 24 saat hizmet vermek amacıyla kurulan Alo 191 Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı hizmet vermeye devam etmektedir” (Sağlık Bakanlığı, 2023).

“Danışmanlık hizmetlerine destek sunması için 8 Temmuz 2015 tarihinde 7/24 esasına göre hizmet sunan ALO 191 Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı kurulmuş ve 19.02.2018 itibariyle 142.707 çağrı almıştır” (TBMM Araştırma Komisyonu, 2018, s.312). ALO 191 hattı, yalnızca madde kullanıcısı ya da bağımlılarına yönelik olmayıp; yakın çevresinde madde ile temas etmiş bireylere ya da madde ile hiç tanışmamış fakat temas etme riski olan kişilere ya da yakınlarına, ne türden önlemler alınabileceğine dair danışmanlık hizmetleri sunmaktadır.

3.2.2. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı:

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, temelde ailenin bütünlüğünü ve aile fertlerinin bireysel varlıklarını tehdit eden, aile içerisinde yaşanabilecek şiddet, istismar, baskı gibi sorunlarla; ailenin dışarısından gelebilecek kötü alışkanlıklar, bağımlılıklar gibi sorunlarla mücadele etmektedir.

Bu sorunları önleme faaliyetleri kapsamında, Sosyal Hizmet Merkezleri, Aile Eğitim Programı ve Sosyal ve Ekonomik Destek gibi kuruluş, program ve destek hizmetleri sağlamaktadır.

Sosyal Hizmet Merkezleri bünyesinde, “madde kullanım bozukluğu ve davranışsal bağımlılık öyküsü bulunan bireylerin ihtiyaç duydukları sosyal hizmet Sosyal Hizmet Merkezleri aracılığı ile sunulmaktadır.”

Aile Eğitim Programı kapsamında, “madde kullanım riski olan bireylere ve ailelere madde kullanım süreçleri, madde kullanım riskini artıracak etkenler, risk grubunda bulunanlara uygun müdahale, madde kullanımına yönelmenin öncü

sinyalleri, baş etme yöntemleri, yönelmeyi önleme teknikleri ve kötüye kullanılan maddeler hakkında bilgilendirme yapılır” (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 64). Bu eğitimler kapsamında 2014-2023 yılları arasında 7710 eğitim verilmiş olup, bu eğitimlerde 498.264 kişiye ulaşılmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 64).

Sosyal ve Ekonomik Destek programı bağlamında, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, maddi gelir düzeyi düşük ailelerin çocukları için sosyal imkanlar sağlanması amaçlanmıştır. Bu sayede bu çocukların boş vakitlerini değerlendirebilecekleri ortamlar yaratarak, madde ile temas etmelerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 65).

Bu çalışmalara ek olarak, 2017 yılında Türkiye Yeşilay Cemiyeti ile ortak bir protokol imzalanmış ve bu bağlamda, bakanlık personeline Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimleri başlığı altında seminerler düzenlenmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 65). Bu eğitimler kapsamında, 2017-2020 yılları arasında 38.405 bakanlık personeline eğitim verilmiştir (Uyuşturucu ile Mücadele Faaliyet Raporu, 2020).

3.2.3. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı:

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde 2017 yılında uygulanmaya başlayan İş Kulüpleri ve Mesleki Eğitim Kursları, sadece madde bağımlılarına özel olmamakla birlikte, dezavantajlı konumdaki, madde bağımlıları, eski hükümlüler, uzun süreli işsizler gibi özel politika gerektiren gruplara yönelik, istihdama katılmalarını sağlayacak eğitim ve destek programıdır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 65).

İŞKUR öncülüğünde yürütülen bu çalışmalar, tedavi görmüş madde bağımlıları için toplumla bütünleşmelerini sağlayacak iş alanları yaratmaktadır. Çeşitli hizmet ve eğitimlerden oluşan bu programlardan 2017-2020 yılları arasında; işe yerleştirme hizmetlerinden 386 kişi, iş başı eğitim programlarından 165 kişi, iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinden 5761 kişi, mesleki eğitim kurslarından 814 kişi, girişimcilik eğitim programlarından 85 kişi yararlanmıştır (Uyuşturucu ile Mücadele Faaliyet Raporu 2020).

3.2.4. Gençlik ve Spor Bakanlığı:

Gençlik ve Spor Bakanlığı, madde bağımlılığı ile mücadelede, eğitim ve farkındalık çalışmaları yürütmektedir. Bakanlığın bünyesindeki, gençlik merkezleri, kredi ve yurtlar kurumu gibi gençlerle temas edebilme imkanının yüksek olduğu ortamlarda, bilgilendirme faaliyetleri yürütülmektedir. Bu eğitimler özellikle madde ile temas etmemiş gençleri, madde kullanımı ve bağımlılığının ulaşacağı noktaları görebilmeleri adına anlamlıdır. Eğitimler kapsamında, bakanlık kurumlarında görevli personellere yönelik farkındalık seminerleri düzenlenmektedir.

Bakanlığın bünyesinde bulunan, gençlik merkezlerinden, kamplardan, spor tesislerinden ve yurtlardan faydalanan gençlerin, bağımlılığa yönelik farkındalıklarını geliştirmek amacıyla 2023 yılında; gençlik merkezlerinde 52.420 gence, spor eğitim merkezlerin 148 sporcuya, devlet yurtlarında kalan 40.813 öğrenciye, toplamda ise 93.381 gence bağımlılıkla mücadele farkındalık eğitimleri verilmiştir. Bakanlığa bağlı kurumlarda görev yapan personelin bağımlılıklara dair farkındalıklarının artırılması amacıyla 2023 yılında; 556 antrenör ve 420 sportif eğitim uzmanına, bakanlık ilçe müdürleri, şube müdürleri, merkez müdürleri, tesis amiri, güvenlik ve temizlik görevlileri ve teknikerlerden oluşan toplamda 1664 personele, yurt müdürleri, yurt müdür yardımcıları, yurt eğitim sorumluları ve yurt yönetim memurlarından oluşan 2471 personele ve toplamda 5.111 personele bilgilendirme faaliyetleri yürütülmüş ve farkındalık eğitimleri verilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 66).

Bakanlığın sorumluluğunda olan sportif faaliyetler de madde bağımlılığının tedavisinde faydalı bir yöntem olarak görülmektedir. “Sporun iyileştirici gücü sosyal uyum sürecindeki kişilerin boş zamanlarını değerlendirmelerinde ve tekrar madde kullanmaya başlamamalarında destek olacaktır. Sosyal uyum sürecinde hizmet sunan merkezlerin kişilerin boş vakitlerini yapılandırırken Gençlik ve Spor Bakanlığının faaliyetlerine yönlendirilmeleri sürecin en önemli ayaklarından. Sportif faaliyetler sorunun çözümünde önemli bir yer tutmaktadır” (TBMM Araştırma Komisyonu 2018, s. 336). Sporun sağladığı birlik duygusu, kişinin kendisine duyduğu güven ve özsaygısını destekleyen güdülerini beslemektedir. Aynı zamanda kişinin boş vakitlerini değerlendirmesi adına faydalı ve sağlıklı bir aktivitedir. Bu sebeple bakanlığın

kapsamış olduğu gençlik ve spor üst başlığı, madde bağımlılığı ile m¼cadelede önemli bir yapı taşıdır.

3.2.5. Diyanet İşleri Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı, bağımlılıkla m¼cadelede bilinç ve farkındalığı, maneviyat ile birleştirerek çalışmalarını sürdürmektedir. Toplumumuzun manevi duygulara olan bağlılığını, olumlu bir biçimde madde kullanımına yönelik talebin azaltımı biçimine dön¼řtürebilmek için, vaaz, hutbe, konferans gibi etkinlikler yürütmektedir. Cezaevlerinde, denetimli serbestlik müdürlüklerinde ve kredi ve yurtlar kurumu yurtlarında düzenledikleri eğitim faaliyetleri ile madde ile temas etmiş bireylerin sosyal uyumuna katkı sağlamış, madde ile temas etmemiş bireylerin ise toplumsal bütünlük hissini pekiştirerek önleme çabası güdülm¼řtür. Tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinden geçen madde kullanıcıları için sosyal uyum süreçlerine destek olmakta ve tekrardan madde bağımlılığına dönmemesi için rehabilitasyon çalışmaları yapmaktadır. Bu çalışmalara ek olarak, Başkanlık bünyesindeki personellere, bağımlılıkla m¼cadele konusundaki farkındalıklarını arttırmak adına, hizmet içi eğitim seminerleri düzenlenmiştir. (TBMM Araştırma Komisyonu 2018, Uyuşturucu ile M¼cadele Faaliyet Raporu 2020, Türkiye Uyuşturucu Raporu 2024).

3.2.6. İçişleri Bakanlığı:

İçişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Emniyet Genel Müdürl¼đ¼ (EGM), Jandarma Genel Komutanlığı (JGK), Sahil Güvenlik Komutanlığı (SGK) ve Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) madde ile m¼cadelede etkin görev üstlenmektedir. Madde kullanımı, imalatı ve ticareti ile alakalı suçlara müdahale ve kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesi öncelikli görev tanımlarıdır. Kara, hava ve deniz yolu ile sınırlardan ve gümrük kapılarından ÷lkemize madde girişi ve çıkışının önlenmesi amacıyla operasyonlar düzenlemektedirler.

Narkotik Suçlar M¼cadele Daire Başkanlığı (NSB)'nın hazırladığı Narkolog Madde kullanıcıları Profil Analizi raporu kapsamında, madde kullanıcılarının en çok madde kullandıkları mekanı aile evi olarak belirtmeleri sebebiyle; 'En İyi Narkotik Polisi Anne' projesi hayata geçirilmiştir. Bu proje kapsamında, annelere yönelik

bilinçlendirme ve farkındalık eğitimleri verilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 67).

“İçişleri Bakanlığı Uyuşturucu ile Mücadele Uygulama Politikası Belgesi çerçevesinde “Yerel Yönetimlerin Uyuşturucu ile Mücadelede Etkin Kullanımının Sağlanması” faaliyeti kapsamında; narkotik birimlerince öncelikli olarak zabıta teşkilatı, temizlik görevlileri, özel güvenlik teşkilatı gibi gruplardan başlanarak eğitim verilmesi amacıyla NSB tarafından “NARKOREHBER Eğitim Modülü” hazırlanmıştır.” (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 68). Bu çalışma bağlamında, madde ile mücadelede emniyet güçleri dışındaki birimlerin de etkin katılımı ve desteğinin sağlanması amaçlanmıştır.

Narko Göçmen projesi ile ülkemizde yaşayan yabancı uyruklu kişilerin bağımlılığa karşı bilinçlendirilmesi amaçlanmış ve bu amaçla düzenlenen eğitimlerde, tercümanlar yardımıyla bilgilendirmeler yapılmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 69).

Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı ve Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı ortak çalışmasıyla, özel güvenlik görevlilerine farkındalık eğitimleri verilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 69).

Son yıllarda hem Türkiye’de hem de dünyada önemli bir tehdit haline gelen metamfetaminle daha etkin mücadele etmek amacıyla, İçişlerine bağlı kolluk kuvvetlerine ve Ticaret Bakanlığı Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü personeline yönelik ‘Metamfetaminle Mücadele Eğitimi’ seminerleri düzenlenmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 69).

Yüksek Öğretim Kurulu ile ortak geliştirilen, üniversite öğrencilerine yönelik bilgilendirme faaliyetleri NARKOKAMPÜS başlığı ile hayata geçirilmiştir. Proje kapsamında, üniversite bünyesindeki öğrenci kulüpleri, akademisyenler ve bakanlığa bağlı narkotik birimleri ile ortak çalışmalar düzenlenmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 71).

İçişleri Bakanlığı bünyesindeki kolluk kuvvetlerinin madde ile mücadelede öncelikli hedeflerini madde kullanımı, imalatı ve ticareti oluştursa da ortak protokoller aracılığı ile çeşitli kurum, kuruluş ve sosyal gruplarla temas halinde olup, bilgilendirici ve önleyici çalışmalar da yürütmektedirler.

Bu eğitimlere ve projelere ek olarak, EGM bünyesinde NSB Daire Başkanlığı ve TUBİM yürüttüğü çalışmalar da mevcuttur. NSB ve TUBİM'in ortak hazırladığı Türkiye Uyuşturucu Raporu ve Narkolog: Madde Kullanıcıları Profil Analizi çalışmalarını ise ayrı bir başlık altında ele almanın daha verimli olacağının kanaatindeyim.

3.2.7. Milli Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti

Milli Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti ortak çalışmalar ile ortaokul ve lise düzeyi öğrenciler ile onların ailelerine ve okullardaki eğitici kadrolara yönelik bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları yürütmektedirler. Bu çalışmalar kapsamında seminerler, eğitim kampları, afiş ve broşür dağıtımı gibi projeler hayata geçirilmiştir.

Hedef kitle ortaokul ve lise düzeyi öğrenciler olduğu için, bu çalışmaların içeriğine yalnızca madde bağımlılığı değil; teknoloji bağımlılığı, kumar bağımlılığı, tütün bağımlılığı gibi konular da çalışmaların kapsamına dahildir.

Yeşilay Cemiyeti tarafından geliştirilen Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM) Eğitim Programı, “alkol, tütün, madde, teknoloji ve kumar bağımlılıklarıyla mücadelede sağlıklı yaşam modüllerinden oluşan, başta çocuklar ve gençler olmak üzere toplumun tamamının bu konularda bilgi ve farkındalık düzeylerini arttırmayı amaçlayan birincil önleme programıdır” (Yeşilay 2025). TBM Eğitim Programı Yeşilay tarafından geliştirilmiş ve geliştirildiği 2014 senesinde MEB ile imzalanan ortak protokol ile çalışmalara başlanmıştır.

2014 senesinde geliştirilen TBM Eğitim Programı, Türkiye'nin en yaygın ve kapsamlı bağımlılık önleme programıdır. Bağımlılık alanında uzman akademisyen, hekim, psikolog, okul psikolojik danışmanı gibi alan uzmanları ve öğretmenler tarafından uygulanmaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 72). TBM Eğitim Programı kapsamında Yeşilay, diğer birçok bakanlık, kurum ve kurulaşa da destek vermektedir.

TBM Eğitim Programı çerçevesinde 34.796 rehber öğretmen vasıtasıyla her yıl 10 milyon öğrenci ve 3 milyon yetişkine ulaşılmaktadır. Ülke çapında Halk Eğitimi Merkezleri aracılığı ile yaygınlaştırılarak öncelikle öğrencilere ardından toplum

geneline ulaşacak olan TBM, kurumsal iş birlikleri ile de bağımlılıkla mücadele çalışmalarını genişletmektedir (BMYK 2025).

Birincil önleme programı kapsamında değerlendirilen TBM Eğitim Programı, kişilerin madde ile temas etmeden bilgilendirilmesi ve farkındalıklarının arttırılmasını amaçlamaktadır. Yeşilay ve MEB tarafından 2019 senesinde ortak olarak geliştirilen Okulda Bağımlılığa Müdahale (OBM) Programı, alkol, tütün ya da madde ile tanışmış kişilerin, bağımlı olma süreçlerini yavaşlatma ve geri çevirme müdahalelerini kapsayan, ikincil önleme programıdır. “Bağımlılık, ilk başta bir maddeyi denemek ile başlayan bir süreçte işaret etmektedir. Bu sürecin bağımlılığa dönüşmeden yavaşlatılması, durdurulması ve geriye döndürülmesi yönünden yapılan müdahalelere ikincil önleme denir” (Yeşilay 2025).

OBM Programı, Türkiye’nin ilk ve tek okul temelli müdahale programıdır. Program, ortaokul ve lise öğrencilerinin riskli alışkanlık ve davranış biçimlerini, bağımlılık haline gelmeden önce müdahale ederek önlemeyi amaçlamaktadır (Yeşilay 2025).

OBM Programı sayesinde risk grubundaki öğrencilerin alışkanlık ve davranışları bağımlılığa dönüşmeden önlenmektedir. Bu duruma ek olarak öğrencilerin eğitim sistemi dışına itilmeden kazanılmasına ve bağımlılıkla birlikte gelişen psikososyal sorunlara da destek sağlanmaktadır (BMYK 2025).

Milli Eğitim Bakanlığı ve Yeşilay’ın ortak yürüttüğü bir diğer eğitim programı ise Yeşilay Yaşam Becerileri Eğitim (YYBE) Programı’dır. “YYBE öğrencilerin bağımlılık riskinden uzak bir yaşam sürmesini, olumlu davranış değişiklikleri ve alışkanlıklar kazanmasını, kendini riskli ortam ve durumlardan korumasını sağlayacak etkinliklerden oluşan okul temelli, koruyucu – güçlendirici bir eğitim programıdır” (Yeşilay 2025). “Programın diğer önleme programlarından en önemli farkı sadece riskli öğrenciyi değil, sağlıklı öğrenciyi de odağına alıp risklere karşı güçlendirmeye çalışmasıdır” (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024, s. 75).

Bakanlıklar bünyesinde yürütülen faaliyetleri göz önünde bulundurduğumuzda, ülkemiz, bağımlılık ile mücadele konusunda etkin olarak faaliyet göstermektedir. Her bakanlık, kendi görev ve sorumluluklarının gerektirdiği biçimde ve hedef kitlesine yönelik olarak çeşitli bilgilendirme ve farkındalık eğitimleri, seminerler, konferanslar,

hizmet içi eğitim çalışmaları yürütmektedir. Bu anlamıyla yürütülen çalışmalar oldukça değerlidir.

Ülkemizin madde ile mücadele politikalarının odağı, önleme faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilir. İçişleri Bakanlığı bünyesinde yürütülen faaliyetler, madde ile mücadelenin arz boyutunu oluştururken; diğer bakanlıklar maddeye yönelik talebin önlenmesi hususunda çalışmalar yürütmektedir.

Bilgilendirme ve farkındalık yaratma eğitimleri ile birçok farklı alandan personele, öğrenciye, gence temas edilmesi değerli bir çabayı gösteriyor olsa da bu eğitim programlarının çıktıları üzerine de düşünülmesi gereklidir. Madde kullanımı ve bağımlılığı, insanların hayatının kötüye gitmesinin sebebi olarak ele alınsa da birçok durumda, madde kullanımı ve bağımlılığı neden değil sonuçtur. Bireyin hayatında başka noktalardan kötüye gidişin kaçış noktası olarak madde kullanımına yöneldiğini söyleyebiliriz. “Sosyal problemler çoğunlukla toplum kaynaklıdır ve doğadan kaynaklanmazlar. Sorunlar insan ürünü olduklarına göre, insan faktörünü doğru şekilde harekete geçirmekle sorunların nedenleri ortadan kaldırılabilir, dolayısıyla sorunlar da ortadan kaldırılabilir.” (Çevik, 2022, s.192).

3.3. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ve EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ NARKOTİK SUÇLARLA MÜCADELE DAİRE BAŞKANLIĞININ YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR ve BULGULAR

Bir üst başlıkta Türkiye’de devlet kurum ve kuruluşlarının yürüttüğü çalışmaları ele aldığım halde; İçişleri Bakanlığı bünyesinde Emniyet Genel Müdürlüğü ve Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığının yürüttüğü çalışmalara ayrı bir başlık açma gereği duydum. Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı (NSB), Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) ile ortak çalışmalar yürütmekte ve konuya dair detaylı raporlar yayınlamaktadırlar. Türkiye’deki madde kullanım yaygınlığını görmek ve yakalanan madde miktarlarının ne kadar önemli miktarlarda olduğunu anlamlandırabilmek adına en somut verileri sunuyor olmaları sebebiyle NSB’nin yürüttüğü çalışmalara ayrı bir başlık açtım.

“Türkiye’de uyuşturucu maddeyle mücadele kapsamında görevli Bakanlıklar (İçişleri, Sağlık, Milli Eğitim, Adalet, Ticaret, Maliye, Gençlik ve Spor, Tarım ve Orman, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler) içerisinde, çalışmayla ilgisi bakımından, İçişleri Bakanlığı’na bağlı olan ve Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesindeki Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı tarafından yayımlanan “Türkiye Uyuşturucu Raporları” (TUR) verilerinin incelenmesini gerektirmektedir” (Ateş ve Banazılı, 2020, s.71).

“Ceza kanunumuz, uyuşturucu maddeler deyimini kullandıktan sonra, ayrı bir ceza siyaseti uygulamada yarar gördüğü eroin, kokain, morfin ve esrarı ayrıca düzenlemiştir” (Günel, 1976, s.12). Bu durumun sebebini, TUBİM ve NSB’nin verilerine baktığımızda anlamlandırabiliyoruz: Hem Türkiye’de hem de dünyada en çok yakalanan maddeler, az önce saydığımız maddeler olduğunu elde edilen veriler ışığında görebiliyoruz. Bu maddeler doğal kaynaklarla üretildiği için tarihsel olarak toplumların aşına olduğu maddelerdir. Günümüzde de bu maddelerin yaygınlığının temelini, bu aşinalığa dayanmakta olduğu yorumunu yapabiliriz.

Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı bünyesinde çalışmalar yapan Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), düzenli olarak her sene; yakalanan madde miktarlarını, madde ile ilişkili vuku bulan olayları, madde kullanımı, imalatı ya da satışı ile alakalı suçlardan yakalanan şüpheli sayılarını ve sene içerisinde yürüttükleri projelerin çıktılarını 2006 yılından itibaren ‘Türkiye Uyuşturucu Raporu’ başlığı altında yayınlamaktadır. Bu rapor başlığı altında, mevcut yaklaşımlarını, geliştirdikleri yeni yaklaşımları, Türkiye’deki ve dünyadaki illegal madde trafiğinin ve trendlerinin bir analizini sunmaktadırlar. Kendi yürüttükleri projeleri; NARKOTİM, Alan Denetimi Projesi, NARKONET Operasyonları, Uyuşturucu ile Mücadele Uygulaması (UYUMA) Projesi, Analiz Sistemi Narkotik Ağı (ASENA), Açık Kapı Projesi, Metruk Binalar, Atık Sulardan Uyuşturucu ve Diğer Psikoaktif Maddelerin İzlenmesi Projesi başlıkları altında elde edilen verilerle birlikte paylaşımına sunmaktadırlar. Bunlara ek olarak madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda bakanlıklar bünyesinde yürütülen çalışmalara da yer vermektedirler.

Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı bünyesinde ‘Türkiye Uyuşturucu Raporu’ çalışmalarının dışında; 2020 senesinde ‘Adım Adım Kenevir ve Türevleri’ ve 2022 senesinde ‘Metamfetamin- Türkiye ve Dünyadaki Durumu’ başlıkları ile iki

Çalışma daha yayınlamışlardır. Özellikle esrar ve türevlerinin hem dünyada hem de Türkiye’de çok uzun yıllardır en çok tüketilen maddeler olması; ek olarak en zararsız görülen madde olduğu için kişilerin kolaylıkla yönelebilmesi sebebiyle üzerine düşülmesi önem arz etmektedir. Metamfetamin ise özellikle Türkiye’nin son yıllarda en çok mücadele ettiği maddelerin başında gelmektedir. Dünyada da buna yönelik bir eğilim olsa da özellikle Türkiye metamfetamin ile fazlaca mücadele etmektedir.

Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı bünyesinde yürütülen bir diğer çalışma ise 2020 senesinde yayınlamaya başladığı ‘Narkolog -Madde Kullanıcıları Profil Analizi’ alışmasıdır. Genel bir madde kullanıcı profil analizi sunulmakta ve özel olarak da metamfetamin, eroin ve sentetik kannabinoid (bonzai) kullanıcısı profilleri incelenmektedir. Fakat ne yazık ki veriler nicel bir çalışma bağlamında kalmakta; kullanıcıların -ya da bu çalışma özelinde hükümlülerin- eğitim durumu, ekonomik durumu, demografik özellikleri, aile hayatı gibi belli bir noktaya işaret eden verilerle sınırlı kalmaktadır. Bu noktada madde kullanıcılarının maddeyle kurdukları ilişki, maddeye yükledikleri anlam, günlük hayatta maddeyle ilintili yaşadıkları zorluklar derinlemesine bir biçimde işlense; geliştirilecek yeni politikalar için yol gösterici veri çıktılarını sağlayabilecektir.

İlk olarak Türkiye’de yakalanan madde miktarlarına bakalım.

Tablo 2: Yıllara Göre Madde Yakalama Miktarları

Madde	2021	2022	2023
Esrar	64.100 kg	72.000 kg	99.294 kg
Metamfetamin	5.528 kg	16.210 kg	21.912 kg
Eroin	22.202 kg	7.972 kg	3.314 kg
Kokain	2.841 kg	2.299 kg	2.502 kg
Captagon	13.790.648 adet	23.945.026 adet	13.760.337 adet
Ecstasy (MDMA)	7.618.013 adet	5.050.325 adet	5.227.853 adet
Sentetik Kannabinoidler	2.251 kg	1.056 kg	1.994 kg
Sentetik Ecza/İlaçlar	8.546.901 adet	12.607.432 adet	28.870.284 adet

(Türkiye Uyuşturucu Raporu 2024).

Buradaki veriler ışığında göze çarpan bazı noktalardan bahsedebiliriz. İlk olarak esrar maddesinin hem en çok yakalanan madde olduğunu hem de her yıl yakalanma miktarının artarak devam etmekte olduğunu görüyoruz. Esrarın hafif bir uyuşturucu madde olarak görülmesi hem dünyada hem Türkiye’de çok fazla tercih edilmesine yol açtığını söyleyebiliriz. Fakat bu masum görüntü; esrarın içerisindeki ana etken madde olan ‘tetrahidrokannabinol’ (THC)’nin çok daha güçlü ve kimyasal hali olan sentetik kannabinoidlerin, piyasada alıcı bulmasına yol açtığını da söyleyebiliriz.

Metamfetaminin bu üç yıl içerisinde büyük sıçramalar yaparak artmasını ve aynı süre içerisinde eroin yakalanma oranlarının düşmesini tek bir madde altında inceleyebiliriz. Madde kullanıcıları, tıpkı bir tüketim ağındaki tüketiciler gibi belli maddeler arasında geçiş yapma eğilimi gösterebilmektedirler. Yıllara göre yakalanan

şüpheli sayısındaki birbirine yakın sayılardan anlıyoruz ki aslında belli sayıda madde kullanıcısı, o günün trendlerine göre maddeler arasında geçiş yapma eğilimi göstermektedirler. Birbirine yakın etkiler görmeyi beklediği ya da maddi olarak daha uygun olarak erişebileceği maddeleri, pazarın onlara sunduğu ürün çeşitliliği ile de ilişkili olarak tercih etme eğilimi göstermektedirler.

Bir amfetamin türevi olan captagon yakalanma oranlarındaki bu dalgalanma ise özellikle üretim merkezi olan Suriye'deki siyasi karışıklık ile yakından ilişkilidir. Captagon kaçakçılığı ve üretimi küresel boyutta ele alındığında, üretimin genellikle Yakın ve Orta Doğu coğrafyasında yer alan Suriye, Lübnan ve bu ülkelere göre daha düşük oranda olmak üzere Ürdün'de yoğunlaştığı görülmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu 2024). Çevre ülkelerdeki siyasi karışıklıklar, bir denetim boşluğu yaratmakta ve bu denetimsizlik hali de illegal maddelerin özellikle üretimi için uygun bölgeler haline gelmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu da Türkiye gibi çok komşulu bir ülkeyi, transit bölge haline getirmekte ve olumsuz anlamda etkilemektedir.

Son başlık olarak sentetik ecza/ilaçların son yıllarda yakalanma miktarlarındaki hızlı artışlar ile öne çıkmakta olduğunu görüyoruz. Bu ilaçlar, diğer maddelerden farklı olarak reçeteli ve tedavi amaçlı olarak kullanılan ilaçlar olarak karşımıza çıkmaktalar. Her ne kadar merdiven altı üretim olarak üretimleri de yaygın olsa da temelde tedavi amaçlı ilaçlar olduklarını söyleyebiliriz. Kullanımlarının çok kolay olması ve madde kullanıcıları için görece daha hafif etkiler göstermesi ile günlük hayatın içerisinde çok kolay tüketilebilmesi; bu maddelere de bir yönelimin olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Yıllara Göre Şüpheli Sayısı

Yıl	Toplam Şüpheli Sayısı
2021	294.604
2022	313.786
2023	313.416

(Türkiye Uyuşturucu Raporu 2024).

Tablo 4: 2023 Yılında Yakalanan Şüphelilerin Suç Türlerine Göre Dağılımı

Kullanma amaçlı uyuşturucu madde satın almak/kabul etmek/bulundurmak (TCK m.191)	Uyuşturucu madde imal ve ticareti (TCK m.188)	231 3 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanuna muhalefet	Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma/özendirme (TCK m.190)	329 8 sayılı Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanuna muhalefet
240.341 (%76,7)	68.135 (%21,7)	3.8 99 (%1,2)	898 (%0,3)	143 (—)

(Türkiye Uyuşturucu Raporu 2024)

Tablo 5: 2022 Yılında Yakalanan Şüphelilerin Suç Türlerine Göre Dağılımı

Kullanma amaçlı uyuşturucu madde satın alma/kabul etme/bulundurma (TCK m.191)	Uyuşturucu madde imal ve ticareti (TCK m.188)	231 3 sayılı Kanuna muhalefet	Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma/özendirme (TCK m.190)	329 8 sayılı Kanuna muhalefet
241.821 (77,1)	66.070 (21,1)	4.86 1 (1,5)	707 (0,2)	32 7 (-)

(Türkiye Uyuşturucu Raporu 2023).

Tablo 6: 2021 Yılında Yakalanan Şüphelilerin Suç Türlerine Göre Dağılımı

Suç Türü	Kullanma amaçlı uyuşturucu madde satın alma/kabul etme/bulundurma (TCK m.191)	Uyuşturucu madde imal ve ticareti (TCK m.188)	23 13 sayılı Kanuna muhalefet	Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma/özendirme (TCK m.190)	3 298 sayılı Kanuna muhalefet
Şüpheli Sayısı	224.292 (76,1)	64.694 (22)	5.011 (1,7)	398 (0,1)	209 (0,07)

(Türkiye Uyuşturucu Raporu 2022).

Yıllara göre yakalanan şüpheli sayısında çok büyük oynamalar olmadığını görüyoruz. Yakalanan şüphelilerin suç türlerine göre dağılımlarına baktığımızda da dalgalanmalar olmadığını görüyoruz. Bu üç sene içerisinde suç dağılımının %1'in altında oynamalarla benzer oranlarda kaldığını söyleyebiliriz. Bu durum da bize, madde kullanımı sürecini kapital bir pazar olarak ele aldığımızda; oturmuş bir pazar ilişkileri ağına işaret etmektedir. Belli miktarda madde kullanıcısı, belli miktarda madde satıcısından belli tüketim pratikleri çerçevesinde madde kullanım süreçlerini devam ettirmekte olduğunu görüyoruz. Buradan hareketle de illegal madde trafiğini ve ticaretinin engellemeye çalışmak konunun bir boyutunu teşkil etse de özellikle adli süreçlerin ardından rehabilitasyon ve topluma geri kazandırma süreçlerinin nasıl işlemesi gerektiği sorularına geliyoruz. Bu noktada madde kullanıcılarını yalnızca istatistiki birer veri olarak değil; birer birey olarak görüp, zarar azaltımı politikaları üretmenin daha verimli sonuçlar alınmasında etkili olabileceğini göstermektedir.

“Ancak belirtilmesi gerekir ki; Türkiye Uyuşturucu Raporları çerçevesinde yapılan bu incelemeler sadece kolluk yakalamalarına dayandığından dolayı bu veriler üzerinden Türkiye’de uyuşturucu bağımlılığının arttığını ya da azaldığını öne sürmek mümkün olmayacaktır” (Ateş ve Banazılı, 2020, s. 77). Bu veriler, genel bir madde kullanımı ve bağımlılığı hakkında bir tablo ortaya koysa da elde edilen verilerin dışında, hala çok büyük bir kitlenin varlığı açıkça ortadadır. Bu tablolar, madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda kaba bir resim çizilmesini sağlamakla beraber; maddeye yönelen bireyin, öznel deneyimlerini dışarda bırakmaktadır. Hali hazırda suçlu

davranışı açığa çıkmış bireyler, toplumun genelinden elde etmeye müsait olmayan bir konuda, suçlulukları açığa çıkmış durumlarda daha anlamlı verilere ulaşabilmek adına önemli birer kaynaktırlar. Fakat yine de ortaya koyulan veriler kolluk kuvvetlerinin çalışma performansına ilişkin fikir edinilmesine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır (Ateş ve Banazılı, 2020, s.77).

‘Sosyal problemler resmi kayıtlarda belirlenen kişi sayısından çok daha fazlasını etkiler. Maddenin kötüye kullanılması ve bağımlılık konusunda bu durum daha da karmaşıktır. Sigara, alkol gibi yasal statüdeki maddelerin aşırı yaygınlığı, yasa dışı maddelerin ise kriminal boyutu, rakamların doğru tespit edilmesinin önündeki en büyük engellerdir’ (Çevik, 2022, s. 192). Bu sebeple suçluluğu açığa çıkmış bireylerle yapılacak derinlemesine görüşmeler; madde kullanımı ve bağımlılığının kapsamlı bir biçimde anlaşılabilmesine olanak sağlayacaktır.

3.4. ULUSLARARASI KURULUŞLARIN MADDE KULLANIMI VE BAĞIMLILIĞI HAKKINDAKİ RAPORLARI

Madde kullanımı ve bağımlılığı, tüm devletleri ilgilendiren, uluslararası bir problemdir. Madde kullanımı ve bağımlılığı, temelde bireysel bir problem ya da toplumsal bir kriz gibi görünse de yasadışı madde ticareti, organize suç örgütleri ve terör örgütleri ile olan ilişkisi, yasadışı maddenin imalatı gibi ortaya çıkan yasadışı süreçler; meseleyi, devletlerin kendi başlarına engelleyebilmelerinin önüne geçmektedir. “Genelde tek bir suç gibi görünen uyuşturucu suçu esasen uyuşturucu ekimi, üretimi, nakliyesi, bulundurulması, alışı, satışı ve kullanımı gibi alt gruplarda değerlendirilmekle birlikte, uyuşturucu imalinde kullanılan ve uluslararası sözleşmelerle kontrol altına alınan kimyasal maddeler, uyuşturucudan elde edilen kara paranın aklanması gibi diğer pek çok suçu da içine almaktadır” (TBMM Araştırma Komisyonu 2018, s.172). Bu sebeple uluslararası iş birliğine, karşılıklı bilgi paylaşımına, ortak politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ortak krizi çözmek için uluslararası kuruluşlar; ortak anlaşmalar yürütmekte, yasadışı maddelerin yasal statülerini düzenlemekte, hem toplumların hem de madde kullanan bireylerin aldıkları zararı en aza indirme yönünde yaklaşımlar geliştirmekte ve bu süreçlerden kar ya da çıkar yaratan örgütlerle mücadele etmektedirler. “Bu kuruluşlar, uyuşturucu maddeler konusunda sözleşmelerin hazırlanmasında, kabul edilip uygulanan sözleşmelere yeni

uyuşturucu maddelerin eklenmesinde olduğu kadar, uyuşturucu maddelere karşı savaşta da etken rol oynamaktadır. Denetim mekanizması, üretim, dağıtım, ithal, ihraç, bulundurma, kullanmaya ilişkin salt idari ve cezai tedbirleri de öngörmektedir” (Güenal, 1976, s. 33).

Yasadışı madde ticareti aracılığıyla elde edilen kara paranın çok yüksek miktarlarda olması, suç ve terör örgütlerinin finans kaynaklarının ciddi bir kısmını oluşturmaktadır. Aynı raporda, 2017 senesinde Avrupa Birliği genelinde işlenen suçların üçte birinin yasadışı madde kaynaklı olduğu; Dünya Uyuşturucu Raporlarına göre, dünya genelindeki yasadışı madde trafiğinin finansal hacminin 320 milyar Dolar olduğu; 2016 Avrupa Uyuşturucu Raporuna göre, Avrupa Birliği genelindeki yasadışı madde ticaretinin finansal hacmi ise 24 milyar Euro olduğu belirtilmiştir (TBMM Araştırma Komisyonu 2018).

Yasadışı maddelerle ilişkili bu suçların küresel yapısı, mücadele politikalarının da küresel ölçekte düzenlenmesini gerektirmektedir. Bu sebeple uluslararası iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Yasadışı maddelerle mücadele etmek amacıyla Avrupa Birliği bünyesinde kurulan Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA) ve Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC); hem üye ölkelerin hem de üye olmayan birçok ölkenin katılımlarıyla kapsamlı çalışmalar yürütmektedirler. Yasadışı madde ticaretinin rotalarını belirlemek, dünyadaki madde kullanım trendlerini izlemek, madde imalatı için gerekli hammaddelerin ticaretini kontrol altına alabilmek gibi ortak sorunlarla mücadele edebilmek için ölkeler, etkin katılım ve iş birliğine ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle Avrupa’dan Afganistan, İran, Suriye gibi ölkelere giden yasadışı madde imalatı için gerekli hammaddeler; bu ölkelerden de imal edilmiş yasadışı maddelerin Avrupa, ABD, İngiltere gibi ölkelere ticareti bütün ölkelerin ortak bir sorunudur. Madde bağımlılığı görünürde bireysel bir problem ya da toplumsal bir pandemi gibi görülse de madde kullanımı ve bağımlılığının arkasındaki bu uluslararası süreçler bizlere uluslararası iş birliğinin gerekliliğini göstermektedir.

3.4.1. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), madde kullanımı ve bağımlılığının yarattığı fizyolojik ve psikolojik hasarların anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası kuruluşlara ve devletlere, tıbbi danışmanlık görevi üstlenmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kanuni bir yasağa tabii olsun veya olmasın, psikoaktif maddelerin tümüyle ilgilenebilen yegane kuruluştur (Meclis Araştırma Komisyonu 2008 s.244). DSÖ'nün sahip olduğu bu hareket alanı, maddelerin yaratabileceği etkilerin tarafsız bir biçimde ele alınabilmesini sağlamaktadır. İlaç endüstrisinin üzerinde çalıştığı yeni bir ilacın, olası kötüye kullanımına bağlı olarak ilk etapta öngörülemeyecek risklerinin tespit edilmesinde veya piyasadaki mevcut ilaçlardan nasıl kötüye kullanım biçimleri yaratılabileceğine dair bilimsel çalışmalar yürütmektedirler. Bu anlamda DSÖ, önleme politikaları bağlamında oldukça önemli bir veri kaynağıdır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün çalışmaları arasında; madde kullanımının olumsuz sağlık ve sosyal etkilerinin azaltılması ve önlenmesi, yasadışı maddelerin tıbbi olmayan kullanımının azaltılması, Birleşmiş Milletlere kontrol edici görevini yerine getirebilmesi için gerekli tıbbi bilgilendirmeleri yaparak tavsiyelerde bulunması vardır (Meclis Araştırma Komisyonu 2008 s.244). Diğer bir deyişle DSÖ, bağımlılık yapan maddelerin tıbbi ve bilimsel değerlendirmelerini yapmakta ve konuyla ilgili komisyonlara tavsiyelerde bulunmaktadır.

Madde kullanımı ve bağımlılığı, dünyanın neredeyse her bölgesinde görülen ortak bir sorundur. Fakat her bölge kendi içerisinde, kendine özgü sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu sebeple ortak bir çözüm önerisi sunmak her zaman kolay olmamaktadır. Bu türden sorunları gidermek için DSÖ bünyesinde kurulan Avrupa Bölge Ofisi, bağımlılık yapıcı maddelerin tedavisi, halk sağlığı modellerinin geliştirilmesi ve rehabilitasyon süreçleri gibi konularda Avrupa Birliği üye ülkeleri ile birlikte çalışmaktadır.

DSÖ/Avrupa Bölgesi, özellikle HIV/AIDS ve hepatit gibi madde kullanımına bağlı enfeksiyöz hastalıkların prevelansındaki ve madde kullanımı ilişkili ölümlerin sayısındaki artış nedeniyle riski en aza indirmek amacıyla yapısal ve kontrollü

programların geliştirilmesini desteklemektedir (TBMM Araştırma Komisyonu 2008 s.245).

3.4.2. Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA)

Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA), 2 Temmuz 2024 tarihinde bir isim değişikliğine giderek, Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA) ismini almıştır. Avrupa Parlamentosu ve Konseyi, gittikçe karmaşık bir hal alan ve hızla değişen uyuşturucu olgusuna uyum sağlamak amacıyla (EUDA internet sitesi) yayınladıkları yönetmelikler aracılığıyla kendisini güncel tutmayı amaçlamaktadır. EUDA, yeni ismiyle beraber daha kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşım geliştirmeyi hedefleyen yeni misyonlar da benimsemiştir. EUDA internet sitesinden yaptığı açıklamada: ‘Yeni yetki, ajansa yasa dışı uyuşturucularla ilgili mevcut ve gelecekteki zorlukları ele almada gerekli görevleri yerine getirmesi için önemli ölçüde daha fazla güç sağlıyor. Mevcut gerçekliğe uyarlanmış daha proaktif bir görev alanıyla yeni EUDA, bu alanda ortaya çıkan sorunların ele alınmasında AB ve Üye Devletleri desteklemek konusunda daha donanımlı hâle gelecektir. Bu, üç temel alanda gerçekleşecektir: daha iyi müdahaleler için izleme, hazırlılık ve yetkinlik gelişimi.’ beyanıyla, kurumun yeni dönemini açıklamıştır (https://www.euda.europa.eu/about/euda-2024_tr).

Aşağıda TBMM Araştırma Komisyonu ve Türkiye Uyuşturucu Raporu’ndan yaptığım alıntılarda, EMCDDA ismiyle yapılan tanımlamaları, raporların 3 Temmuz 2024 tarihinden önce hazırlanması sebebiyle; bu isimlendirmeyi değiştirmeden almayı uygun gördüm. Kendi yorumlarımda ise kuruluşun güncel ismi olan Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA) ismini kullandım.

“Küresel uyuşturucu sorununu ele almak için sağlam ve sağlıklı, bilimsel bilgi elde etmek hayati önem taşımaktadır. Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA), bu gibi bilgileri sağlamak ve Avrupa’nın uyuşturucu sorunlarının niteliğini anlayarak bunlara daha iyi yanıt vermesine yardımcı olmak üzere 1993’te kurulmuş bir Avrupa Birliği kurumudur. Misyonu, özellikle AB ve Üye Devletleri’ne ‘uyuşturucular ve uyuşturucu bağımlılığı ile bunların sonuçları hakkında Avrupa düzeyinde gerekli, objektif, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi’ temin etmektir” (TBMM Araştırma Komisyonu s.175).

“EMCDDA, AB ve Üye Devletleri’ne Avrupa’nın uyuşturucu sorunlarına dair bir genel bakış ve uyuşturucu tartışmasını desteklemek üzere sağlam bir kanıt temeli sunmaya çalışmaktadır. 27 Avrupa Birliği ülkesi ile Norveç ve Türkiye dahil üye ülke sayısı toplam 29’dur” (Türkiye Uyuşturucu Raporu 2024).

EUDA, Avrupa Birliği üye ülkelerinden ve Norveç ile Türkiye’den gelen veri setleri ile güncel olarak madde kullanımı ve bağımlılığı hakkındaki trendleri takip etmektedir. Esrar, kokain, sentetik uyarıcılar (amfetamin türevleri, metamfetamin vd.), MDMA, eroin ve türevleri, Yeni Psikoaktif Maddeler (NPS), hakkında katılımcı ülkelerden aldıkları veriler ile sadece yakalanma miktarları bağlamında değil; madde kullanıcısına verdiği zararlar, tedavi olanakları, bu maddelerin barındırdığı bireysel ve toplumsal riskler gibi konularda raporlar hazırlamaktadırlar. Bu raporlar aracılığıyla ülkeler arası yaklaşımları ortaya koymakta ve yeni mücadele yöntemleri üzerinde tartışmaktadırlar.

EUDA, aynı zamanda kullanılan maddelerin artış ve azalış oranlarına göre madde kullanımı trendlerini anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bir maddenin belirgin bir şekilde kullanımının azalması; o maddenin imal edildiği coğrafyanın siyasi karışıklıklarıyla, maddenin ticaret rotalarıyla alakalı değişimlerle ya da madde imalatında kullanılan ön maddelerin tedarikinde ortaya çıkan sorunlarla alakalı olabilmektedir. Bir maddenin kullanımının azalması; bir başka maddenin trend olmasıyla sonuçlanmaktadır. Küresel ölçekte madde kullanıcısı sayısı azalmamakla beraber; madde kullanıcıları başka maddeler kullanmaya devam etmektedirler. Bu değişen trendleri anlamak, büyük ölçekli yasadışı madde trafiğini anlamlandırmak noktasında önem kazanmaktadır.

Yasadışı madde pazarının küresel ölçekte sürekli yeni maddeler ortaya çıkarması; her yıl düzenlenen bu raporların önemini arttırmaktadır. Yeni bir maddenin üretilmesi, yeni riskleri beraberinde getirmektedir. Madde kullanıcıları için yeni madde, merak ve heyecan yaratsa da etkileri daha yıkıcı olabilmektedir.

EUDA, kullanılan maddelerin ve türlerinin tespitinin ötesinde; madde kullanımına bağlı ölüm oranları, madde kullanımı ile bulaşan hastalıklar, madde kullanıcılarının gördükleri zararları azaltıcı yaklaşımlar konularında da çalışmalar yürütmektedirler.

EUDA'nın ifadesiyle hazırladıkları bu raporlar, “Yasa dışı uyuşturucu kullanımı, ilgili zararlar ve uyuşturucu tedarikine odaklanan rapor, bu konuların yanı sıra özel uyuşturucu tedavisi ve temel zarar azaltımı müdahalelerine dair kapsamlı bir ulusal veri seti de içerir.”

3.4.3. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC)

“Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC), sınır aşan suçlar ve yasadışı uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede etkin uluslararası iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesi ve ilgili BM Sözleşmelerinin üye devletler tarafından kuramsal ve işlemsel düzeyde uygulanmasının kolaylaştırılması konularına odaklı olarak merkezi Viyana’da olmak üzere, sayısı elliye ulaşan saha ofislerince yürüttüğü projeler aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmektedir” (TBMM Araştırma Komisyonu 2018, s.173).

UNODC bünyesinde kurulan; Uyuşturucu Maddeler Komisyonu (UMK), Yakın ve Orta Doğu Yasa Dışı Uyuşturucu Ticareti Alt Komisyonu (OYUTAK), Uyuşturucu Madde Kaçakçılığıyla Mücadele Eden Ulusal Kuruluş Bölüm Başkanları (HONLEA), Paris Paketi İnisiyatifi, Uluslararası Narkotik Kontrol Kurulu (INCB) komisyonlar ve kurullar, devletler arası koordinasyonu, yeni kuramsal yaklaşımların üretilmesini, mevcut politikaların denetimini, toplanan verilerin değerlendirilmesini sağlamaktadırlar.

UNODC'nin çalışmalarının kapsadığı alan oldukça geniştir. Dünyanın her yerindeki yasadışı maddeler ile alakalı süreçlerle mücadele etmektedir. Bu sebeple bölgesel olarak saha ofisleri kurarak madde ile alakalı süreçleri yakından takip etmektedir. Avrupa ve Batı/Orta Asya, Afrika ve Orta Doğu, Latin Amerika ve Karayipler, Brezilya, Meksika, Orta Amerika ve Karayipler, Güneydoğu Asya ve Pasifik ve son olarak Güney Asya saha ofisleri ile madde ile alakalı süreçleri, bölgesel politikalar çerçevesinde geliştirmektedirler.

UNODC kurulduğu günden bugüne -1997 yılından itibaren- her yıl Dünya Uyuşturucu Raporu başlığı ile sene içerisindeki yakalanan madde miktarları, yasadışı maddelerle ilişkili yaşanan olayları, yeni gelişmeleri periyodik olarak paylaşmaktadır.

UNODC yukarıda da belirttiğim gibi dünyanın birçok bölgesinden, saha ofisleri aracılığı ile veri toplamaktadır. Bu sebeple ortaya çıkan veri seti, bir hayli hacimli ve detaylı istatistikler sunmaktadır. Bu çalışma bağlamında, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durumu anlamlandırabilmek adına Avrupa merkezli verilere göz atmayı ve Türkiye'nin Avrupa'ya göre nasıl bir konumda olduğunu anlamlandırmanın yeterli olduğunu düşünmekteyim.

UNODC'nin 2024 yılında yayınladığı Dünya Uyuşturucu Raporu'nda Avrupa ve Türkiye ile ilgili istatistikleri aşağıda görebiliriz.

Tablo 7: 2024 Yılında Avrupa'da Yakalanan Maddelerin Miktarları (kg)

Madde Türü	Miktar
Esrar Türü Uyuşturucular	41,923,570 kg
Kokain Türevleri	1,297,416 kg
Opioidler, Eroin vb.	261,544 kg
Öncül Maddeler (uyuşturucu üretiminde kullanılan kimyasallar)	176,266 kg
Amfetamin Türevleri	168,748 kg
NPS (Yeni Psikoaktif Maddeler)	76,412 kg
Yatıştırıcılar ve Sakinleştiriciler	46,595 kg
Ecstasy Türevleri	29,415 kg
Halüsinojenler	3,721 kg
Diğer Uyuşturucu ve Maddeler	3,440 kg

(UNODC, Dünya Uyuşturucu Raporu, 2024)

Aynı raporda ülkelere göre dağılıma baktığımızda ise aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 8: 2024 Yılında Avrupa Ülkelerine Göre Yakalanan Maddelerin Miktarları (kg)

Ülke	Miktar
Türkiye	34,865,460 kg
İspanya	4,069,454 kg
Hollanda	933,165 kg
Fransa	725,442 kg
İtalya	592,022 kg
Belçika	557,721 kg
Birleşik Krallık	528,552 kg
Ukrayna	222,593 kg
Polonya	164,134 kg
Rusya	154,527 kg

(UNODC, Dünya Uyuşturucu Raporu, 2024)

Son olarak Türkiye’de ve Avrupa’da yakalanan madde miktarlarının yıllara göre değişimine bakabiliriz.

Tablo 9: Türkiye ve Avrupa’da Yıllara Göre Yakalanan Madde Miktarları (kg)

Yıl	Türkiye (kg)	Avrupa (kg)
2018	150,084	2,172,724
2019	4,349,113	5,830,171
2020	11,630,840	13,300,870
2021	7,671,564	9,813,002
2022	11,063,860	12,870,370

(UNODC, Dünya Uyuşturucu Raporu, 2024)

Bu üç tablo bağlamında, Türkiye’nin Avrupa ile kıyaslandığında neden bu denli fazla miktarlarda madde yakalandığını anlayabilmek için; Türkiye’nin coğrafi

konumuna, çevresinde yaşanan politik karmaşalara, doğu ve batı arasındaki gördüğü köprü görevi gibi meselelere bakmak gerekmektedir.

Yukarıdaki verilerdeki yakalanma miktarlarına baktığımızda, Türkiye'nin oldukça fazla bir farkla en çok madde yakalanan ülke olduğunu görüyoruz. Bu durum sadece Türkiye'nin bir güvenlik açığı olarak görülmemelidir. Yakalanan madde miktarlarının bu denli fazla olması, Türkiye'nin coğrafi konumu ile oldukça yakından ilişkilidir. Türkiye Uyuşturucu Raporu'nda da belirtildiği şekliyle: “Ülkemizin uyuşturucu kaçakçılığında halen sıklıkla kullanılan rotalar üzerinde yer alması, tarihsel olarak farklı coğrafyalar arasında yasal ticari faaliyetlerde kullanılan önemli güzergâhların ülkemiz kara, deniz ve hava sınırlarından geçmesi ve suç organizasyonlarının yasa dışı sevkiyatları için yasal ticaret yollarını tercih etmesi, yıldan yıla ülkemizde uyuşturucu ticareti ve kaçakçılığında yeni trendlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır” (Türkiye Uyuşturucu Raporu 2024). Madde ticaretinin bu sınır ötesi hareketliliği, ülkelerin tek başlarına başa çıkabilmelerinin önüne geçmektedir. Bu sebeple daha önce de sıklıkla değindiğimiz gibi, uluslararası iş birliği oldukça hayati bir öneme sahiptir.

Sınırları aşan bu küresel şebekelerden etkilenen tek ülke Türkiye değildir. Fakat Türkiye, yasadışı madde imalatında kullanılan ön maddelerin batıdan doğuya ulaştırılması; doğuda üretilen yasadışı maddelerin ise batıya ulaştırılması sürecinde coğrafi konumu sebebiyle tam bir transit ülke konumunda yer almaktadır.

Sınır komşuları ve bu bölgelerde yaşanan siyasi düzensizlik, terör örgütlerinin madde üretimi ve ticareti yapmasını kolaylaştırmakta ve bunun sonucunda da Türkiye, transit ülke konumuna gelmektedir. “Suriye’de 2011 yılından bu yana devam eden istikrarsız ortamın Captagon başta olmak üzere amfetamin tipi uyarıcıların bölgesel uyuşturucu pazarlarına etkisi, 2022 yılında Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında başlayan savaşın Kuzey Rotası başta olmak üzere geleneksel uyuşturucu rotalarına etkisi ve alternatif rota arayışlarına sebep olması, son olarak Ağustos 2021’de Taliban’ın Afganistan’da ülke idaresine el koyması, akabinde 2022 Nisan ayında ülke genelinde her türlü yasa dışı uyuşturucu ekimi ve üretimine yönelik ilan edilen yasağın küresel eroin pazar ve rotalarına etkisi göz önüne alındığında bölgesel çatışma ve istikrarsızlıklar uyuşturucu kaçakçılık trendlerine etkisinin yakından izlenmesi ve tedbir alınması gereken bir durumdur” (Türkiye Uyuşturucu Raporu 2024, s. 15).

Küresel çapta yaşanan politik gelişmelerin, madde ticaretini doğrudan etkilediğini söyleyebiliriz. Bu türden siyasi karışıklıklar, ortaya çıkan denetim ve güvenlik zafiyetleri sebebiyle suç örgütleri için büyük faydalar sağlamaktadır. Suç örgütleri, yaşanan politik karışıklıklardan faydalanmaya çalışmakta; bu karışıklıklara bağlı olarak önlerine çıkan engellerde ise yeni rotalara yönelmektedirler.

“Türkiye coğrafi konum olarak narkotik madde üretim merkezlerinden biri olan Altın Hilal Bölgesi’ne komşu olup; bu bölgede üretilen uyuşturucunun Avrupa’ya pazarlanması aşamasındaki rotanın kilit noktasında yer almaktadır. Bu güzergâha, “Balkan Rotası” adı verilmektedir ve bu rota uyuşturucu trafiğinin en yoğun yaşandığı rotadır. Belirtilen nedenlerle, Avrupa uyuşturucu pazarına sevk edilen uyuşturucunun %80’inin Türkiye üzerinden aktarıldığı ifade edilmektedir” (UNODC, 2016:13-aktaran Çalışkan). Çalışkan’ın çalışmasında UNODC’den aktardığı bu paragraf, Türkiye sınırlarının dışında gelişen ama devamında Türkiye’yi içerisine alan karmaşık süreçlere işaret etmektedir. Türkiye’nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, yasadışı madde ticareti için uygun bir liman görevi görmesine sebebiyet vermektedir. Ek olarak doğuda üretilen maddenin batıya ulaşması sürecinde birçok rotanın üzerinde kalmaktadır.

Yasadışı madde üretimi ve ticaretinin yarattığı kayıt dışı para ve bu ekonomik kazanımın organize suç ve terör örgütlerine sağladığı güç; karmaşık ve birbiri içerisine girmiş suç yapıları yaratmaktadır. Uluslararası kuruluşlar bu suç yapıları ile mücadele etseler de üstesinden gelmek mümkün görünmemektedir. “Bu aşikâr duruma karşı Birleşmiş Milletler nezdinde uluslararası stratejiler geliştirilmeye çalışılsa da tam ve etkili bir uzlaşma ve mücadeleden söz etmek mümkün değildir. Yerel karışıklıklar (Afganistan gibi), hükümetlerin güç ve iktidar boşluğu (Kolombiya gibi), bölgesel sorunlar (Ortadoğu gibi) uluslararası kuruluşların etkinliğinin zayıf olması ve uyuşturucunun devasa ekonomik boyutu, dünya üzerinde işleyen uyuşturucu ticaretinin engellenememesinde önemli faktörlerdir” (Çevik, 2022, s. 190-191).

UNODC’nin Dünya Uyuşturucu Raporlarına daha derin bir okuma yapmak, yakalanan madde türlerinin yıllara göre değişimlerini analiz etmek, dünya genelindeki madde kullanım trendlerinin değişimlerini okuyabilmek adına verimli sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Bu çalışma özelinde, bu türden bir derin okumanın gerekli olmadığını düşünmekle birlikte; dünya genelinde yakalanan maddelerin kilogram bazında bir

azalma görülmemesi, bazı dönemler bir türden maddenin önemini yitirmesi ve yerine başka bir maddenin yükselişe geçmesi gibi paternleri çözümlemek, uluslararası üretim ağlarını anlamlandırmak ve bölgesel karışıklıkların yasadışı madde ticareti üzerindeki etkisini görmek adına oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak DSÖ, EUDA ve UNODC'nin raporlarına bir bütün halinde baktığımızda bazı yorumlarda bulunabiliriz. DSÖ'nün çalışmalarında, madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda, özellikle sağlık bağlamında çalışmalar yürütmekte; kuruluşlara ve devletlere, önleyici sağlık hizmetleri, ortaya çıkabilecek yeni bağımlılık riskleri gibi konularda destek ve danışmanlık verdiğini görmekteyiz. EUDA raporları, madde kullanıcıları arasında yayılan bulaşıcı hastalık vakaları, madde kullanımına bağlı aşırı doz ölümleri, toplumun ve madde kullanıcılarının madde etrafında gördükleri zararlar gibi konularda zarar azaltımı kavramı ışığında düzenlenmektedir. UNODC raporları ise özellikle madde imalatı ve ticareti konularında kapsamlı veriler sunmaktadır. Organize suç örgütleri ve terör örgütlerinin yasadışı madde üretiminden ve ticaretinden elde ettikleri kara para; bölgesel karışıklıklara bağlı yeni ticaret rotalarının tespiti; tüm dünyadaki yakalanan yasadışı madde miktarları gibi sorunlar çerçevesinde, güvenlik temelli bir yaklaşım sergilemektedir. Bu açıdan baktığımızda bu üç uluslararası kuruluş; DSÖ temelinde sağlık problemleri, EUDA temelinde sosyal problemleri, UNODC temelinde güvenlik problemleri etrafında, madde kullanımı, bağımlılığı, imalatı, ticareti konularında bütünlükçü bir tablo sunmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MADDEYE, MADDE KULLANICISINA ve BAĞIMLISINA YÖNELİK ÜRETİLEN SÖYLEM TÜRLERİ

“Her nerede kurallar konulur ve uygulanırsa orada, bu yönde girişimde bulunan bir bireyin ya da grubun olası varlığının farkında olmalıyız. Bu kişilerin ya da grupların etkinliklerine uygun isim *ahlaki girişimdir*; çünkü girişimde bulundukları şey, toplumun ahlaki yapısının yeni bir parçasının, yani yeni bir doğru ve yanlış esasının inşa edilmesidir” (Becker, 2021, s. 178). Becker’ın bahsettiği ahlaki girişim, dil temelinde şekillenen devamında ise söylemin gücü ile topluma yansıyan bir süreç işaret eder. Ahlaki girişimler, denetim ya da otorite ile ve/veya ekonomik ve sosyal yaptırımlarla kendisini gösterse de bu güç ilişkisinin zeminini dil ve söylem oluşturur. Dil canlı bir formdur. Bu sebeple tarihsel süreç içerisinde sürekli bir dönüşüme uğrar; doğru ve yanlış sürekli değişir. Fakat mevcut toplum için bu doğru ve yanlışlar katı sınırlara sahiptir; bu sınırlar, doğrular ve yanlışlar üzerinden ahlaki normlar kurar; biz ve onlar ayrımını yaratır.

Toplumlar için bu biz ve onlar ayrımı işlevseldir. Sürekli bir değişim içerisinde ilerlese dahi yeni biçimlerde biz ve onlar ayrımını sürdürmeye devam eder. “Söylemin düzeni kapalı ya da katı bir sistem değildir, tersine, güncel etkileşimler içerisinde gerçekleşenler tarafından riske atılan, açık bir sistemdir” (Fairclough, çev. Çoban, 2003, s. 176). Madde kullanımına yönelik üretilen söylemin tarihselliğine baktığımızda, çok çeşitli biçimlerde ele alındığını, bugün madde kullanımı ve bağımlılığı hakkında kabul ettiğimiz söylemlerin yüz sene öncesi ile örtüşmediğini görebilmekteyiz. Denetim mekanizmaları, tıbbi gelişmeler, sosyal ve siyasal alanların geçirdiği dönüşümler gibi birçok nedenin, geliştirilen söylemler üzerinde etkili olduğunu kabul etmekle birlikte; bugün çok katı sınırlara sahip olduğunu düşündüğümüz maddeye yönelik söylemlerin çok çeşitli sebeplerle değişebildiğini söyleyebiliriz.

Madde kullanımı ve bağımlılığı, tek tek çeşitli yasadışı maddelerin türlerinin ya da fiziksel ve psikolojik etkilerinin dışında hem kullanıcı hem toplum hem de kurum ve kuruluşların nezdinde bir söylem biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada üretilen söylem, maddelerin kendisinden bağımsız, onlara yüklenilen anlam üzerinden şekillenmektedir.

“Söylemlerin fonksiyonları bilgi, güç, iktidar, hakimiyet, otorite ve kontroldür ve bütün bunlar, dilde varlık kazanır. Bilginin dildeki kullanımı, gücün dildeki kullanımı, ideolojinin dildeki kullanımı, birer dil eylemidir ve bunların fonksiyonelliği, ancak bir söylem içinde anlamlı hale gelir” (Sözen, 2017, s. 10). Söylemin belirleyiciliği, söylemi üreten aktörlerin, iktidar etkisi ve gücü ile paralel olarak gündelik hayatta hissedilmektedir. Madde bağımlılığı gibi bir konuda, madde bağımlısı birey, iktidar ve güçten uzakta olduğu için onun üzerine yöneltilen söylem, madde kullanıcısının çevresini kuşatmaktadır. Fakat bu tek taraflı bir süreç değildir. Madde kullanıcısı da kendi söylemini üretir. Bazen kendi grubunun içerisindeki dinamikleri belirleyici söylemler üretir; bazen kendini topluma karşı aklayacak söylem biçimleri geliştirebilir. Her bir söylem, nihayetinde, Edibe Sözen’in belirttiği gibi bilgi, güç, iktidar, hakimiyet, otorite ve kontrol mekanizmalarını barındırır ve bu sayede anlam kazanır.

“Söylemi anlaşılabilir kılan, anlatım/ ifade ve beyanların nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıktıkları, söylemleri kullanan söylem aktörlerinin kimliğidir. Daha sağlam bir ipucu vermek gerekirse, söylemi anlaşılabilir kılan, onu kullanan aktörler ya da faillerdir” (Sözen, 2017, s. 10). Bu anlamıyla söylemler, zaman ve mekan ile ilişkilidir. Madde kullanımının tarihsel olarak geçirdiği anlam dönüşümüne baktığımızda, zaman ile söylemin ilişkisini görebilmekteyiz. Önceleri ilaç olarak kullanılan, yer yer kutsiyet atfedilen maddeler; günümüzde en büyük tabulardan birisi halini almıştır. Bu dönüşümün birçok haklı gerekçesi olsa da yaşanan anlam değişimi, bize söylemin zamanla olan ilişkisini göstermektedir. Söylem, aynı zamanda mekanla da ilişkilidir. Aynı mekan üzerinde farklı grupların üreteceği söylem, birbirlerinden oldukça farklı olacaktır. Mekan, temelde ortak bir noktaya işaret etse de farklı grupların onu algılama biçimi, kendi iç dinamikleri etrafında şekillenmektedir.

Toplum ve resmi kurumların bakış açısından baktığımızda, bir madde kullanıcısının hangi maddeyi kullandığı çok da önemli değildir. Bu noktada madde

kullanıcısı, bir tür bağımlılık söylemi içerisinde anlam kazanır ve bireysel olarak kendi kimliğini kaybeder. Madde kullanıcılarının tarafından baktığımızda ise kendilerini bağımlı olarak görebilmekle beraber; hangi maddeyi kullandıkları onlar için önemlidir. Madde kullanıcıları için tek bir anlam biçimi yoktur. Bazı maddeleri kullanırlar bazılarını reddedebilirler. Bu noktada kendi bireysel kimlikleriyle alakalı çeşitli parçalar taşırlar. Kendi içlerinde madde kullanımını rasyonalize edebilirler ya da bazı ‘kullanılmaması’ gereken maddeleri kullanan kullanıcılar için bir bağımlı söylemi üretebilirler.

Madde kullanımı olgusunun kendisi, birçok söylem türü tarafından kuşatılmış ve sürekli olarak anlam değişimine maruz kalabilmektedir. Madde kullanımı ve bağımlılığı, sosyal ve siyasi süreçlerden etkilenmekte, mekânsal ve tarihsel olarak yeniden üretilmekte, madde kullanıcısının kendi perspektifinde farklı anlamlar kazanmakta ve toplum gözünde uzak durulması ya da korunulması gereken damgalayıcı ve dışlayıcı biçimlerde anlam kazanmaktadır. “Dil pratikleri olarak söylemler, düzenlilikler, çelişkiler, kışkırtmalar, mücadeleler, baskı, açığa çıkma, özgürleşim, müzakere, uyum, çatışma, vs. gibi birtakım sosyal durumlara; daha doğrusu sosyal bağlamlara ilişkindir. Söylem, doğal olarak süre giden etkileşim ve iletişim ortamlarında mevcudiyet kazanır” (Sözen, 2017, s. 11). Her durumda üretilen söylem biçimi, kendi içerisinde bir anlam ifade etmekte ve günün sonunda elimizde madde kullanımı ve bağımlılığı anlamına gelen bir olgu yaratmaktadır.

“Toplumsal eylemin bir kısmı olarak söylem, türler oluşturur. Türler, göstergesel biçimde, eylemin, toplumsal yaşam üretmenin farklı yöntemlerindendir... Söylemler esas olarak sabitlenmiş toplumsal yaşamın farklı temsilleridir. Farklı olarak konumlandırılmış toplumsal aktörler toplumsal yaşamı değişik şekillerde ve değişik söylemlerde ‘görür’ ve temsil eder” (Fairclough, çev. Çoban, 2003, s. 175). Bu söylem türlerini üreten toplumsal aktörler, her ne kadar farklı türden söylem biçimleri üretseler de aynı topluluğun üyesidirler. Bu sebeple söylemleri üreten aktörler, kristalize bir biçimde birbirlerinde ayrı görülemezler. Toplumsal yaşam, yalnızca siyah ve beyaz alanlardan değil; daha geniş bir biçimde gri alanlardan oluşur. Siyah ve beyaz alanlar söylemleri temsil ederken; gri alanlarda söylemi üreten aktörler vardır. Söylemler, bireyin nasıl düşünmesi gerektiğine dair bir perspektif sunar; bireyin toplumsal yaşamda kaybolmamasını sağlayan tutunma noktaları yaratır. Bu düşünce bulutlarının

sınırları nettir ve bireyden bir ya da birkaç söylem türünü tutarlı bir biçimde benimsemesi beklenir. Fakat bu kolektif bilinçten uzaklaşıp daha yakından baktığımızda, yani bireyin kendi düşüncelerine yaklaştığımızda, bireylerin kafalarının daha karışık olduğu, hatta kendileriyle çelişebildikleri gri alanlara ulaşırız.

Üretilen söylemlerin her biri aynı oranda kabul görmez. Söylemi üreten aktörler, bu söylemi kabul edenler ve söyleme karşı çıkanlar vardır. Ya da bazı durumlarda söylem, kendi kendini var eder -bu çalışma özelinde tarihsel ve mekansal söylemler gibi- ve kendi içerisinde bir tartışma halinde meselenin tüm taraflarını içerisinde barındırır. “... Bu düzenlenişin bir yönü egemenliktir: anlam üretmenin bazı biçimleri özgün bir söylem düzeninde baskındır ya da anaakım(sal)dır, diğerleriyse marjinal, muhalif ya da ‘alternatif’ tir” (Fairclough, çev. Çoban, 2003, s.175). Eğer ki söylem, dezavantajlı gruplar etrafında şekilleniyor ise -bu çalışmada olduğu gibi- egemen söylemler ve aktörler çok baskın olabilmektedir. Dezavantajlı noktada kalan gruplar kendi söylem biçimlerini açıkça belirtmekten, toplumdan ya da kurumlardan ihtiyaç duydukları yardımları istemekten ya da konunun bir de kendi perspektiflerinden ele alınmasını talep etmekten mahrum kalabilmektedirler.

Söylemin yarattığı tüm bu anlam kümeleri, konunun muhatabı aktörler tarafından, aynı konu etrafındaki farklı yorumlamalar ile şekillenmektedir. Bu çalışma bağlamında, madde kullanımı ve bağımlılığı meselesi, konuya dahil aktörler tarafından, -madde kullanıcı ya da bağımlısı birey, toplumun bizatihi kendisi ve resmi kurum ve kuruluşlar- her birinin kendi söylem biçiminde anlam kazanmaktadır.

Tarihsel söylem, içinde bulunduğumuz dönemden bağımsız olarak bir ifade biçimi yaratır ve yaşanan dönüşümün izini sürmemize olanak sağlar; kriminal söylem, konunun yasal temellerini belirlemekle beraber, resmi kurum ve kuruluşların konuya dair tutumlarını yansıtır; damgalayıcı söylem, toplum tarafından madde kullanıcısı bireye yönelik olarak ya da madde kullanan grubun içerisinde bireyin kimliğini örseleyici bir biçimde kendisini gösterir; rasyonalize edici söylem, madde kullanıcılarının kendilerine yönelik geliştirdikleri mekanizmalara işaret eder; destekleyici söylem, yine temelde resmi kurum ve kuruluşların görüşlerini yansıtmakla beraber, iyileşme ve rehabilitasyon süreçlerini kapsayan farklı türden bir sürece işaret eder; mekansal söylem, mekanın kendisi üzerinde şekillenen ve konuya dahil tüm aktörlerin kendi söylemini geliştirebilecekleri bağımsız bir alanı ifade eder;

hakim söylem, tüm bu söylem türlerinin sonunda, toplumun bilinçdışında içselleştirilmiş bir biçimde var olan anlama işaret eder.

4.1. TARİHSEL SÖYLEM

“Cinselliğin -yani XIX. yüzyılda özgül bir hakikat alanı olarak işlerlik göstermiş olan şeyin- tarihi, öncelikle bir söylemler tarihinin bakış açısından hareketle oluşturulmalıdır” (Foucault, 2007, s. 57). Foucault’un Cinselliğin Tarihi (2007) çalışmasında vurguladığı söylemlerin tarihselliği, herhangi bir türden söylemi tartışırken tarihsel patikaları takip etmenin önemini göstermektedir.

Madde kullanımı, tarihin her döneminde izleri görülebilen bir olgudur. Tarih boyunca insanlar, dini ritüellerde, tedavi amaçlı ya da sadece keyif verici maksatlı madde kullanımında bulunmuşlardır. Madde kullanımının tarihine baktığımızda binlerce yıl öncesine kadar gidebiliriz. “Bilinçli bir şekilde üzüm fermentasyonu ve buradan alkol elde edilmesine yönelik ilk veriler M.Ö. 6000’lerde bugünkü Ermenistan bölgesinde gerçekleşmiştir” (Uzbay, 2009, s. 5). “Milattan altı bin sene kadar önce Mezopotamya’da Sümerler’e esrar ve afyon yabancı değildir. Ayrıca tedavide kullandıkları, o zamandan kalma taş tabletlerden anlaşılmaktadır. Hatta afyon ve esrarın hem yetiştirilmesini hem de uyuşturucu etkisini tarihte ilk bilenlerin Sümerler olduğu kabul edilebilir” (Günel, 1976, s. 30).

“İnsana uyuşukluk hali veren maddelerin kullanımı ile ilgili tarihsel süreçte dönem dönem farklı toplumsal bakışın hakim olduğu görülmektedir” (Demirel, 2022, s. 605). “Bu bakış açılarına göre de toplumların uyuşturucu madde kullanımını bazen sorun olarak gördüğü bazen de “normal” bir durum olarak kabul ettiği bilinmektedir” (Köksal, 1987). Fakat madde kullanıcılarına yönelik sosyal ve hukuki yaptırımların kaynaklarına baktığımızda, daha çok siyasi ve politik dönemlerdeki hareketliliklerden etkilendiğini görmekteyiz. Burada 1839-1842 yılları arasında İngiltere öncülüğündeki batılı devletler ile Çin’in arasında yaşanan afyon savaşlarından bahsedebiliriz. İngiltere ve diğer Batı ülkelerinde yasak olan afyon ticareti, Çin’de henüz bir yasal sürece bağlanmadığı için yapılabilirdi. “İngilizlerin, Hindistan’da bir şirket kurup Çin’e bol miktarda afyon ihraç etmesi ile durum değişti. Kısa bir süre sonra, Çin’de afyon kullananların oranı %25-27’lere yükseldi. Her yıl afyon kullanımı nedeniyle ölenlerin sayısı binleri buldu” (Günel, 1976, s. 31). Çin hükümeti afyonun insanlar

üzerindeki yıkıcı etkilerini gördükten sonra afyon ticaretini engellemek istedi. Fakat Çin'e yılda dört milyon kiloya yakın afyon satan İngilizler bu derece karlı bir işe son vermek istemediler (Günel, 1976, s. 31). Çin'deki afyon ticaretini yapan İngiliz tüccarların baskısı ile İngiliz Devleti, Çin ile bir savaşa girdi ve afyon ticaretinin devam etmesini sağladı. Bu örnekte maddenin kendisi, sermaye ile iktidarın ortak ilişkisi çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Mevcut ekonomik ilişkilerden yüksek kazançlar sağlayan tüccar sınıfı, madde kullanımının zararlı etkileri bilinmesine rağmen bunu görmezden gelebilecek siyasal güce sahiptiler. “Bu savaşlarda, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri, İngilizlerin yanında yer almalarına rağmen, Fransızlar, kendi ülkelerinde, afyonun, hekimlik dışında kullanımını yasaklamış; Amerikalılar ise Filipinler'i ele geçirdikten sonra afyon bağımlılığı ile savaşmak zorunda kalmıştır” (Günel, 1976, s. 31).

Bu örnek oldukça eski tarihlere denk düşmekle beraber; Amerika tarihinde de çeşitli maddelerinin kullanımına yönelik bakış politik meselelerden etkilenecek ilerlemiştir. 1950'li yıllara denk düşen Amerika'daki hippie hareketi ve savaş karşıtı propagandaları Amerikan Hükümeti'nin dış politikalarının iç siyasette oldukça eleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu tarihlerde henüz madde kullanımının yasal prosedürleri tam anlamıyla oturmamış ve birçok madde illegal statüde görülmemektedir. “37. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Richard Nixon, 1971 yılında, yasa dışı uyuşturucu kullanımını “bir numaralı halk düşmanı” olarak tanımlamış ve resmen ülkenin “Uyuşturuculara Karşı Savaşını” ilan etmiştir” (Werb ve ark. 2009, s. 989). Bu politika, ortaya çıkış sebebine baktığımızda anlaşılır görünse de devamında, bir dizi problemi beraberinde getirmiştir. “Bu “uyuşturuculara karşı savaşın” sonuçlarından biri, bunun “uyuşturucu kullanıcılarına karşı bir savaş” şeklinde tezahür etmesidir. Bu yaklaşım, uygun rehabilitasyon modellerinin geliştirilmesine değil; önleme, yasaklama ve cezalandırmaya odaklanmaktadır” (Buchanan ve Young, 2000, s. 409). “Ayrıca, “uyuşturuculara karşı savaşın” uzun vadeli “sorunlu” uyuşturucu kullanıcıları -özellikle de kendilerini damgalanma, dışlanma ve sosyal izolasyon sürecine hapsolmuş halde bulan eroin bağımlıları- üzerindeki etkisi konusunda da ciddi bir endişe bulunmaktadır” (Buchanan ve Young, 2000, s. 410-411). Özellikle bu ‘öteki grupları’ kriminalize etmek ve kontrol altında

tutabilmek adına; madde kullanımı kriminal bir hal almış ve madde kullanıcıları birer suçlu olarak damgalanabilir hale gelmiştir.

Bu maddeler insan sağlığına zarar vermekle birlikte, maddelerin illegal statüleri, salt toplumun ya da bireyin sağlığı perspektifinden ele alınmıyor; bunun dışında sosyal, politik, ekonomik bağlamlarda çeşitli anlamlar kazanıyor. Bir noktada maddenin illegal statüsü araçsallaştırılıyor ve devletler tarafından bir otorite biçimini alıyor. “Geçmişte toplumsal alanda kullanımı serbest olan ve hakkında sakinleştirme ve uyuşturma özelliği nedeni ile tanrısal övgüler dizilen afyon şu an dünyanın birçok yerinde yasaklı uyuşturucu madde olarak anılmaktadır. Dönemsel değişen algıya sahip olan ve yalnızca hastalık olarak görülmediği düşünüldüğünde maddenin toplumsal alanda neye karşılık geldiğinin de anlaşılması önemli bir boyuttur” (Demirel, 2022, s. 605). Dönemsel olarak değişen bu anlamın izini sürmek, madde kullanımının, bağımlılığının, imalatının ya da ticaretinin önüne geçmeyecek; bunların ötesinde, konuya dahil aktörlerin neyi ne için yaptıklarının cevabını verecektir.

Maddenin tarihsel olarak geçirdiği anlam değişiminin tek nedeni politik gelişmeler değildir. Bir diğer dönüşüm ise ilaç amaçlı kullanımdan insan sağlığını olumsuz olarak etkileyen bir ‘şeye’ dönüşmesi ile gerçekleşir. Esrar, kokain, afyon gibi maddelerin tarihin önemli bir bölümünde tedavi amaçlı kullanıldığını görmekteyiz. Madde kullanımının insan sağlığına olan olumsuz etkileri ve kötüye kullanımı gibi problemler ise özellikle tıp alanındaki gelişmelerle ortaya çıkmıştır. İlk başlarda tıp alanında hastalıkların tedavisi için kullanılan uyuşturucu ve uyarıcı maddeler sonradan zararlı yanlarının keşfedilmesiyle kötüye kullanımını tetiklemiştir (Ateş ve Banazılı, 2020, s.64). 19. Yüzyıl başlarında İngiltere’de çocuklar için afyondan yapılan macunlar, şuruplar huysuz çocukların sakinleşmesi için kullanılmış ve anne dostu olarak adlandırılmıştır (Schivelbusch, 2022, s. 209). Bu sebeplerle madde bağımlılığı ve bağımlılık yapıcı maddeler 1960’lara kadar ciddi bir halk sağlığı problemi olarak görülmemiştir. “Bu yıllarda, afyon ve esrar başta olmak üzere barbitüratların ve alkolün bağımlılık yaptığı ve madde kötüye kullanımının bir davranış bozukluğu olduğu tıp literatürüne girmiş olmakla beraber bunun nedenleri, tedavisi ve önlenmesine yönelik ciddi çalışmaların 1980’lerden itibaren giderek arttığını görmekteyiz” (Uzbay, 2009, s. 7). Buna rağmen bugün sigaranın ve alkolün, olumsuz etkileri bilinmesine rağmen, ulusal ve uluslararası şirketler tarafından yasal olarak

üretilmekte, piyasaya sürülmekte ve çeşitli yollar ile teşvik edilmektedir (Çevik, 2022, s.190). Sağlık açısından etkileri bu kadar net bilinen bu iki maddeye yasal bir biçimde erişilebiliyor olması; bizi tekrardan madde kullanımı ve bağımlılığı meselesinin politik alanla olan ilişkisine ulaştırmaktadır.

Detlef Bluhm, Tütün ve Kültür (2001) kitabında, özellikle kokainin ortaya çıkışı, tedavi amaçlı kullanımı ve popüler kültürdeki yerine küçük bir ayna tutmaktadır. Tarihsel olarak anlamın değişimini görmek için güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bluhm, Sir Arthur Conan Doyle'un yarattığı Sherlock Holmes karakterine bir bakış atar. "Holmes'ün hayatı iki keyif verici madde arasında devinir: Tütün ve kokain. Tütün olumlu uyarıcı rolündeyken, kokain ve hatta bazen morfin olumsuz uyarıcı madde rolündedir. Bugünkü bakış açısıyla, Sherlock Holmes gibi bir dizi kahramanının kokain kullanabilmesi ve yine de bu kadar popüler olması insana şaşırtıcı gelebilir" (s. 47). Bu tespitin devamında kokain günlük hayatta ve özellikle modern çevrelerde nasıl algılandığından da bahseder: "Kokain ancak 19. yüzyılın sonuna doğru kötüye kullanılmaya başladı. Ondan önce kokainle sakinleştirici deneyler yapmak modern çevrelerde şık bulunuyordu. Dönemin mağaza kataloglarında, sırf bu iş için üretilen enjektör takımları satışa sunuluyordu" (s. 47).

Tıpkı kokain gibi eroin de benzer bir tarihsel dönüşümden geçmiştir. 19. yüzyıl sonlarında imal edilen eroin, morfinle aynı etken madde olan afyondan üretilmektedir. İlk başlarda bağımlılık yapıcı etkisi bilinmediğinden, morfin bağımlılığı tedavisinde kullanılabilecek bir ilaç olarak görüldü. "Keyif verici olarak Amerika'da ilk kullanıldığı zaman kısa sürede alışkanlık yaratıp zehirlenenlerin sayısı çoğalırken; aynı zamanda diğer memleketlerde hastalara eroin vermekte bir sakınca görülmemiştir. Ancak, icadından 7-8 sene sonra morfinden çok daha kuvvetli bir zehir olduğu anlaşılmıştır" (Günel, 1976, s.22). Bağımlılık yapıcı ve keyif verici etkisi ortaya çıktıktan sonra kısa bir süre içerisinde yasaklanma süreci başlamıştır.

Madde kullanımı ve bağımlılığını, tarihsel bir söylem biçimi olarak ele aldığımızda, geçirdiği anlam değişimlerini üç başlık altında ele alabiliriz. İlk olarak politik alandan etkilendiğini görüyoruz. Modern devletlerin inşası ve kontrol mekanizmalarının gelişmesi; devletlerin madde kullanımı ve bağımlılığı üzerinde kontrol kurabilmesine olanak sağlamıştır. Buna ek olarak modern kentlerde nüfusun artmasıyla birlikte bağımlılık meselesi göz ardı edilemeyecek bir noktaya gelmiştir.

İkinci olarak ekonomik alandan etkilenmektedir. Dünya nüfusunun artması, bu nüfusun kent merkezlerinde toplanması yasadışı bir pazarın oluşmasına olanak sağlamıştır. Modern kentler hem madde kullanıcısının hem de madde satıcısının ortak bir pazarda buluşabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sebeple illegal maddeler, yasadışı yapılanmalar ve terör örgütleri için oldukça uygun bir pazar metasına dönüşmüştür. Devletlerin madde kullanımı ve bağımlılığına karşı yürüttüğü çabalarının sebebi insan ve toplum sağlığı olduğu kadar; bu yasadışı pazardan yaratılan ekonomik çıkarın da önüne geçilmesidir.

Madde kullanımı ve bağımlılığının yaşadığı anlam dönüşümünde üçüncü mesele ise tıp, teknoloji ve kimya alanlarında yaşanan gelişmelerdir. Bu üçüncü dönüşümün hem olumlu hem olumsuz etkileri vardır. Tıp alanındaki gelişmeler uyuşturucu, uyarıcı ve halüsinojen maddelerin insan vücudundaki olumsuz etkilerinin ortaya çıkmasını sağladı. Buna ek olarak da ilaç maksadıyla kullanılan çeşitli maddelerin yerine daha doğru tedavi yöntemleri geliştirdi. Kimya alanındaki gelişmeler ise yeni maddelerin sentezlenebilmesine yol açtı. Uluslararası pazarda hala yeni maddeler çıkmakta ve devletler bu maddelerin tespiti konusunda zorlanabilmektedirler. Teknolojinin gelişmesi ile ulaşım ve haberleşme imkanlarının artması, uluslararası ticareti imkan sağlamakta ve madde kullanıcısının maddeyi temin etmesini kolaylaştırmaktadır. Fakat bununla beraber devletlerin kontrol mekanizmalarının da gelişmiş ve bu ticaretin tespitine olanak sağlamıştır.

4.2. KRİMİNAL SÖYLEM

“Anayasamızın ‘Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler’ başlıklı üçüncü bölümünde yer alan ‘Gençliğin Korunması’ başlıklı 58. maddesinde, devletin gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar vb. kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğu düzenlenmiştir” (Meclis Araştırma Komisyonu 2018 s.179). Türk Ceza Kanunu maddelerinin temelini oluşturan anayasanın 58. maddesi, madde ile ilgili her türden eylemin hukuki karşılığını oluşturmaktadır. Devletin üstlendiği korumacı görev, devlet otoritesinin imkan tanıdığı cezai yaptırımlar ile sonuçlanmaktadır. Buradaki korumacı görev, madde kullanıcısının sağlığını, güvenliğini, geleceğini korumak olduğu kadar, toplumun da geleceğini ve güvenliğini tahsis etmeyi amaçlamaktadır.

Madde kullanımı, dünyanın hemen her yerinde yasadışı statüdedir. Bu sebeple kriminal söylem kaynağını yasalardan almaktadır. Kriminal söylem çerçevesinde üretilen anlam, hukuki yaptırımlara dayanır. Fakat bu hukuki karar, devamında toplumsal ve ekonomik damgalanma biçimlerine dönüşür. Bir madde kullanıcısı, hukuki olarak yaptırıma uğradığında ekonomik ve sosyal alandan dışlanma tehlikesi yaşar. Bu hukuki karar devamında toplumsal bir damgaya da dönüşür. Eğer madde kullanıcısının etrafında kendisi gibi birçok madde kullanıcısı varsa toplumsal dışlanma yerini toplumsal içerilmeye bırakabilir. Fakat bu durumda da madde kullanıcısı kısıtlı bir çevreye hapsolür ve suç kendini tekrar etme eğilimi gösterir.

“Uyuşturucu ya da uyarıcı maddeleri tüketmek veya tüketmek için bulundurmak eylemleriyle ilgili Türk Ceza mevzuatında, cezalandırmaya alternatif olarak; kişi hakkında erteleme kararı verilmesi, ayrıca erteleme süresi zarfında tedavi ve/veya denetimli serbestlik tedbiri uygulanması imkânı getirilmiştir” (Ateş ve Banazılı, 2020, s.71). Tedavi ve/veya denetimli serbestlik uygulamaları kişinin topluma geri kazandırılması konusunda olumlu çabalar olsa da toplumun madde kullanıcısına yönelik geliştirdiği söylemi değiştirememektedir.

Devletlerin madde kullanımını, imalatını ve ticaretini yasaklı hale getirmesinin sebebi temelde toplumsal bütünlüğü korumak ve bu denli bağımlılık yapıcı maddeler üzerinde bir kontrol mekanizması kurulabilmesini sağlamaktır. “Ceza Hukukumuzda, uyuşturucu madde kullanma ve temininin suç haline getirilmesinin sebebi ise, kişiye zararlı olmasının yanında toplumun geleceğine, ortak değerlerine, ahlâka ve genel sağlığa büyük zararlar vereceği endişesidir” (Akbulut, 1997, s.113). Madde kullanımına yönelik hukuki bir zeminde yaratılan bu söylem, toplumda maddeyle ilişkili olanlar ve olmayanlar şeklinde iki grup yaratmakta ve maddeyle temas etmeyen ‘steril’ kalan grubun motivasyonlarını devam ettirebilmelerine bir dayanak sağlayan işlevsel bir araca dönüşmektedir.

İllegal maddelerin kullanımının yarattığı bağımlılığın ötesinde, hukuki yaptırımlar, buna bağlı olarak veya olmayarak toplumsal damgalama ve/veya dışlanma riskleri, madde kullanıcısının sosyal statülerini temelden etkilemektedir.

4.3. DAMGALAYICI SÖYLEM

Damga, bireyin kendisine biçmediği fakat toplum tarafından ona uygun görülen bir anlam biçimidir. Toplum tarafından bireye uygun görülen damga, o birey için yeni bir kimlik demektir. Bireyin madde kullandığının açığa çıkması, -ister hukuki sebeplerle ister sosyal olarak kendisini açık etmesi biçiminde olsun- madde kullanıcısının kendi kimliğinin ötesinde ona bir kimlik yaratmaktadır. Yaratılan bu yeni kimlik ortak bir sağduyunun eseridir. Birey bu kimliği reddetse dahi ona yüklenen anlam değişmeyecektir.

“Madde bağımlılığının önlenmesi çalışmalarında madde kullanan kişilerin adeta bir “canavar”a dönüşür gibi imgenmesi toplumun madde kullanan kişiye karşı bakışını tamamen dışlayıcı bir boyuta getirmektedir” (Demirel, 2022, s.608). Bu damgalayıcı yaklaşım, bireyin madde kullanımından uzaklaşmak istese dahi katı sınırlar içerisine hapsolmasına neden olmaktadır.

Damgalanma, sosyal dışlanma biçimine dönüştüğü vakit, madde kullanıcısı topluma yabancılaşmaya başlamakta ve bunun da sonucunda daha marjinal bir noktaya savrulmaktadır. Elbette ki kendisi gibi birçok madde kullanıcısı ve/veya bağımlısının olduğu grupların içerisinde kendisine yer bulmaya başlamaktadır. Bu dışlanma kendisini daha rahat hissettiği grupların içerisinde sosyal içerilme sürecine evrilecektir. Bu noktada madde kullanıcısı için çoklu madde kullanımı bozuklukları meydana gelmekte ve devamında bağımlılık sarmalının daha da içerisine itilmektedir. Suç öğrenilen bir davranıştır. Madde kullanımı da benzer bir özellik gösterir. Madde kullanımını ve madde kullanan bireyleri marjinalize ederek, bu kişilerin suçlu davranışını pekiştirmekte ve bu alanda daha derin bilgilere ulaşmasına yol açmaktayız.

Kriminal söylem ve tarihsel söylem biçimlerine baktığımızda kaynaklarını farklı noktalardan aldıklarını görüyoruz. Damgalayıcı söylem ise kaynağını tamamen toplumsal sağduyudan almaktadır. Damgalayıcı söylemin toplumsal olarak inşa edilmesini daha iyi anlayabilmek için ABD içki yasağı dönemine değinebiliriz.

1920-1933 yılları arasında On sekizinci Anayasa Değişikliği ve bu kanunu tamamlamak amacıyla Amerikan Kongresi tarafından çıkarılan Volstead Kanunu ile Amerika'da alkol yasaklanmıştır (Dinç, 2016). Alkol kullanımı birçok toplum tarafından tarihsel olarak alışlagelmiş bir madde olması sebebiyle; alkol kullanımı

yasadışı bir statüye alınsa bile sosyal alanda bunun tartışmaları sürdürülmüştür. Bu tartışmaların devamında ABD yönetimi bu kararından geri adım atmıştır.

Buna benzer bir örnek olarak, Türkiye’de AKP zamanında alkol konusunda yapılan düzenlemeler birey özgürlüğünü kısıtladığı iddiasıyla eleştirilmiştir (Dinç, 2016). Özellikle 22.00-06.00 arası alkol satışı yasağı siyasi bir amaç güttüğü görüşü kabul görmektedir. Bu örneklerde alkol kullanıcıları, kurumsal olarak marjinal hale getirilseler de bunun toplumsal yansımaları oldukça zayıftır. Fakat madde kullanıcıları bu kadar şanslı değildir. Toplumsal sağduyu her ne kadar mevcut siyasal ortamdan, anayasal kanunlardan etkilense de günün sonunda madde kullanıcısı için aşılması çok daha zor bir duvar olarak ortaya çıkmaktadır.

“Değişen toplumsal dinamikler ışığında cezalandırma sistemleri dönüşüme uğrasa da “suçlu” ya olan bakış açısı değişmemiş, toplum açısından potansiyel tehlike olarak görülmeye devam etmiştir” (Timurturk ve ark. 2017, s.140). Bu durum da damgalanmışların kendilerini damgalarından kurtaramamasına sebep olmaktadır. Goffman’a (2022) göre; benlikte bir onarımın mümkün olduğu durumlarda bile çoğu zaman tam anlamıyla normal statü elde edilmez; nihayetinde benlik, belirli bir defoya sahip olma durumundan, belirli bir defoyu düzeltmiş olma durumuna geçmiş olur. Yani bir mahkum en iyi ihtimalle eski bir mahkum, bir bağımlı en iyi ihtimalle eski bir bağımlı statüsüne erişebilmektedir.

Suç işleyenler toplumsal damga ve dışlanmanın farklı görünümleriyle karşılaşabilmekte, toplumsal bütünlük açısından bir tehdit olarak görülebilmektedir. “Örneğin mahkûm olarak damgalanan bireyin potansiyel suçlu olarak görülmesi, onun farklı bir statü grubuna yerleştirilmesine de neden olmaktadır. Bu bağlamda suç işlemek veya suçlu olmak; toplumsal normlardan uzaklaşmak, toplumsal düzeni bozmak ve sapkın davranışta bulunmak gibi tanımlarla ifade edilmiş ve kolektif düşüncenin veya sosyal bütünleşmenin önünde bir engel teşkil ettiği düşünülmüştür” (Timurturk ve ark. 2017, s. 139). Bu meselenin madde kullanımı şeklinde tezahürünü de oldukça benzer olarak görüyoruz. Eğer ki kullanıcı yakalanmış ve ceza almış ise hem mahkum olarak damgalanmakta hem de suçun özelinde madde kullanıcısı olarak damgalanmaktadır. Toplumsal uzlaşmayı ve düzeni bozmaya çok daha yatkın olarak görülmekte ve bu, kişiyi daha keskin noktalara itebilmektedir. Semple ve arkadaşları (2005, s. 367-380) tarafından yapılan bir araştırmada tedavi gören

metamfetamin kullanıcılarının, tedavi görmemiş olanlara göre arkadaş veya aileleri tarafından reddedilme ihtimalinin daha yüksek olduğu ortaya konmuştur (akt. Derin ve Tapan). Bir kere madde kullanıcısı ya da bağımlısı olarak damgalanmış kişi artık maddeye sadece ara verebilir; bu ara ne kadar uzun olursa olsun tekrar kullanmaya yönelik bir potansiyeli vardır şeklinde ele alındığı görülmektedir.

4.4. RASYONALİZE EDİCİ SÖYLEM

Madde kullanıcısı bir birey, kullandığı maddenin etkilerinin, vücuduna verdiği zararların, yaşayacağı ekonomik ve sosyal zararların, karşılaşacağı hukuki yaptırımların bilincindedir. Buna rağmen madde kullanmaya devam etmektedir. Madde kullanıcısı, çeşitli gerekçelerle bu eylemini makul bir zemine oturtmaktadır. Bu sayede madde kullanım eylemine devam edebilmektedir.

Birçok durumda fizyolojik olarak madde kullanma isteğini bastıramaması madde kullanmasını kendi içerisinde rasyonalize edecek sebepler yaratmasına yol açmaktadır. İnsan kendisine bu kadar zarar veren bir maddeyi kullanmaya devam edebilmek için kendi iç dünyasında bir anlam biçimi yaratmalıdır. Buna ek olarak kullandığı maddeden aldığı keyiften memnun olması sebebiyle madde kullanmaya devam etmek istemektedir. Bu yüzden kullandığı maddenin zararlarını minimize etmekte ya da kendini bağımlı olarak görmeyip madde kullanmasının bir problem olmadığını varsaymaktadır.

Rasyonalize edici söylem, bizatihi madde kullanıcısının kendi perspektifini yansıtmaktadır. Bu sebeple bu söylem biçimini anlamlandırmak madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda politika üretmek için önem teşkil etmektedir. Madde kullanıcısı kendi ürettiği anlamı burada yansıtmakta ve toplumun veya kurumların ona biçtiği anlamın ötesinde kendi kimliğini ortaya koymaktadır. Madde kullanımının zararlarını madde kullanıcısına anlatmak bu sebeple bir sonuç alınmasına engel olabilmektedir. Maddenin zararları konusunda eğitim vermek maddeyle hiç teması olmayanların bilgilenmesini sağlayabilir fakat hali hazırda madde kullanıcısı bir birey için göze alınmış ya da ‘normal’ kabul edilmiş etkiler olarak görülmektedir.

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı bünyesinde hazırlanan Madde Kullanıcıları Profil Analizi raporunda, madde kullanıcılarının kendi

bağımlılıklarına dair görüşleri incelenmektedir. Bu soruya kullanıcıların verdiği cevaplar bize, bağımlılığın madde kullanıcıları için nasıl bir anlam ifade ettiğine dair ipuçları vermektedir.

Tablo 10: Yıllara Göre Madde Kullanıcısının Kendi Bağımlılığına Yönelik Görüşleri

Görüşler / Yıl	2019	2020	2021	2022
Bağımlı değilim	44,7	44,0	40,3	40,0
Tedavi olmak isterim	33,5	36,3	38,2	35,5
Kendim bırakabileceğimi düşünüyorum	12,5	10,1	10,9	10,2
Halimden memnunum / Tedavi olmak istemiyorum	4,9	5,1	6,9	10,3
Tedavim devam ediyor	3,0	12,4	1,4	1,1
Tedavinin işe yarayacağını düşünmüyorum	1,1	1,5	1,5	1,8
Tedaviye ulaşmak zor ve özel sektörde maddi gücüm yok	0,3	0,6	0,9	1,1

(NSB Daire Başkanlığı Madde Kullanıcıları Profil Çalışması 2020,2021,2022,2023)

Verilere baktığımızda her dört sene için de madde kullanıcılarının kendilerine yönelik tutumlarında çok büyük dalgalanmalar olmadığını görüyoruz. Kullanıcıların yaklaşık üçte biri bağımlı olduğunu ve tedavi olmak istediğini belirtmekte. Fakat geriye kalan kullanıcıların büyük çoğunluğunun, bağımlı olduğunu kabul etmemekte olduklarını görüyoruz. Kendi isteğiyle bırakabileceğini düşünen ve kullanım halinden memnun olanlar ise %15 ila %20'lik bir kısmı oluşturmaktalar. Bağımlı olmadığını beyan edenlerle bu grubu topladığımızda madde kullanıcılarının yaklaşık %55 ila %60'lık bir kısmı ya kullanım halinden memnun ya da bağımlı değil yalnızca kullanıcı oldukları kanısındalar. Bu noktada madde kullanıcısı bu eylemini kendi içerisinde makul bir zemine oturtmakta ve çokça korkulan ve reddedilen bu bağımlılık meselesini bir problem olarak görmeme eğilimindedir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde de değindiğim, 'Her madde kullanıcısı aynı zamanda madde bağımlısı mıdır?' sorusu bu bağlamda anlam kazanıyor. Toplum ya da kurum ve kuruluşlar, belli kriterler çerçevesinde bir bağımlılık tanımı yaratsalar da madde kullanıcıları için bu çizgi o denli net değildir. Madde kullanıcısı, kendi içerisinde bulunduğu durumu yorumlarken, hataya düşme ihtimali de elbette ki mevcuttur. Fakat ortak bir iletişim kurma çabası güdülecek ise bireyin, içerisinde bulunduğu duruma dair geliştirdiği yorumlara kulak vermek bir hayli önem kazanacaktır.

4.5. DESTEKLEYİCİ SÖYLEM

Madde bağımlılığı, madde bağımlısı birey için tek başına aşması çok zor bir problemdir. Maddelerin yarattığı fizyolojik, psikolojik ve sosyal bağımlılıklar bireyi çevrelemekte ve bu sarmaldan çıkmak istediği zamanlarda tekrar içine çekebilmektedir. Bu sebeple madde bağımlıları, bağımlılık sürecinden kurtulabilmek için hem konunun uzmanları politika üreticiler tarafından hem de yakın çevreleri tarafından destekleyici ve içinde bulundukları durumu kabul edici biçimlerde karşılanmalıdırlar. Kamu kurum ve kuruluşları, madde bağımlılığından kurtulmak isteyen bireylere karşı kriminal süreçlerle yaklaşmadan; bağımlının aldığı zararı en aza indirmeyi hedefleyerek bağımlı bireylere yaklaşmalıdırlar. Aşırı doz vakalarında dahi acil sağlık hizmetlerinden yararlanmakta çekince yaşayan madde kullanıcıları için bu durum oldukça önemlidir. Bu sebeple AMATEM'lere kendi isteğiyle başvuran bağımlı

bireyler herhangi bir hukuki yaptırımla karşılaşmadan tedavilerine başlayabilmektedirler. Bu noktada madde kullanımına bağlı oluşan komplikasyonlarda madde kullanıcılarının kriminal bir vaka olarak görülmeyip tedavilerinin yapılması da destekleyici söylem bağlamında anlam kazanacaktır.

Madde bağımlısı bireyleri destekleyici ikinci bir nokta ise ilk olarak ailesinden daha sonra yakın çevresinden ve son olarak da toplumdan kabul görmeleridir. Bağımlı birey, yaşamaktan korktuğu damgalanma ve dışlanma duygularıyla baş etmeye çalıştığında tekrardan kullandığı maddeye sığınmaya yatkın bir profil çizebilmektedir. Her ne kadar toplumun genelinde bağımlılığa yönelik oluşan damgalayıcı bir söylem biçimi olsa da özellikle bağımlının aile ve yakın çevresi ne olursa olsun durumu kabullenmeye daha yatkın bir durumdadır. “Araştırmacılar toplumun damgalama konusunda bilinçlenmesini ve bağımlı kişilerin bağımlılığını pekiştiren olumsuz bir tutum olduğunun gösterilmesi gerektiğini düşünmekte ve bunu sosyal politika uygulamaları ile yaygınlaştırılmasının önemine değinmişlerdir” (Demirel, 2022, s.608). Bu sebeple toplumun genelinin bağımlılık sürecinin nasıl işlediğine dair bilgilendirilmesi; toplumdaki genel kanıyı bir anda etkilemek noktasında etkisiz kalsa da en azından kendi yakın çevrelerinde gözlemledikleri bağımlılık vakalarında daha anlayışlı olma noktasında anlam kazanacaktır.

Destekleyici söylem, zarar azaltımı kavramından beslenmektedir. Destekleyici söylemin etki alanını arttırmak için politika yapıcılarının, zarar azaltımının önemini fark etmeleri ve bu yaklaşımı geniş kitlelere duyurmaları önemli bir husustur. Madde kullanımının kendisinin yarattığı sağlık problemlerinden ve maddenin dolaylı etkileri olan -ekonomik, sosyal ve hukuki süreçler- ikincil sorunlardan madde kullanıcılarını korumak, hem bireysel hem toplumsal olarak alınacak zararları asgari düzeye indirmeye yardımcı olacak önemli bir yaklaşımdır.

EUDA, yayınladığı raporlarda, destekleyici politikaların önemine değinmektedir. İrlanda’da yapılan bir çalışmada, madde kullanımının yoğun olarak görüldüğü bölgelere broşürler bırakılması, sosyal medya ve geleneksel medyada yaşanabilecek risklerle alakalı bilgilendirme metinlerinin paylaşılması; madde kullanımına bağlı zehirlenme vakalarını önceki yıllara göre azaltmış ve ek olarak toplumun da bilinçlenmesine katkı sağlamıştır (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024). Bir diğer örnekte ise 2023 yılında 10 AB ülkesi ve Norveç’te, özellikle çok kültürlü ve

yeni göçmen nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, madde kullanıcıları için kendi dillerinde bilgilendirme mesajları ve sağlık hizmetlerine erişim olanaklarının tanıtıldığı broşürler dağıtılmıştır (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2024). Bu örnekler madde kullanımına bağlı oluşacak zararları azaltmayı amaçlarken; aynı zamanda madde kullanıcıları için destek görebilecekleri alanların varlığını göstermektedir.

Devlet kurumu, vatandaşının iyi olma halini sağlamaktan anayasal bağlayıcılıkla yükümlü olduğu için cezalandırma gücünü kullandığı kadar bağımlı bireyin maddenin yaratacağı zararlardan daha az etkilenmesini de göz önünde bulundurmalıdır. Bu sebeple toplum sağlığını ve güvenliğini korumak adına yürüttüğü ‘Leviathan’ görevi kadar; her bir bağımlının da sağlığını ve güvenliğini bir görev olarak görmelidir.

4.6. MEKANSAL SÖYLEM

Modern kent yaşamı, madde kullanımı ve bağımlılığı için gerekli ortamı sağlayan koşulları yaratmaktadır. Modern kentler, madde kullanıcısının ihtiyaç duyduğu maddelere ulaşabilmesine imkan sağlar. Kalabalık kent yaşamı, madde kullanıcılarının kimliklerini saklayabilmelerine olanak tanır. Mekan, toplumların hafızasında kolektif olarak şekillenir ve mekanın anlamı toplumların ortak uzlaşısıyla oluşur. Kolektif olarak kurulan bu mekanlar, politik alandan da kopuk değildir. Kentlerin çeperlerine yüklenen suçlu kimliği, devamında madde kullanımı ve ticaretinin de yoğun olarak yaşandığına dair ortak bir kanı yaratır. Bu durum, kentlerin diğer bölgelerindeki madde kullanımı ve ticaretinin fark edilmemesine ve toplumların kendilerini sahte bir güvenlik hissiyle kandırmalarına yol açar. Her kentin bir veya birden fazla girilemeyeceği iddia edilen tehlikeli mahalleri vardır. Bu varsayım ‘o’ mahallelerde yaşayanların kimliği haline gelir.

Toplumsal olarak kurgulanmış bu mekan algısının yanında madde kullanıcılarının da kendi geliştirdikleri mekan tasavvurları vardır. Madde kullanıcısı, kolluk kuvvetlerine yakalanma tehlikesi ya da toplumsal olarak kimliğinin açığa çıkması gibi çekincelerinden ötürü madde kullanmak için güvenli bir ortam aramaktadır.

Madde kullanıcısı için önemli sorunlardan birisi maddenin kullanılacağı mekanı belirlemektir. Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı’nın hazırlamış olduğu

‘Madde Kullanıcıları Profil Analizi’ raporlarının 2020, 2021 ve 2022 verilerine baktığımızda iki önemli mekanı görüyoruz. Madde kullanıcıları, 2020 yılında %47 oranında kendi evinde, %28,1 oranında ise terk edilmiş metruk binalarda madde kullanmışlar; 2021 yılında %45,3 oranında kendi evinde, %27 oranında terk edilmiş metruk binalarda madde kullanmışlar; 2022 yılında ise %47,4 oranında kendi evinde, %21,1 oranında terk edilmiş metruk binalarda madde kullanımını gerçekleştirmişlerdir. Bu oranları takiben de arkadaşının evi ve arabada kullanım cevabının verildiğini görüyoruz (NSB Madde Kullanıcıları Profil Analizi 2023-2022-2021).

Bu veriler ışığında her üç sene için de birbirine oldukça yakın oranlarda bir mekan seçimi söz konusu olduğunu görüyoruz. Madde kullanıcısının önünde iki seçenek vardır: Madde kullanabileceği uygun bir ev ya da izbe alanlar ve metruk binalar. Madde kullanıcısı uygun bir ev bulduğunda büyük oranda gizlenmiş ve güvende olabiliyor. Özellikle kullanıcıların neredeyse yarıya yakını kendi evinde madde kullanma eğilimi göstermesi ve kendi evinde madde kullananların da her üç sene için de %85 gibi bir oranda aile fertleriyle birlikte yaşıyor olmaları sebebiyle; Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı bünyesinde yürütülen tematik eğitim faaliyetleri ile "En İyi Narkotik Polisi; Anne" projesi, ailelerin bilinçlendirilmesini ve farkındalıklarının artırılmasını amaçlamaktadır (NSB, Madde Kullanıcıları Profil Analizi 2023).

Buradaki esas mesele ise metruk binalar olarak karşımıza çıkıyor. Emniyet Genel Müdürlüğü’nün ‘Metruk Binalar’ başlığıyla ele aldığı proje; bu metruk binaların yıkılması yoluyla önüne geçilmesini amaçlıyor. Bu durum her ne kadar şehrin steril alanlarındaki tehdidi önlemiş gibi gözükse de madde kullanıcısını şehrin çeperine doğru itmeye devam ediyor. Bu türden geliştirilen önlemler, madde kullanımını yalnızca mekansal olarak ötelemiş oluyor.

Metruk binalar gibi projelerle kent çeperlerine aktarılan madde kullanıcıları, beraberlerinde yeni bir ötekiliği getirmekteler. Kendini doğuran bir kehanetmişçesine bu sefer de madde kullanımının tamamı kent çeperlerinde yaşanıyor ve bu yüzden buralarda yaşayan tüm insanlar potansiyel bir madde kullanıcısı resmi çiziliyor. Leyla Bektaş Ata, Limontepe’de Yaşamak Büyümek Beklemek (2021) başlıklı doktora tezinde, bu türden bir noktaya değinmektedir. “Limontepe’de uyuşturucu satışı yapılr

ve uyuşturucu kullananların karışabildiği vakalar görülür. Bölge sakinleri bu durumu doğrulasa da bundan dolayı Limontepe’yi salt olumsuzlukla anmak gerekmediğini ileri sürer; bunu, bölgeyi marjinalleştirmek için yeterli gerekçe olarak değerlendirmezler. İzmir’de orta ve orta üst sınıfların ikamet ettiği bölgelerde de bu tür olayların yaşandığını, ancak Limontepe’nin ‘adının çıktığını’ savunurlar” (s.18-19). Madde kullanımının kentlerin yalnızca belli bölgeleriyle ilişkili olduğu kanısı hem bir damga biçimine dönüşmekte hem de madde kullanımı ve bağımlılığı için anlamlı ve bütünlüklü bir çalışma ortaya koymanın önüne geçebilmektedir.

Hızla kentleşen ve düzensiz göç alan kentlerin çeperleri, yaşadıkları toplumla sağlıklı bağlar kuramamış yeni sınıflar yaratmaktadır. Bu bağımsızlık insanların maddeyle tanışmasını ve devamında bağımlı olmasını kolaylaştırmaktadır. “25 yaş altı suçluluk oranının madde bağımlılığı kategorisinde yüksek olması bu durumun modern ötesi günümüz kent toplumuna özgü olduğu düşüncesini güçlendirmektedir” (Timurturkan ve ark. 2017, s.147). Bu sebeple bağımlılık konusu, büyük oranda modern bir kent sorunudur. İçinde bulunduğu toplumla sağlıklı bağlar kuramayan insanlar; toplumun getirdiği sosyal normları daha rahat bir biçimde reddedebilmekte ve bu normlar yerine, kendi istedikleri yaşam biçimini daha rahat koyabilmektedirler. Bu durum, bireyleşme, yalnızlaşma ve yabancılaşma gibi kavramlarla da yakından ilişkilidir.

Modern dünya ve kent yaşamı insanın hiçbir şey yapmadığı halini kabul etmemekte ve insanı sürekli bir hareketin içerisine itmektedir. “Çünkü küreselleşmenin getirisi olarak birçok alanda refahı artan ve imkanları da aynı oranda genişleyen insanın, etkileşim kurduğu unsurların sayısı ve etkileşim süresi her geçen gün artış göstermiştir” (Bulut, 2021, s.23).

Mekansal olarak üretilen söylem, mekana dair bir damga biçimine dönüştüğünde; o mekanın içerisinde yaşayan bireyler, sosyal dışlanma süreçleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Timurturkan ve arkadaşlarının sosyal dışlanmanın mekansal boyutuna dair tanımlaması: “Dezavantajlı grupların bir arada yaşaması ve bu ayrışmanın daha sonra dezavantaja dönüşmesidir. Böylece mekânsal ve bölgesel dezavantajlı duruma açık hale gelinmesi olarak tanımlanabilir” (Timurturkan ve ark., 2017, s.151). Farklı sebeplerle dezavantajlı durumda olan gruplar, –göçmenler, düşük

sosyo ekonomik gruplara dahil bireyler gibi- beraberlerinde taşıdıkları dezavantajlılık halini; mekan temelinde tekrardan sırtlanmaktadırlar.

Bu damgalanma ve sosyal dışlanma gibi süreçler, devamında madde kullanıcısı için kendi grubunu yaratma ve orada var olma biçimine dönüşmektedir. Toplumla bağ kuramayan kişi, bu ilişki ağı içerisinde -madde temin etme, birlikte kullanma, kullanacak ortamı sağlama- kendine bir yer bulabiliyor. Bu kurulan ilişki çoğunlukla dış çeperlerde yaşayan insanların ulaşabildiği bir ilişki biçimi olarak karşımıza çıkıyor. Kentin daha içlerinde sosyo kültürel olarak daha üst sınıflara ait kullanıcılar ise; bu türden bir ilişki ağına erişememekle birlikte aşırı bir bireyselleşme ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Sadece maddeyi temin edebilmekte ve yaşadığı yalnızlığı ve ilişkisizliği, maddenin bizatihi kendisiyle doldurma çabası gütmektedirler.

Madde kullanımının kentlerde kendini çok daha rahat gösterebilmesinin bir diğer nedeni ise; kentlerin madde kullanıcı ile satıcısını ortak bir havuzda buluşturabilmesidir. “Bu duruma ek olarak dünyada lojistik imkânlarının gelişmesi ve teknoloji alanındaki ilerlemeler de uyuşturucu madde kullanımına ivme kazandırmıştır” (Ateş ve Banazılı, 2020, s. 64). Madde kullanımı, bağımlılıkla alakalı bir sorun olmakla birlikte; kapital bir ilişki biçimidir. Madde kullanıcısı, maddeyi temin edebileceği uygun satıcıyı bulabilmeli; aynı şekilde madde satıcısı da kullanıcısına ulaşabilmelidir. Bu anlamıyla mekansal söylem, en büyük ölçekte modern kentlerde kendisini göstermektedir. Ölçek küçüldükçe sırasıyla; ‘adı çıkmış’ belli mahalleler, parklar, metruk binalar şeklinde mekan temelinde üretilen bir söylem türü görmekteyiz.

Diğer söylem biçimlerinin aksine, mekan temelinde şekillenen söylem, madde kullanıcısının ya da bizatihi maddenin kendisinden bağımsız bir şekilde kurgulanmaktadır. Diğer söylem biçimlerinde maddeyi kullanan ve kullanmayanın ya da maddeyi kullanan ve resmi kurum ve kuruluşların birbirlerine olan temasından doğan çeşitli anlam bütünlerini görüyoruz. Mekânsal söylem ise bunlardan bağımsız kendi özellikleri sebebiyle bir anlam yaratmaktadır. Yani mekan, kendi söylemini kendi yaratmaktadır. Modern kentler ya da metruk binalar gibi fiziki yapılar anlamlarını dışardan yüklenseler de kendi içlerinde barındırdıkları anlam ile örtüşmektedirler. Mekândan kopuk bir düşünme eylemi gerçekleştiremeyiz. Bu sebeple hem madde kullanıcısı hem de onun karşısına konumlanan madde

kullanmayanlar ve resmi kurumlar, madde kullanımını kurgularken beraberinde bir mekan kurgusunu da getirirler. Madde kullanımına yönelik geliştirilen her yorum zihinlerde mekanı da beraberinde getirir.

Daha önce bahsettiğimiz söylem biçimlerinde, söylemi üreten tek bir kaynak vardı. Mekânsal söylem ise konuya dahil herkes tarafından çeşitli anlamlarla tekrardan şekillenmektedir. Bir metruk bina, madde kullanıcısı için uygun bir madde kullanım alanı olarak görülürken; madde kullanmayan diğerleri için uzak durulması gereken alanlar; resmi kurumlar için ise yıkılması gereken zararlı yapılardır. Bu üç anlam tek bir mekan üzerinden, herkesin kendi almak istediği biçimde şekillenir.

4.7. HAKİM SÖYLEM

Hakim söylem, diğer bütün söylem biçimlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ortak bir kabulün yansımasıdır. Diğer söylem biçimlerinde, madde kullanıcısının kendine yönelik ürettiği anlamı, madde kullanıcılarına yönelik ilâştirilen damgalayıcı söylemleri, kurumsal düzeyde üretilmiş destekleyici söylemleri, meselenin hukuki zemininde meydana gelmiş kriminal söylemleri ya da mekan temelinde şekillenen ve her paydaşın kendi öznel anlamını yarattığı söylem biçimlerini ele aldık. Buna ek olarak da her söylem biçiminin politik, sosyal ve ekonomik alanlardan çeşitli biçimlerde etkilendiğini gördük.

Hakim söylem ise toplumun bilinç dışında kendisine yer bulan, üzerine düşünmeyi gerektirmeyen bir sağ duyu bilgisinin sonucudur. Madde kullanıcısı da bilinçli ya da bilinçli olmayarak bu hakim söylemi kabullenmiştir. Madde kullanıcısı, hakim söylemin dışında hareket ederse nelerle karşılaşacağını bilir ve buna göre savunma mekanizmaları geliştirir. Toplumun bilinç dışında yatan bu bilgi, madde kullanmayan diğer insanların, madde ile ilişkili her türlü sürece dair korkusunu barındırmaktadır. Bilimsel üretim yapan araştırmacılar dahi madde ile fazla ilişkilennemekten çekinebilmektedirler. Korkuyla ilişkilendirilmiş bu söylem, merak hissine kendini kapatmış ve bunu bir biçimde savunma mekanizması olarak kuşanmıştır.

Hakim söylemler ya da duygular o kadar içselleştirilmiştir ki bunun üzerine tekrar düşünme gereği dahi hissedilmez. Madde kullanıcısı, madde kullanımına yönelik her türlü süreci kendi içerisinde yeniden dizayn etmiştir. Fakat alışık olduğu

düzenin dışına çıkması gerektiğinde üstlenmesi gereken kimliği bilir ve bunu sorgulamadan benimser. Madde kullanmayan bir kişinin arkadaşı, madde ile temas ettiğinde ilk geliştireceği refleks korkuyla karışık bir reddetme biçimidir. Devamında merak duygusu ağır basabilir ya da zaten hali hazırda bir merakı mevcuttur. Fakat gösterilen ilk refleks her zaman hakim olan söylemin bir sonucudur.

Hakim söylem, bir paradigmaya işaret eder. Üretilcek bir politikanın temelleri, paradigmanın dışına taşamaz. Kurum ve kuruluşların geliştireceği politikalar, değişiklik gösterebilse de temeldeki yaklaşım sabittir. Önleyici politikalar mı uygulanacak yoksa zarar azaltıcı politikalar mı? Bu sorunun cevabını belirleyen hakim söylemle ilişkilidir. Toplumların ise bu paradigmatic yapıyla karşılıklı bir ilişkisi vardır. Hakim olanı belirleyen toplum olsa da aynı zamanda onun sınırları dışına da çıkamaz.

Bu sebeplerle hakim söylem, diğer söylem türlerinin, zihin süreçlerinden geçip, içselleştirildiği bir noktaya işaret eder. İçselleştirilmiş bu bilgi, gündelik hayatta reflektif bir biçimde kendisini gösterir. Refleks haline gelen tepki, kabul edilmiş olandır. Bu yüzden hakim söylemdeki algıyı anlamak ya da yönetmek, hakim söylemle alakalı değil; diğer söylem türleri bağlamında geliştirilecek yaklaşımlarla şekillenecek uzun bir süreçte işaret eder.

SONUÇ

Bağımlılık, birçok biçimde gözükabilen, bireyin bağımlı olduğu madde, durum, eylem, ilişki biçimlerine ulaşamadığında yoksunluğunu hissettiği, bireyin eylemlerinde söz sahibi bir duruma işaret eden bir olgudur. Alışveriş, teknoloji, tütün, alkol, kafein gibi birçok farklı türde bağımlılık biçimi vardır. Bu çalışmanın bağlamını ise madde bağımlılığı oluşturmaktadır. Alkol, tütün, kafein gibi bağımlılık biçimleri de bir madde bağımlılığı olsa da bu çalışma, madde bağımlılığının yalnızca illegal statüde olan türüyle ilgilenmektedir.

Bu çalışma özelinde kullanıldığı biçimiyle madde kullanımı ve bağımlılığı, kullanıldığında bireye keyif veren, fizyolojik, psikolojik ve sosyal bağımlılık süreçlerini içeren ve illegal statüde bulunan maddeler ile ilgili bir anlamı işaret etmektedir. Literatürdeki yaygın kullanımın aksine uyuşturucu kullanımı ya da bağımlılığı kavramsallaştırmaları tercih edilmemiştir. Bağımlılık yapıcı maddelerin yalnızca uyuşturucu özellikli olmadığı; uyuşturucu, uyarıcı, halisünojen, birçok farklı türü olması sebebiyle bir üst kavram olarak madde kullanımı ve bağımlılığı kavramsallaştırılması bilinçli bir seçimin sonucudur.

Madde kullanımı ve bağımlılığı, küresel ölçekli bir olgudur. Maddeye yönelik talebin ve maddenin arzının, yönetilmesi, baskılanması ya da önüne geçilebilmesi konularındaki zorlukları nedeniyle tüm dünyanın ortak problemidir. Başlarda bireysel bir sorun olarak ortaya çıkan madde bağımlılığı, devam eden süreçlerde sosyal bir probleme dönüşmektedir. Madde kullanan birey, fizyolojik ve psikolojik sağlığında büyük bozulmalar görmekte; ekonomik ve sosyal alanlardan dışlanma riskleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Toplumlar için bir gelecek ve güvenlik problemi yaratmaktadır. Devletler için ise madde imalatı ve ticareti aracılığıyla ortaya çıkan yasadışı ilişkilerden kaynaklı güvenlik tehditleri oluşturmaktadır.

Madde bağımlılığı aynı zamanda bir halk sağlığı problemi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanımının beraberinde getirdiği riskli davranışlara yatkınlık, şiddet ve suç eğilimlerini beslemekte, HIV, Hepatit B ve Hepatit C gibi kan yolu ile

bulaşan hastalıkların yaygınlaşmasına sebebiyet verebilmektedir. Özellikle madde kullanıcıları arasında kolayca yayılabilen bulaşıcı hastalık riski, madde kullanan bireyin toplumla temas ettiği alanlarda madde kullanmayan bireylerin de bu hastalıklardan zarar görmelerine sebebiyet verebilmektedir. Bu anlamıyla madde bağımlılığı bir halk sağlığı problemidir.

Madde bağımlılığı, yalnızca fizyolojik bir bağımlılık biçiminde algılanmamalıdır. Madde bağımlılığı biyo-psiko-sosyal bir süreçtir. Madde kullanımı ile başlayan bu süreç, ilk etapta madde kullanan birey üzerinde fizyolojik etkileri ile kendisini göstermektedir. Fakat devam eden süreçte madde kullanan bireyin kendi zihninde kurduğu bağlantılar ile psikolojik bir bağımlılık biçimi kendisini göstermektedir. Psikolojik bağımlılık, madde kullanan bireyin, madde kullandığı zaman alacağı hazza dair kurguladığı anlama işaret etmektedir. Fizyolojik bağımlılık ile benzer gözüke de fizyolojik bağımlılık, merkezi sinir sisteminin uyarılması ve reseptörlerin ihtiyacı olan maddeye ve doza ulaşmasıyla alakalıdır. Psikolojik bağımlılık, bireyin kendi madde kullanma sebepleriyle, sosyal yaşamındaki problemlerden kaçışla, maddeyi kullandığı zamanki göreceği etkinin kurgulanmasıyla ortaya çıkan bir süreçtir. Fizyolojik bağımlılık, her bireyde aynı biçimlerde kendisini gösterirken, psikolojik bağımlılık, her madde kullanıcısının öznel deneyimleri etrafında görülür. Sosyal bağımlılık, madde kullanan bireyin, madde kullanmasına imkan tanıyan sosyal ilişki ağlarıyla bağlantılı bir biçimde gelişir. Toplumla anlamlı bir bütünlük kuramayan, sosyal dışlanma ile yaşayan bireyler ya da madde kullandığı ortamla anlamlı bütünlükler kurabilen madde kullanıcısının sosyal bağımlılık süreci gelişir. Birçok durumda madde kullanıcısı kimliğinin açığa çıktığında yaşayacağı damgalanma ve sosyal dışlanma süreçlerinden korunmak ve bu kimliğini saklamak için, madde kullanımının sosyal bir norm olduğu ve kabul edildiği ortama bağımlı hale gelir ve madde bağımlılığı sarmalının içinden çıkamayacağı boyutuna ulaşır.

Madde bağımlılığının barındırdığı; bireysel olarak yarattığı tıbbi, sosyal, ekonomik çöküşler, toplumsal olarak yarattığı güvenlik ve endişe hisleri, toplumun bir aradalığına ve geleceğine yönelik tehditleri sebebiyle ülkemizde madde bağımlılığı ile etkin bir mücadele yürütülmektedir. Cumhurbaşkanlığı genelgesi ile oluşturulan ‘Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu’ bünyesindeki dokuz bakanlık ile çeşitli çalışmalar yürütmektedirler. Madde bağımlılığına yönelik farkındalık ve eğitim

faaliyetlerini içeren çalışmalar, her bakanlığın kendi hedef kitlesine yönelik geliştirdiği bir dizi faaliyeti içermektedir. Sağlık bakanlığı, madde kullanımına ve bağımlılığına yönelik temel sorumlu bakanlık olarak, bakanlıklar arası koordinsayonu sağlamakta ve tıbbi çalışmalar ile bilimsel bilginin aktarılmasını üstlenmekte; Adalet Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı, maddenin hem arz boyutuyla hem de hukuki süreçleri ile mücadeleyi üstlenmekte; Hazine ve Maliye Bakanlığı, madde ticaretine bağlı olarak ortaya çıkan kara para ve ekonomiye olan zararlarına yönelik çalışmalar yürütmekte; Milli Eğitim ile Gençlik ve Spor Bakanlığı, temel eğitim faaliyetleri ile ortaokul çağından başlayarak üniversite öğrencilerine kadar olan geniş bir yelpazede ülkemizin gençlerini ve ailelerini bilgilendirmekte; Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, madde bağımlılıklarının tedavi, rehabilitasyon ve hükümlülük süreçlerinden sonra toplumla sosyal ve ekonomik olarak entegrasyonlarını sağlayacak politikalar üretmektedir. Aynı zamanda bakanlıklar yayınladıkları yıl sonu faaliyet raporları ile Türkiye'nin madde bağımlılığının genel bir haritasını sunmakta ve araştırmacılar için açık veri kaynakları sunmaktadırlar. Bakanlıklara ek olarak TBMM bünyesinde kurulan araştırma komisyonları ve BMYK bünyesinde hazırlanan 'Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı' ile madde bağımlılığına yönelik kapsamlı politikalar üretilmektedir.

Madde ile mücadelede etkin politikalar izlense dahi devletler tek başlarına madde ile mücadele etmekte zorlanmaktadırlar. Madde kullanımının, bağımlılığının, imalatının, ticaretinin yani madde ile alakalı her türden sürecin oldukça karmaşık bir yapısı vardır. Bu sebeple madde ile mücadelede uluslararası işbirliği ve dayanışma hayati öneme sahiptir. Madde ile alakalı yasal mevzuatların kaynağını oluşturan anlaşmalar, Birleşmiş Milletler öncülüğünde hazırlanmış ve devletler bu anlaşmalar öncülüğünde kendi yasal zeminlerini oluşturmuşlardır. Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC), madde kullanımına, ticaretine ve üretimine yönelik olarak devletlerle ortak çalışmalar yapmakta ve madde ile alakalı her türden süreci raporlamaktadırlar. Dünya genelindeki madde trafiğinin izini sürmekte, ülkelere ve bölgelere göre dağılımlarını incelemekte, değişen trendlerin anlamlandırılmasını sağlamaktadırlar.

Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı (EUDA), AB üyesi ülkeler ve Norveç ile Türkiye'nin katılımıyla, Avrupa'daki mevcut durumu izlemekte, yeni yaklaşımlar

geliştirilmesinin önünü açmaktadır. EUDA, zarar azaltımı politikaları bağlamında madde kullanıcılarının, maddeden gördüğü; bulaşıcı hastalık riskleri, aşırı doz ölüm vakaları, toplumsal olarak ortaya çıkan dışlanma, damgalanma gibi problemlerin önüne geçilebilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Bu amaçla, Avrupa genelinde uygulanan yeni yaklaşımları raporlamakta, bu yaklaşımlar kazanımlarını ve risklerini tartışarak anlamlı politikalar üretme çabası gütmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü gibi kuruluşlar, maddeye yönelik tıbbi ve bilimsel bilginin kaynağını sağlamaktadırlar. Maddeye yönelik tıbbi ve bilimsel bilginin aktarımını sağlayarak, devletlerin bağımlılık hakkında bilgilendirilmesini, ortaya çıkabilecek yeni sağlık sorunlarının ya da bulaşıcı hastalıkların önüne geçilmesini, ortaya çıkabilecek yeni türden yasadışı maddelerin tespitini sağlayarak önleyici bilgilendirme faaliyetleri yürütmektedirler.

Madde bağımlılığı ile mücadelede bu etkin çaba, bağımlılığın tüm dünyanın ortak bir problemi olmasıyla ve yalnızca topyekün bir mücadele ile anlamlı ilerlemeler kaydedilebileceği ile ilişkilidir.

Madde bağımlılığı, devletlerin ve uluslararası resmi kurum ve kuruluşların nezdinde, önleme ve mücadele politikaları bağlamında anlam kazanmaktadır. Madde kullanıcıları için ise ortaya çıkan anlam, bizi farklı bir bağlamın anlamlandırılmasının gerekliliğine götürmektedir. Madde kullanıcısı için bağımlılık ve çevresinde şekillenen anlam, madde kullanıcısının bağımlılığı ile alakalı değil toplumsal olarak ortaya çıkan bir değerler kümesine işaret etmektedir. Madde kullanıcısı için madde kullanma eylemi, kişinin kendi kimliğine yönelik bir anlam değişimi yaratmamaktadır. Fakat kullanıcının kimliğinin toplum tarafından fark edilmesi, madde kullanıcısına yeni bir kimlik inşa edilmesine sebebiyet vermektedir. Madde kullanan kişi artık madde kullandığı bilgisini içeren bir kimliğe hapsolmuştur. Toplum gözünde sapma davranışı gösteren birey, toplum tarafından damgalanmış ve devamında sosyal ve ekonomik dışlanma tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu sebeple madde kullanıcısı için kimliğini saklamak büyük bir önem taşımaktadır. Damgalanma ve dışlanma süreçleriyle yüzleşen madde kullanıcısı için madde bağımlılığı sürecinden dönmek; kimliği açığa çıkmadığı durumlara göre çok daha zordur. Çünkü toplum için bir kez sapma davranışı gösteren, hatasından geri dönse dahi tekrar sapma davranışı göstermeye meyillidir. Bu

sebeple, madde kullanmayı bırakmış bir madde kullanıcısı, en iyi ihtimalle eski madde kullanıcısı sıfatını taşımaya hak kazanmıştır.

Damga, sosyal dışlanma ve sosyal sapma kavramları etrafında okumasını yaptığımız bu kimlik inşası, toplumsal hayatta söylemler aracılığıyla kendisini dayatır. Gündelik hayatı kuşatan ve şekillendiren söylemler, dil aracılığı ile kendisi aktarır. Söylem, kendi içerisinde kendi anlamını taşır ve farklı söylem türleri ile gündelik hayatın her noktasına sızabilir. Bu söylemler alanı ölü ya da ruhsuz değildir. Aksine canlıdır ve siyasi, sosyal, ekonomik dönüşümlerden etkilenir ve yeniden şekillenir. Söylemler mevzubahis herhangi bir konuda, konuya dahil tüm öznelere yorumlarını içerir.

Madde bağımlılığı konusunda, tarihsel olarak okuduğumuz söylem, konunun dönüşümüne dair, bugün konuya dahil taraflardan bağımsız olarak bir projeksiyon görevi görür.

Kriminal söylem, maddeye dair hukuki dayanakların etrafında şekillenir. Bu söylem yasalara içkindir fakat değişmez değildir. Mevcut sosyal ve politik iklimden etkilenir ve değişim gösterebilir. Tarihsel olarak çizdiğimiz panorama bunun bir örneğidir.

Damgalayıcı söylem, toplumun inşa ettiği, yargılayıcı ve dışlayıcı bir tutumu ifade eder. Madde kullanıcısı için bu söylemden kaçınmak temel bir reflekstir. Madde kullanıcısı, kullandığı maddelerin etkilerine bağlı olarak göreceği sağlık sorunlarını ve hukuki yaptırımları kabul ederek bu sürece dahil olurken; damgalayıcı söylemlerden kaçınmak, madde kullanıcısı için çok daha hayattır. Çünkü damgalayıcı söylem etrafında şekillenen anlam, madde kullanıcısının toplumun her alanından dışlanması ile sonuçlanabilir.

Rasyonalize edici söylem, madde kullanıcısının kendi üzerinde geliştirdiği bir söylem türüdür. Madde kullanımından göreceği her türden zararın farkında olan madde kullanıcısı, bu zararları kendi içerisinde normalize etme eğilimi gösterir. Madde kullanıcısı birçok durumda, bağımlı olmadığını, istediği zaman bırakabileceğini, madde kullanmanın o kadar da zararlı olmadığını kendi kendisine ispat eder ve bu sayede madde kullanma eylemini sürdürebilir.

Destekleyici söylem, sosyal devlet anlayışı ile örtüşen, madde kullanıcısının tedavi, rehabilitasyon, topluma geri kazandırılması gibi bir takım politikaları önceleyen bir bağlamda kendisini gösterir. Madde kullanıcısının ailesi ya da yakın çevresi tarafından kabul edilmesi ve anlaşılması, bağımlılığın geliştiği durumlarda geri dönüş için kritik bir dönüm noktasıdır. Madde kullanıcısının içinde bulunduğu durumu anlamak ve bu bağlamda destekleyici söylemler geliştirmek; devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının bir görevi olduğu kadar toplumsal da bir görevidir.

Mekansal söylem, diğer söylem türlerinden farklı olarak, maddeye bağlı süreçlerden bağımsız olarak kendi özsel varlığı üzerinden anlam kazanır. Konuya dahil olan tarafların, aynı mekan üzerinde geliştirdikleri farklı söylem türlerini içerir. Kent yaşamına içkin bir problem olan madde bağımlılığı, modern kentte kurulan mekanlar üzerinden anlam kazanır. Metruk bir bina, şehrin madde ile ilişkili ‘mahalleleri’, parklar ya da kuytu köşeler madde kullanımı bağlamında değer yargıları taşır. Metruk bir bina; resmi kurumlar için yıkılması gereken bir mekan, madde kullanıcısı için gizlenebileceği ‘güvenli’ bir alan, toplum tarafından uzak durulması gereken yerler olarak söylem üretir. Bu söylem mekanın kendisiyle ilişkilidir ama bu söylemi mekan değil sosyal aktörler üretir.

Çalışmanın içinde ele aldığımız tüm söylemler, sonucunda hakim bir söylem biçimi yaratır. Hakim söylem, diğer söylemlerin paradigma haline gelmiş bir sonucudur. Bilinçdışı anlam kazanan hakim söylem, gündelik hayatta içselleştirilmiş tepkiler ile kendisini gösterir. Hakim söylemin yaşayacağı dönüşüm, diğer türden söylemlerin dönüşmesi ile gerçekleşir.

Özetle söylemek gerekirse, madde bağımlılığı, bireylerin sağlığına büyük zararlar veren, sosyal ve ekonomik geleceklerini yıkıma uğratan bir davranış bozukluğudur. Bu bireysel yıkıma ek olarak, toplumların geleceğine ve güvenliğine zarar veren çok katmanlı bir olgudur. Madde bağımlılığı ile mücadelede etkin ve sert önlemlerin alınması bir gereklilik iken; madde kullanıcılarının göreceği zararları azaltmak da yürütülen politikaların bir bölümünü kapsamalıdır. Madde bağımlılığı ve kullanımı bir suç olduğu kadar bir davranış bozukluğudur. Suç ve hastalık arasındaki bu ayrıma dikkat etmek, madde bağımlıları için geri dönüş yollarını inşa etmek adına önemlidir. Söylemler aracılığı ile inşa edilen gündelik yaşam, sınırlara sahip olmakla birlikte dönüşüme kapalı bir organizma değildir. Bu sebeple üretilecek politikalarda

bu farkındalık, söylemlerin dönüşmesine, madde kullanıcısının hayatını kolaylaştıran ve daha az zarar gördüğü bir forma bürünmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akbulut, İ. (1997). Ülkemizde uyuşturucu maddeler sorunu. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 55(3), 111-142.

Akfert, S. K., Çakıcı, E., & Çakıcı, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 40-47.

Akgül, A. & Kaptı, A. (2010). “Türkiye’nin Uyuşturucu ile Mücadele Politikası: Politika Süreç Analizi”. ResearchGate, ss. 75-99.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal bozuklukların tanı ve istatistik el kitabı* (5. baskı). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

Arıkan, Ç. (2001). Tedavi kurumlarında çok disiplinli ekiplerde yer alan sosyal hizmet uzmanına ilişkin genel bir değerlendirme. *İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet: Prof. Dr. Nesrin Koşar’a Armağan*, 27-32.

Ata, L.B. (2021). *Limontepe’de Yaşamak Büyümek Beklemek: Kentsel Dönüşüm Öncesi Bir Mahalle Anlatısı*. Ankara: İdealkent Yayınevi.

Ateş, H., Banazılı, M. (2020). Türkiye’de Uyuşturucu Madde Bağımlılığıyla Mücadele: Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı Raporları Üzerinden Bir İnceleme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 63-80.

Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı. (2024). *Avrupa uyuşturucu raporu: eğilimler ve gelişmeler*. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2024_tr

Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı. (2024). *Avrupa’daki uyuşturucu durumunu anlamak: önemli gelişmeler*. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2024/drug-situation-in-europe-up-to-2024_tr

Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı. (2024). *Uyuşturucuya bağlı ölümler: avrupa’da mevcut durum*. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2024/drug-induced-deaths_tr

Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı. (2024). *Zarar azaltımı: avrupa'daki mevcut durum*. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2024/harm-reduction_tr

Azak, S. (2014). *Bir Kamu Politikası Analizi Olarak Türkiye'de Uyuşturucu İle Mücadele*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Balseven, A., Doğan, Y. B, Hancı, H., Özdemir, Ç. ve Tuğ, A. (2002). Madde kullanımı, bağımlılıktan korunma ve medya. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 11, 91-93.183

Başkurt, İ. (2003). Gençlik, Madde Bağımlılığı Ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım). *İÜ İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, Yıl: 20 (8), 73-114.

Becker, H.S. (2021). *Hariciler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması* (Çev. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı), Ankara: Heretik. (Orijinal yayın tarihi 1963).

Bluhm, D. (2001). *Colombus'tan Davidoff'a Tütün ve Kültür*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1997).

Bolatlı, M. (2021). Sosyoloji teorileri aşıından Türkiye'de uyuşturucu suçlarının aşıklanması. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2021(2), 102-134.

Buchanan, J. & Young, L. (2000). The War on Drugs – A War on Drug Users, *Drugs: Education, Prevention Policy*, 7(4), 409-422.

Bulut, T. (2021). *Sosyal Dışlanmanın Alkol ve Madde Bağımlısı Bireylerin Sosyal Yaşamlarına Etkilerinin İncelenmesi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Çalışkan, M. (2019). İstanbul'da Nakro-Terörizm ve Toplumsal Düzeni Tehdit Boyutları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-25.

Çelik, H. Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (27)27, 99-117.

Çevik, M. (2022). Bir Sosyal Problem Olarak Uyuşturucu Bağımlılığı. *Sosyolojik Düşün*, 7(2), 185-203. <https://doi.org/10.37991/sosdus.1207327>

Demirel, S. (2022). Madde Bağımlılığı Bulunan Çocukların Damgalanma Durumlarının Sosyolojik Analizi. *Social Sciences Research Journal*, 11 (4), 602-609.

Derin, M., & Tapan, M. G. (2017). Madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 10, 26-36.

Dinç, S. (2016). 1918-1938 yılları arasında devletlerin sosyal regülasyon uygulamaları bağlamında alkol yasağı: Türkiye-ABD uygulamalarının karşılaştırılması [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Aksaray Üniversitesi.

Dolan, K., Wirtz, A. L., Moazen, B., Ndeffo-Mbah, M., Galvani, A., Kinner, S. A., ... & Altice, F. L. (2016). *Global burden of HIV, viral hepatitis, and tuberculosis in prisoners and detainees*. The Lancet, 388(10049), 1089-1102. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)30466-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)30466-4)

Duman, N. (2001). 'Uçucu Madde Bağımlılığı Olan Çocuk ve Gençlere Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet, Prof. Dr. Nesrin Koşar'a Armağan. Ankara.*

Elbirlik, T. Karabulut, F. (2015). Söylem kuramları: bir sınıflandırma çalışması. *Dil Araştırmaları*, 9(17), 31-50.

Ellickson, P., & Hays, R. (1992). On Becoming Involved With Drugs: Modeling Adolescent Drug Use Over Time. *Health Psychology*, 11(6), 377.

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı & Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2024). *Türkiye uyuşturucu raporu*. [https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/duyurular\(1\)/2024_uyus_raporu.pdf](https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/duyurular(1)/2024_uyus_raporu.pdf)

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı & Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2023). *Türkiye uyuşturucu raporu*. https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/2023_TURKIYE_UYUSTURUCU_RAPORU.pdf

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı & Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2022). *Türkiye uyuşturucu raporu*. <https://narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/Turkiye-Uyusturucu-Raporu-2022.pdf>

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı & Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2023). *Madde kullanıcıları profil analizi*.

<https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/NARKOLOG-2023-PROFIL-ANALIZI.pdf>

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı & Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2022). *Madde kullanıcıları profil analizi*.

<https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/NARKOLOG-2022-MADDE-KULLANICILARI-PROFIL-ANALIZI.pdf>

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı & Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2021). *Madde kullanıcıları profil analizi*.

https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/2021_.pdf

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı & Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2020). *Madde kullanıcıları profil analizi*.

<https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/ANALIZRAPORU2020.pdf>

European Drug Report 2024: Trends and Developments, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2024)

Fairclough, N. (2001). Söylemin diyalektiği. B. Çoban, Z. Özarslan (Ed.). (Çev: B. Çoban). *Söylem ve İdeoloji* (2003), (s. 173-184). Su Yayınevi.

Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal yayınlanma tarihi 1976-1984).

Goffman, E. (2022), *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı), Ankara: Heretik. (Orijinal yayın tarihi 1963).

Günel, H.Y. (1976). *Uyuşturucu Madde Suçları*. Ankara: Kazancı Yayınları.

<https://bmyk.gov.tr/TR-69381/turkiye-bagimlilikle-mucadele-egitim-programi-tbm.html>

<https://bmyk.gov.tr/TR-69382/okulda-bagimlilik-mudahale-egitim-programi-obm.html>

<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/uyusturucu.html>

<https://www.yesilay.org.tr/tr/obm>

<https://www.yesilay.org.tr/tr/tbm-turkiye-bagimlilikla-mucadele-egitim-programi>

İçli, T. G. (1984). Uyuşturucu madde bağımlıları ile sosyolojik bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2).

İçli, T. G. (1985). Uyuşturucu madde suçlarında bazı sosyal faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2).

Kara, İ. (2014). *Şiddete dayalı suçlarda bağımlılık ve bağımlılık merkezlerinin iyileştirmedeki rolleri: İzmir örneği*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İzmir: Ege Üniversitesi.

Karataşoğlu, S. (2013). Sosyal politika boyutuyla madde bağımlılığı. *Türk İdare Dergisi*, 476, 321-352.

Kaya, E. (2014). Madde kullanım bozuklukları. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30(2), 79-83. doi:10.5222/otd.sup2.2014.079

Koçum, E. (2012). *Bağımlılık Yapan Maddeler ve Etkileri*. [Bitirme Ödevi], Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Korkut, F. (2004). Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma. Anı Yayıncılık. Köknel, Ö. (1998). Bağımlılık, alkol ve madde bağımlılığı. Altın Kitabevi Yayınevi.

Köksal, C. (1987). Gençlik ve Zararlı Alışkanlıklar, Gençlik ve Uyuşturucu Madde Alışkanlığı (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Macit, R. (2017). Uyuşturucu satıcıları: damgalanmışların suç ve ceza anlayışı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 173-199.

Macit, R. (2023). Uyuşturucu satıcılarının bakış açısından suçlu olma süreci (Diyarbakır örneği), [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Mathers, B. M., Degenhardt, L., Phillips, B., Wiessing, L., Hickman, M., Strathdee, S. A., ... & Mattick, R. P. (2008). *Global epidemiology of injecting drug use and HIV among people who inject drugs: a systematic review*. The Lancet, 372(9651), 1733–1745. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61311-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61311-2)

Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik Tahayyül*. (Çev. Ö. Küçük). İstanbul: Hil Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi 1959).

Mooney, L., Knox, D., & Schacht, C. (2014). Understanding social problems. Nelson Education.

Muşmal, H. Gürbüz, İ. (2018). Doküman incelemesi. Ş. Aslan (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (2018), (s. 217-243). Eğitim Yayınevi.

Öz, F. (1996). Psikiyatri hemşireliği el kitabı, N., Kum, (Ed.). Vehbi Koç Vakfı Yayınları.

Öztürk, M. O., & Uluğ, B. (2015). Psikoaktif Madde Kullanımına bağlı ruhsal bozukluklar. *Ruh sağlığı ve bozuklukları içinde*, 512-550.

Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2012). *Madde bağımlılığı tanı ve tedavi kılavuzu el kitabı*. <https://ekutuphane.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/maddebagimliligi.pdf>

Sertpolat, M. (2020). *Madde Bağımlısı Çocukların ve Gençlerin Aile İçi İlişkileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: “Adıyaman İli Örneği”*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adıyaman Üniversitesi.

Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Sözen, E. (2017). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Profilkitap Yayınevi.

Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. [Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi]. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76.

Thio, A., & Taylor, J. (2011). Social problems. Jones & Bartlett Publishers.

Timurturkan, M., Demez, G., Kart, E., Ertan, C., et al. (2017). "Hükümlü" Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), 138-157. <https://doi.org/10.20875/makusobed.331822>

Tunçbilek, M. (2018). *Spor tesislerinden yararlanan 15-18 yaş arası öğrencilerin madde bağımlılığından korunma öz yeterliliğinin araştırılması (Keçiören Belediyesi örneği)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Bartın Üniversitesi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2008). *Uyuşturucu başta olmak üzere madde bağımlılığı ve kaçakçılığı sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırma komisyonu.* <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/4fc70ffe-765e-49c3-a333-3cd310901280>

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2018). *Uyuşturucu madde bağımlılığı ve yeni bağımlılık türlerinin araştırılarak bağımlılığın nedenlerinin ve alınacak tedbirlerin tespit edilmesi maksadıyla kurulan meclis araştırması komisyonu.* <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/fe8d1c06-9db2-4c8e-b403-b912338687d3>

Uğurlu, T. T., Şengül, C. B., & Şengül, C. (2012). Bağımlılık psikofarmakolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 37-50. <https://doi.org/10.5455/cap.20120403>

United Nations Office on Drugs and Crime. (2015). *World drug report.* https://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2015.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime. (2016). *World drug report.* https://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime. (2024). *World drug report: contemporary issues on drugs.* https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/WDR_2024/WDR24_Contemporary_issues.pdf

Uyuşturucu ve Kimyasal Maddeler, (2003), Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü, Ankara

Uzbay, İ. T. (2009). Madde bağımlılığının tarihçesi, tanımı, genel bilgiler ve bağımlılık yapan maddeler. *Meslek içi sürekli eğitim dergisi*, 21(22), 5-14.

Werb, D., Kerr, T., Nosyk, B., Strathdee, S. A., Montaner, J. S., & Wood, E. (2016). *Risky sexual behaviors among injection drug users in high-income countries: a systematic review and meta-analysis*. AIDS, 30(10), 1611–1621.

Wolfgang, S. (2022). *Keyif Verici Maddelerin Tarihi: Cennet, Tat ve Mantık*. (Z. Aksu Yılmaz, Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi 1980).

Wood, E., Werb, D., Marshall, B. D., Montaner, J. S., & Kerr, T. (2009). The war on drugs: a devastating public-policy disaster. *The Lancet*, (373), 989-990. doi:10.1016/S0140- 6736(09)60455-4

Yıldırım, E. (2008). *Uyuşturucu Kullanımının Sosyolojik Boyutu: Uyuşturucuya Yönelik Talep Azaltımı*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

Yoldaş, C., Demircioğlu, H. (2020). Madde kullanımı ve bağımlılığını önlemeye yönelik psikoeğitim programlarının incelenmesi, *Bağımlılık Dergisi*, 21(1), 72-91.

Zastrow, C. (2014). Sosyal hizmete giriş. 2. Baskı, D.B Çiftçi (Ed.). (Çev: A. Aykara, A.Beyazova, B. Y. Çakar, C. Evren, Ç. Karaca, D.B. Çiftçi, E. Yıldırım, E. Bahşi, G. Albayrak, M.S. Birdal, S. Yağcıoğlu, S. Kurukafa, V. Yılmaz. Ankara.:Nika Yayınevi.